

1926.

XI. ÉV

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1926.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

	Lapszám
A Szent István Akadémiának Assisi szent Ferenc halála hétszázados emlékeztetőre tartott ünnepi ülése 1926. évi november hó 21-én.	
I. Hűlő világ. Prohászka Ottokár tiszteleti tagtól... ..	1
II. Ének szent Ferencről. Sajó Sándor rendes tagtól... ..	14
III. Anima Franciscana. Balanyi György rendes tagtól... ..	16
IV. A montecasalei erdő. Sik Sándor rendes tagtól... ..	29
<i>A történelem-, jog- és társadalomtudományi osztály felolvasásaiból.</i>	
A jogtudományi irodalom fejlődése. Reiner János főtitkárnak a II. osztálynak 1926. évi május 14-iki ülésén «A Jogtudomány Irodalomtörténete» című munkából felolvasott részlete	42
<i>A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.</i>	
A negyvenes évek társadalmi novellái. Szinnyei Ferenc r. tag 1926. évi április 9-én tartott felolvasásának ismertetése	65
<i>A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.</i>	
Az $n + m$ dimenziós euklideszi tér n dimenziós felületei. Suták József r. tag 1925. évi február hó 20-án tartott előadása... ..	66
Szemi-archimedesi hiperbolikus geometriák logikai existenciája. Kivonat Vörös Cyrill rendes tag 1925. évi dec. 11-én tartott előadásából	76
Észrevétel Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez. Grosschmid Lajos r. tag 1926. évi április hó 16-án tartott előadása	90
Hat atomos molekulák létezéséről a jód széndisulfidos és széntetrachloridos oldatában (A jód additíosebessége erucasavban.) Kivonat Szelestey Gyula vendégnek az 1926. évi december hó 17-én Gróh Gyula r. tag által bemutatott dolgozatából	95
II. A Szent István Akadémia tagjai	96

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Az I. osztály első felolvasó-ülése 1926. évi január 29-én... ..	100
A II. osztály első felolvasó-ülése 1926. évi február hó 5-én	100
A III. osztály első felolvasó-ülése 1926. évi február hó 12-én	100
A IV. osztály első felolvasó-ülése 1926. évi február hó 19-én	101
Első rendes együttes-ülés 1926. évi február hó 26-án	102
A I. osztálynak második felolvasó-ülése 1926. évi március hó 5-én	105
A II. osztálynak második felolvasó-ülése 1926. évi március hó 19-én	105
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1926. évi április hó 9-én	105
Második együttes-ülés 1926. évi április hó 16-án	105
A IV. osztálynak második felolvasó-ülése u. a.	107
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1926. évi május hó 14-én	107
Rendkívüli együttes-ülés 1926. évi szeptember hó 24-én	107
A Szent István Akadémia Nemzetközi bizottságának ülése 1926. évi október hó 8-án	108
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1926. évi október hó 1-én	108
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1926. évi október hó 15-én	108

Harmadik együttes-ülés 1926. évi október hó 22-én	109
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1926. évi november hó 5-én	112
A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1926. évi november hó 19-én	112
A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1926. évi december hó 3-án	113
Negyedik együttes-ülés 1926. évi december hó 17-én	113
A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése u. a....	114

IV. Ünnepi beszédek és méltatások.

Vargha Damján r. tag beszéde, amelyet Berzsényi Dániel születésének 150-ik évfordulóján Celldömölkön, 1926. május 9-én, Kenesalja-Szombathelyi Kultúregyesület irodalmi országos ünnepén mondott	115
Mihályfi Akos osztályelnök beszéde, amelyet a Szent István Akadémia I. osztályának 1926. évi március hó 5-iki ülésén P. Tomcsányi Lajos S. J. r. tag halála alkalmából mondott	115

V. Bírálatok és véleményes jelentések.

A Szent István Akadémiának 1917—24. évkörre eső Fraknoi-Nagy-jutalmáról	116
Jelentés néhai Fraknoi Vilmos püspök alapítványából kiadandó S. Mátyás könyvtárát tárgyaló műről	118
A Szent István Akadémia színmű pályázata	119
A Szent István Akadémia színmű-jutalmának melléklete	119

VI. Halálozások

120

VII. Függelék.

Az «Union Catholique d'Études Internationales» feladatai	122
--	-----

VIII. Közlemények kivonatainak fordításai.

Il mondo degli indifferenti (mundus frigescens...	128
Anima Francescana	131
Existence logique des géométries hyperboliques semi-archimédiennes	133
Die Integration der Bewegungsgleichungen der abarischen Materie	134
Das Feld der neutralen Materie und seine Bedeutung für die Kosmologie	135

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. s 2. szám, 1925. évi 1. s 2. szám.	
--	--

Alapár

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól	K 2.50
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól	K 2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől	K —.80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól	K —.70
Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Függelékül:	
Lonovics római naplója	K 16.—
A Magyar-Horvát unió felbomlása. Bajza Józseftől	K —.—
A Szent István Akadémiának a Magy. Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése	K —.—

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől	K	1,—
2. sz. A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől	K	1.20
3. « Verworn Miksa pszichomizmusa. Madarász István r. tagtól	K	2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól	K	1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. rész. A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások története. Pataky Arnold r. tagtól	K	2.20
6. « Ismereteink egyneműsége és a hittételek. Horváth Sándor O. P. r. tagtól	K	—,—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól	K	1.20
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól	K	1.—
3. « A katolikus autonomia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól	K	1.20
4. « Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknoi Vilmos tiszteleti tagtól	K	1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól	K	1.60
6. « A közigazgatás és bíraskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől	K	4.20
7. « A pápai udvar lakásvizonyai a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől	K	—,—
8. « Adalékok a káptalanok történetéhez. Báró Forster Gyula r. tagtól	K	—,—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól	K	1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól	K	—,80
3. « Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól	K	—,40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyi Ferenc r. tagtól... ..	K	1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól	K	2.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	K	—,80
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól	K	—,80
3. « A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól	K	1.20
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszénerület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől	K	1.60
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól	K	1.20
6. « Az ólom öndiffúziója megolvastott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól... ..	K	1.20
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történetes törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól	K	—,80
8. « A relativitásán csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól	K	1.10
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horusitzky Henrik r. tagtól	K	1.30
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refraktorral. Békésy György vendégtől	K	1.30
11. « Magyar plankton tanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja.) Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől	K	—,—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

1. sz. Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól	K	—,50
2. « Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól	K	1.20
3. « Emlékbeszéd Nagy Bénirol. Kiss Albin r. tagtól	K	1.20
4. « Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól	K	1.20
5. « Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	K	1.20
6. « Emlékbeszéd Ortway Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól	K	1.50
7. « Giesswein Sándor emlékezete. Mihályfi Ákos osztályelnöktől... ..	K	—,—

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK

ASSISI SZENT FERENC HALÁLA HÉTSZÁZADOS EMLÉKEZETÉRE TARTOTT ÜNNEPI ÜLÉSE

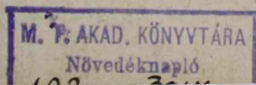
1926. ÉVI NOVEMBER HÓ 21-ÉN.

I.

HŰLŐ VILÁG.

Prohászka Ottokár tiszteleti tagtól.

A szentek szenttéavatását megelőzőleg ki kell mutatni, hogy erényeik hősi fokon álltak; így tehát minden szenttel mint hőssel állunk szemben s névnapjuk vagy éppen jubileumuk hirdeti a lélek diadalát test és vér és világ fölött s emberileg véve is a legnagyobb heroizmus ünnepe. A szentek így mind egy vonalban állnak s nehéz lenne rangfokozatot fölállítani köztük; de Szent Ferencről a «Rite expiatis» kezdetű enciklika mégis azt mondja, hogy dacára az ily összehasonlítás nehézségeinek, azt lehet róla mondani, hogy egyetlen egy szent sincs, aki oly élénken tükrözné vissza Krisztus vonásait, mint assisi Szent Ferenc. Innen van, hogy kortársai is s ugyancsak a későbbi nemzedékek úgy tekintettek rá, mint újra megjelent Krisztusra. Ez a magyarázata annak, hogy rendi életrajzírói is, kik még az ő vezetése alatt álltak, «hunc paene majorem augustioreimque, quam pro humana natura convenit, existimarunt», vagyis emberfölöttinek tartották; innen van, hogy Krisztus földi helytartói, a pápák Szent Ferencet annak nézték, aminek ő mondta magát, «praeconem magni Regis», a nagy király hírnökének; innen van, hogy a katolikus hívek, de még a nem-katolikusok is, rajongó lelkesedéssel csüngtek rajta s egyre fokozódó csodálattal tekintenek föl hozzá. Főleg a mult században ébredt föl az érdeklődés Szent Ferenc iránt. A katolikusok közt Josef Görres s Frederic Ozanam, a protestánsoknál pedig a jeles történetíró Karl Hase adott lendületet a franciskán kutatásnak. Később a németeknél Heinrich Thode, a franciáknál pedig Paul Sabatier végeztek nagy munkát a világ-

történelem egyik legszebb s legtörölmetszettebb alakjának föltámasztásában s megdicsőítésében. Föltárták a történelmi forrásokat, analízálták pszihéjét s aszerint amint más-más iskolából jöttek, úgy más-más megvilágításba állították; hogy mennyi szerencsével, az mindjárt elválnék. Véleményem szerint ugyanis az ilyen életet fölérteni nem fogalmakkal, hanem csak intuícióval lehet.

A történelem Giovanni Bernardoneben egy fiatal életet tár elénk, mely egyáltalában nem sejteti meg velünk, hogy mi lesz később belőle. Születik jó módban s mulatós fiatalember lesz belőle. Városának aranyifjúságában ő az első cimborá, aki kanzonákat komponál s azokat boros kupával kezében éneklé. Assisinek úgyis szűk utcái ugyancsak szorosak a vig cimboráknak, kiknek élén Giovanni Bernardone halad. A cimborák őt a mulatni-tudás mesterévé választják s repkénnyel s virággal koszorúzzák. Az életrajzírók azonban sohasem említik, hogy a léhaság ledérséggé fajult s hogy jellemzésére azt lehetne mondani, hogy szerette a bort s az asszonyt. Kedvelte a provenc-i dalokat, Roland vitéz s Artus király, a kerekasztal, a table-ronde francia énekeit s azért a közszej Francescónak, kis franciának, francia legénykének hívta. A francia lovagmesék s énekek oly nagy visszhangot keltettek benne, hogy nemsokára ő is lovagi életről álmodozik, kalandokról s dicsőségről. Csakhamar alkalom is kínálkozott, hogy édesatyja posztós botegájának rőfjétkarddal fölcserelje s beállt lovasnak az assisi hadba Perugia ellen. Ott fogságba került egy álló évig. Ez a csapás azonban nem térítette őt észre, mert hazatérve megint a pápai hadba száll a császár ellen. Csináltat magának aranyos, cifra vértzetet s váltig állítja: «Most azután igazán híres lovag lesz belőlem». De a harci dicsőség itt sem lett osztályrésze, mert Spoleto-ba érve, nagy beteg lett s haza kellett térnie. Ott azután nem a császár, nem a pápa, nem a kerek-asztal, hanem Isten várt rá. Alig mult el huszonöt éves, mikor mindez a sok vágy és hirsomj s dicsőségkeresés egy nagy összeomlás lendületével befelé, a lélek világa felé fordult s ő a Porciunkula-kápolnában a nagymise alatt az evangéliumot éneklő diakonus ajkáról hallja, mintha neki szólna, hogy az Úr pénz, kenyér s tarisznya nélkül s mezítláb küldi világgá tanítványait s hogy az Úr is így járt és élt s hogy tehát nem kell mást keresni vagy akarni, hanem sarutlanul, pénz, kenyér s tarisznya nélkül kell az Urat élni s misszióját a világba állítani s ott folytatni. Ez mint verőfényes ráeszmélés, mint nagyszerű fölfödözés, kinyilatkoztatás és meglátás hatott reá s bár a könyörület s az önmeggyőzés a belpoklossal való találkozásban s a velük való érintkezésben előkészítette őt a nagy

Pálfordulásra, de a verőfényes, intuiciós meglátás a Porciunkulában árasztotta el s fogta meg lelkét. Ő meglátta Krisztust s megérti, hogy ki ő neki. Don Guido Secundi, assisi püspök előtt visszaadja édesatyjának a pénzt, melyet San Damiano roskadozó templomocskának ablakfülkéjében őrzött; leveti ruháját is s átadja atyjának. A püspöktől ott a helyszínen kapott széles köpenyt ölti fel s teljes szegénységben levonul a Porciunkula-kápolna mellé, melyet akkor még erdő övezett, majd a Rivortorto, a csatangoló patak mellé s onnan mutatja be azt az élettípust, melyet így jellemzek, hogy *visszahívta Krisztust*.

Egyellen egy embert sem lehet megérteni a fizikai s kémiai hatókból; de ha még hozzávesszük az észet, a tudást s okulás betétjeit, azokból sem lehet kimagyarázni, mert maga a konkrét lét, a természet, az egyéniség tele van irracionális elemekkel. Mindenekelőtt pedig azokat az egyéniségeket nem fogjuk föl exakt fogalmakkal s fiziológiai képletekkel, kiket intuíciók, inspirációk, hősiesség s genialitás vezet, kiket az lelkesít, az igazít. Ilyen elégtelenséget érzek s olvasok ki mindazoknak műveiből, kik Szent Ferencet a vérből, a milióból, a XIII. század lelkiségéből akarják kimagyarázni s nem figyelik meg az evangélium szavát, hogy vannak, kik nem vérből s nem ösztönösségből, hanem *Istenből valók*. (Ján. 1.)

Ez utóbbi kifejezést a szó szoros értelmében Szent Ferencre alkalmazom.

Szent Ferencnek a Porciunkula-kápolnában nagyszerű intuíciója volt; ő meglátta lelki szemeivel azt, akit addig s úgy még sohasem látott s úgy értette meg azt, hogy ki ő s hogy mit akar tőle, mintha szemtől-szembe állt volna vele s ajkáról vette volna a szót s ezért fordult meg vele a világ. Krisztus tehát megfogta őt, nem mint fogalom, nem mint emlékezés, hanem mint világfölényes valóság. Ez az élmény neki egy csodálatos föl- és ráeszmélés, nagy fölfödözés, ki nyilatkoztatás is, látás is volt. Meglátta az örök Atya fiát szegényen, alázatban, szeretetben s ugyanakkor végtelenül hódító erejében.

Szent Ferenc meglátta Krisztust, ahogy a látók látnak, vagyis megélte s megtapasztalta őt. Meglátta őt nem a századok távlatában, hanem közel s meglátta nem a fogalmak által, hanem közvetlenül a maga realitásában; ezt intuíciónak hívjuk.

Mi intellektualisták nem így ismerünk. Nálunk a fogalmak, a képzetek, az eszmék állnak elől; az az absztrakt fonadék s szövődék s ezek mögül a realitás mintegy elsikkasztódik. Nála nem a Krisztusról való fogalmak álltak elől; hanem a Krisztus maga, az a verőfényes, parancsoló s hódító realitás.

Nálunk a fogalmak oly könnyűek, mint a szavak, nincs súlyuk;

szónokok és szofisták játszanak velük, mint gyerekek a pitykővekkel. Szent Ferenc a krisztusi valóság súlyát, világmázsányi hegységyszerű súlyát, Himalája mélységű vízoszlopait érezte. E súlyok alatt összetörrik az ember, a régi ember; leomlik világa, s az örök célok és energiák sodorják s kiszakítják otthonából, családjából, önmagából azzal az erővel, mellyel a földet körülnyargaló villamos áramok a sarkesillag felé lódtítják az «ingens moles»-t. Szent Ferenc intuiciós lelke előtt állt Krisztus mint ragyogó, napugaras vízió s mint ahogy a nap kioltja a csillagokat, úgy oltogatta ki ez a vízió Szent Ferenc lelkében az emberek, a szülők, az őt lemosolygó s őt bolondnak tartó nyárspolgárok körét; nem vette észre, azaz hogy inkább nem vette szívre, ha bolondnak nézték, s nem ijedt meg a bélpoklostól, ha feléje közelített.

Aki így lát s így érez, abban új erők jelentkeztek, abban új élet fakadt, valami megszállottság hatalma alá került, melyet nem lehet magyarázni temperamentumból, betegségből, búskomorságból. Épen oly kevéssé lehet magyarázni megtéréshől, magábaszállásból, az erényeknek metodikus fölépítéséből, a tökéletességre való törekvésből; itt csak egy magyarázat van, melyet bátran írok ide: Isten-járásból.

A theológia megkülönbözteti az erényeket s a Szentlélek hét ajándékát. Ez utóbbiakat természetfölötti lelkiségnek vagy genialitásoknak hívhatnám s azok tényleg úgy viszonylanak az erényekhez, mint a genialitás az értelemhez. Az értelem fogalmakkal dolgozik s konstruál; a genialitás, ha fogalmakkal is, de tulajdonképen intuíciókkal, nagyszerű megérzésekkel s indulatokkal kapcsolódik a tárgyhoz.

Szent Ferenc genialitása naiv és gyermekded. Ő nem tudós, nem filozóf, nem theológus, nem kuriális, nem kanonista, nem prelátus, nem is pap; hanem valaki, ki gyermekszemmel nézi a világot; csodálkozva, áhítattal. A kinyilatkoztatás világát is úgy nézi, úgy elmereng azon, hogy Isten szeretett minket: úgy szeretett, hogy a fiát adta s azt épen úgy adta, hogy kinszenvedésbe adta s azt úgy tudja siratni, mint a gyermek az ő kiterített édesanyját. S így nézte s csodálkozva szemlélte az egész hitet.

Szent Ferenc genialitása egyszerű és tiszta. Szeme mint a nap-sugár, bármire esik, be nem piszkolódik s mindent úgy néz, mint ahogy azt az evangélium mondja. Nem akad fönn sem dicsőségen, sem hatalmon, sem imperiumon, sem kúrián. Heinrich Federer leírja, hogy Perugiában van s III. Ince pápa ugyanott haldoklik. Szent Ferenc a piacon játszik a gyerekekkel; hívják a pápához; Szent

Ferenc nem siet; tudja, hogy a pápának nincs szüksége rá, ezeknek a gyerekeknek pedig inkább. Azután elindul szőlőlugason át s ott is meg-megáll, csodálja a pók-nővér hálóját s örül neki; ez szebb, mint a pápai palota, szebb, mint III. Ince pápa széles szobája. A pápát azután megvigasztalja s siet le a piacra.

Szent Ferenc genialitása áhítatos. Folyton dicséri Urát és Istenét. Minden elragadtatásba hozza s kicsordul a szíven s ő éjjeleken át térdenállva mást sem mond, mint azt, hogy «Deus meus et omnia», «Én Istenem, ki vagy nekem minden . . .» Minden vagy, virágom, csillagom, hús forrásom, folyamom, tengerem, rózsatövem, hársfám, gyökerem és mézem, szemem, napsugaram, lélekzetem és életem. Szent Ferenc genialitása az ő kiáradó áhítata, mely a hülő világot, a «frigescentem mundum» önmagában izzó parázssá virágoztatta ki s a parázsra szórta lelkét. Szent Ferenc megérezte a világnak fohászait s indulatát, melyről Pál apostol mondja, hogy a természet nyög és vágyik s hogy kifejezhetetlen érzések járnak benne s Szent Gertrud ezt úgy hívta, hogy a világnak indulatja van, «affectus universitatis». Szent Ferenc mediumos genialitása ezt az «affectust» megérezte s azt mind áhítattá s szent örömmé, dallá s jubilusszá változtatta. Az az affectus, mely a gyermeket anyjához s a jegyest jegyeséhez csatolja, — mellyel a gyökér a mélybe s a levelek a levegőbe húzódnak, — az az affectus, mellyel a szentek járnak, a felhők hajóznak, a villámok cikáznak s a madarak költöznek, — az, mellyel a föld saját tengelye s a nap körül iramlik, mellyel a vulkánok kigyúlnak s a bimbók pattognak s a méhecske a virág keblére száll, — az az affectus, mellyel az Alpések patakjai szökellnek s a Niagara tengernyi vize a mélységbe szakad, — mindez az affectus Szent Ferencben imává, himnusszá, dallá változott s ő lett a kereszténység szent trubadurja.

Énekelt ő azelőtt is mint fiú, mint ifjú; akkor Artus király hősi dalait, most az isteni szeretet énekeit. Lelke tele van örömmel s ezt az örömet hozta ő a keresztény áhitatba. Ő a külső világot a tiszta, szép s örvendező szeretetnek ritmusára akarta áthozni s akarta, hogy a szent öröm fényei derítsék föl a hit penombraját, azok tükröződjenek oltáron, a szent-képeken, a Krisztus-arcon s töltsék el bizalommal az Isten szolgálóinak szívét.

Hasonlítsuk össze a bizanci Krisztust, vagy a keleti Szüz Máriának, a «theotokos»-nak képeit, amint a szentélyek aranymozaiájairól ránk néznek, drága királyi s királynői palástjaikban, sötét szemű, kemény imperátori ábrázatukkal; — hasonlítsuk össze ezeket Szent Ferenc Krisztusával, a köztünk forgó, a szűk vicolókban s sötét botegákban velünk járó vagy a Rivo torto kulibáiban velünk lakó

Istenfiával. Gondoljunk továbbá a római kereszténységre, mely jogi mentalitásba nőtt bele; gondoljunk Szent Benedeknek kimért, udvari szertartású liturgiájára, mely a középkori nagy monostorokban folyik, melyet a nép csak távolról néz s hasonlítsuk azt össze Szent Ferencnek dalos, jókedvű, közvetlen, naiv áhítatával. Volt itt is szigor, de az a szigor nem az ostoroztatások s ciliciumok szigora, hanem a szent szegénységgel s az önfegyelmezővel s a belső ember hajlamainak s ösztöneinek letörésével járó áldozatkészség. Szent Ferenc az önkínzás szerszámain egy helyen össze is gyűjtötte s nyilvánosan, dalolva tüzre dobatta. Az ő aszketizmusa a szent öröm az élet minden körülményei közt, fájdalomban s szenvedésben is, börtönben s az élet szürkiségében is. A derült aszketizmusnak ezt a vonalát Szent Ferencről elindulva meghúzhatjuk Szalézi szent Ferencen át föl lizeuxi szent Terézig, aki mindenbe belevitte a keresztény mosoly kultuszát, «le culte du sourire chrétien».

De Szent Ferenc nemcsak örülni s dalolni, hanem sírni is tudott, de sírni úgy, ahogy a lelkéhez illett, sírni szeretetből, szimpátiából, — sírni szent örömből. Gondolhatjuk, hogy aki csupa szimpátia volt minden féreg, s a kalitkába zárt gerlice s még a gubbioi farkas iránt is, hogy az mily szimpátiával viseltette a szent kereszt s az Úr kínlódó lelke iránt. A középkori kereszténység egén úgyis a szent kereszt volt a fényes, vezető csillagzat s a kereszténység lelke a szent keresztől hangolódott a keresztesvitézek áldozatkészségére s a középkori szentek lelkén kiverődött mély szánakozó és szeretetet viszonzni akaró áhítatára. Ha a «frigescens mundus»-ban ily érzések jártak, ha abban is kigyúlt a Krisztusért égés s lángadozás s a szent kereszt tisztelete, gondolhatjuk, hogy mily érzelmű dagályt növesztett Szent Ferenc lelkében. Megmerevülve nézte a csodát, a keresztrefeszítettet s azt a véres berzasztó titkot, hogy a legnagyobb szeretetnek a leglángolóbb kínban s kiüresedésben kellett ülnie apotheózisát. Csoda-e, hogy ez nem fért lelkébe s hogy az Alvernia hegyén már nemcsak szeretett s viszonszeretett, hanem az érte átszegezett Krisztussal ő is átszegeződött? Csoda-e, hogy a tűz megolvasztotta nemcsak lelkét, hanem mediumosan lággyá s befogadóvá tette testét s hogy amit annyira tisztelt s imádozott s lélekben szomjas s tüzes ajkkal csókolott, a Krisztus őt szent sebe, kezén, lábán s oldalán őt piros, véres rózsában kivirágozott? Szent Ferencből nemcsak a szimpátiának, hanem a transfixiónak szentje s az éjbe s fagyba forduló világnak, a «frigescens mundus»-nak lángoszlopa lett.

De volt Szent Ferencnek az akkori «hűlő világgal» egy rokon-

vonása. A Szentnek óriási indulata s szentségének s Krisztushoz való ragaszkodásának s hűségének bravúrja egy erre nagyon alkalmas történelmi, nevezetesen középkori felfogásból, azt mondanám, segítő eszméből nyert tápot s ez a lovagi rendnek és intézménynek eszménye volt, melyért Szent Ferenc mindig lelkesült. Hogy Krisztust megtalálta, hogy e kinyilatkoztatás mint világok fordulása, mint óriási ráeszmélés s fölfödés hatott reá, az az ő természetfölötti genialitása, a Szent Lélektől nyert s benne megvillanó intuición volt, tehát Isten ajándéka, de hogy ez a világfordulás benne ily alakot nyert s hogy nyomában világmozgalom támadt, ezt Szent Ferenc temperamentumának s ha szabad azt mondanom, a XIII. század vérmérsékletének s e vérmérsékletet megülő lovagi eszménynek köszönhető. A kolduló rendek is szellemi lovagrendek voltak s a keresztes hadak útjain jártak s kiterjesztették Európára, sőt mondhatni, az egész világra a testvériségnek s összefogásnak érzületét.

A keresztes hadak atmoszférájában élt; akkor foglalták el Konstantinápolyt, akkor vezetett két hadat egymásután IX. Szent Lajos s mikor a keresztesek Damiettet ostromolták, akkor járt Keleten Szent Ferenc. A Kelet őt is vonzotta. Aki oly sokat ábrándozott bizonyosan a Keletről is, az engedett keresztes vonzalmának s ment egyelőre nem a Szentsírt elfoglalni, hanem a szultán szívét Krisztusnak megnyerni.

Igen, Szent Ferenc lovag volt. Mikor ruháját levetette s a Poverello szegény köpenyegét magára öltötte, szítáló tégladarabbal keresztet rajzolt a köpönyegre, jelezvén, hogy ő a Krisztus lovagja.

Érdekes, hogy mikor a külső látszatokon, melyek nevetségesek is lehetek, át-átszállott Szent Ferenc lelki valósága s a nyárs-polgárok fitymáló megjegyzései s a víg cimborák tréfái mellett jelentkezett a közönségben a Poverello iránt megnyilatkozó csodálat és tisztelet, hogy akkor épen a lovagias eszme kezd hódítani s a Poverellónak híveket szerezni. Szent Ferenchez elsőnek egy nemes ember, Bernardo da Quintavalle szegődött, nem pedig valami félkegyelmű, koldusforma existenciák. Mikor Szent Ferenc Fra Egidiót veszi föl társai közé, azt mondja neki: «Ha a császár Assisibe jönne s ott egyikünket lovagjának, kamarásának vagy meghitt szolgájának választaná, ugy-e örülnénk: mennyivel inkább kell örülnöd, hogy a legfőbb király téged választott lovagjává s hűséges szolgájává». Van ilyen más eset is. Mikor Rietiben a fiatal Tancredi lovaggal találkozik, ki fényes fegyverzetében, magas lóháton magára vonta az utca figyelmét, azt kiáltja neki: «Lovag úr, a páncél, a kard s az aranyos sarkantyúk mind hiúság! Nem volna-e jobb, ha ehelyett

szőrzsákba öltözködnél, s kötéllel átkötnéd derekadat, — ha a kard helyett Krisztus keresztségével fegyverkeznél s sarkantyúk nélkül taposnád az utak sarát? gyere velem; én majd Krisztus lovagjává ütlek!»

Ő magát a nagy király hírnökének, azt mondanám, trombitásának tekintette; első társait is úgy nézte, mint akiket a király lovagjává kiválasztott s általa lovagokká üt. Előtte jár a király s ő jár nyomában; hiszen ez a nagy király is csak azért jött, hogy legyen neki minél több nyomaiban járó nagy vitéze.

Loyolai szent Ignác «de regno Christi» című meditációjában szintén akar minket a «nagy királynak», Krisztusnak követésére buzdítani, s arra nevelni szellem és lélek szerint. Szent Ferenc pedig ugyanezt nemcsak szellem és lélek szerint, hanem szó szerint. Gloszszak, magyarázatok, alkalmazkodás nélkül. Az ő király-ideálja a valóságos Krisztus, amint élt, járt és lakott hajdan a szentföldön. Minden tekintet nélkül arra, hogy akkor már 12 század, most pedig már 19 század választ el tőle. Ő azt a 12 század előtti Krisztust a maga akkori valósága szerint hozta át a maga idejébe. A transzpozícióknak sorsát ugyan ez a transzpozíció sem kerülte ki, amennyiben a feudális lovag, Roland vitéz s Artus király idegenszerűen festenek az evangéliumos milióban, no meg a lovag-canzonék mégis csak elütnek az evangélium paraboláitól; azonban maga a szellem, annak a föltétlen s teljes odaadásnak a lelke egészen ugyanaz; mert ami ambíció s erőösszpontosítás s megfeszült célakarás lehet a lovagban, hogy minél nagyobb dicsőségét szerezzen a szent ügynek és önmagának, az megvolt Szent Ferencben s ő azzal a teljes halálos odaadással s elszántsággal vetette magát rá feladatára, hogy azt a meglátott s mélységesen átértett Krisztus-ideált magában megtestesítse.

Szent Ferenc, a «domina paupertas» dicsőséges lovagja, a középkori lovagok mottója: «un Dieu, un roi, une dame» jelige szerint szintén szolgált Istent, Krisztust, királyt, a dáma pedig, aki lelkesítette s harcokra s hűségre képesítette, a «domina paupertas» volt. Ez a «domina» jó házból való volt, de hamupipőke-sors borult rá s szegényes ruhájából félreismerték nemességét. De az Isten Fia, mikor megtestesült, mátkájául őt választotta; már a betlehemi barlangba rendelte, hogy készítse elő a neki való otthont s bölcsőt s hogy várjon reá; vele jött Názáretbe, vele az apostoli utakra, a kereszten meg épen a szegénységet szenvedélyesen átkarolta, azért más diszt a földről nem is fogadott el, mint a töviskoszorút. Ő aztán elment, de mátkáját itthagytta s hogyan, hogyan nem, az megint megvetett sorsra került s hamupipőke lett. Így élt 12 száz évig.

Akkor az Úr Jézus Ferencre bizta mátkáját, aki nagy dicsőségének tartotta ezt s az úrnő szolgálatába állt s amint azelőtt ábrándosan s lelkesen lovag akart lenni világi értelemben, úgy lett most lovagja a választott dámának; csak a ruha, a vért s a pajzs lett más, az érzeleni, a hűség, az odaadás a régi.

A szegénységnek a XIII. században nemcsak nehéz sora — mikor volna az könnyű — de zaklatott lelke is volt. A század egyik nagy mozgalma a szegénységi mozgalom volt. A népek, főleg a városi polgári elem Felső-Olaszországban s Dél-Franciaországban botránkoztak a szegénységen. Szenvedtek s kavarogtak s fogaikat csikorogtatták a feudális rendszer vasrácsai mögött. Ők ezeket a vasrácsokat összetörni nem bírták s így az elnyomatás börtöneiben nem maradtak meg a sasoknak, melyek a vasrácsokon összetörik szárnyukat, de sasok mindvégig, hanem patkányokká lettek, amelyek rágják s túrják s vájják a várak, a paloták, a kúriák, az oltár s a trón alapjait. Az egyházzal szemben ez a szegénység theologizált; hívő lévén, kezdetben a Szentírásból indult ki s szemére hányta az egyháznak, hogy ellenkezik az evangéliummal. Mert a monostorok, a püspökségek s apátságok gazdagok s jólétre iparkodnak s hatalomra, míg az Úr mezitláb járt s szegénységben élt s ezt az erényt ajánlja s hirdeti, tehát elsősorban az egyházunktól azt meg is követeli. Ez a mozgalom szektáriussá lett, lázadásra vezetett s borzasztó harcokat, keresztes hadakat, manicheusi gyűlöletet, pesszimizmust hozott s végre vérbefulladt.

Ezzel a mozgalommal tele volt a világ. Ennek hírért hozták a gyolcsosok s posztósok szekereiken, kik egész be Itália közepéig látogatták a vásárokat — erről szóltak a trovatorok s a recitátorok, — erről szólt a hevenyészett piaci színházak deszkáin a vándorszínészek művészete s természetes, hogy Assisiben is visszhangra találtak e nézetek s a majores s a signorik ellen folyt a panasz s más, jobb világot sóhajtott meg a szegénység.

Aki látja, hogy Szent Ferenc milyen korban bontja ki a szegénység zászlaját, hajlandó e két irányzat közt valamiféle viszonyt s oksági összefüggést keresni, s főleg arra gondolni, hogy a Szent maga is talán a szegénységi mozgalomból indult ki s hogy a szegénységről való ideális nézeteivel a nép baját enyhíteni, vagy talán éppen a népet jobb s tűrhetőbb gazdasági elhelyezkedésre segíteni akarta. Az természetes, hogy aki a szegénységről így gondolkozik, mint Szent Ferenc, aki azt úgy viseli mint ő, az azt el is viseli s érdemeket emel ki a legsanyarúbb sorsból; de most nem erről van szó, hanem Szent Ferenc irányzatáról s ideáljának a szegénységi

mozgalommal való összefüggéséről s e tekintetben azt kell mondanunk, hogy Szent Ferenc szegénységi ideálját nem a szegénységi mozgalom keltette s lelkületét nem az emberek szenvedése fűtötte, hanem abszolúte s radikálisan a krisztusi intuíció, az, amit a Porciunkulában meglátott s amit ott meghallott s ami eléje mint nagy kinyilatkoztatás lépett, hogy Krisztus így, ily szegényen élt s így szeretett a teljes önfeláldozásig s ez a természetfölötti, óriási realitás megülte Ferenc lelkét s rányomta egyéniségére bélyegét.

Szent Ferenc oly szegény, mint Krisztus s azért szegény, amiért Krisztus. Krisztus nem szociálreformer, Szent Ferenc sem. Krisztus nem a rabszolgák s helóták miatt, nem osztályok szegénysége miatt lett szegény, hanem világfölny miatt s lélekfölny végett. Krisztus nem adott szociális programot, — melyet is adhatott volna, mikor a fejlődés folyton új meg új elhelyezkedést kíván; — Szent Ferenc sem adott szociális programot; hanem megmutatta, szegénynek, gazdagnak, hogy vannak óriási értékek, melyektől a világ fölbillen s hogy ezeket kell szolgálnia pénznek, földnek, várnak, feudumnak, helebárdnak, kúriának, imperiumnak s hogy ennek az igazságnak nyomósítására s ennek a lelkületnek a fölnevelésére indul ő ki a világba. Ha a világ ezt megérti, lesz akkor jobb világ, akkor lesz több igazság, lesz kevesebb elnyomás, lesz nagyobb testvériség s boldogabb élet!

Szent Ferenc ezt szolgálja s ezért öltözködik a szegénység lovag-fegyverzetébe. Ő nem a szegénység ellen küzd; az a szegénység, melyet ő ölt föl — ismétlem — az ő ereje, pajzsa, a lobogója, a koszorúja.

Ezt megint csak a lovagias érzés szempontjából érthetjük meg.

Az ő szegénysége nem passzív elem, nem valami gyáva lemondás, melyet el kell viselni, hanem aktív, hatalmas lendület s indulat. Ebben az indulatban nem a lemondás vezet; nem a Lámák világundora, nem az elkényszeredett tehetetlenség, nem is az elkeseredettség, hanem a szeretet s a lelkesülés. Szent Ferenc lelkes szegény. Az ő köpenye nem a hiányos ruházatot jelenti, hanem Krisztus vértzetét. A rivo-tortói nádkulibák nem cigánysátor sorba állítandók, hanem Krisztus táborának sátrait kell bennük látnunk, — ki keresne táborban kényelmet, — az a száraz kenyér s az a néhány korty víz, melyet a harcosok, a szegénység lovagjai élveznek s melyből Szent Ferencnek nótázó kedve támadt, nem szegényes, koldus étel, hanem Krisztus keresztes hadának szűken mért annonája. A szegénység szegénység s van látszatja s lehet tengernyi mély lelki tartalma; minden attól függ, hogy valaki hogy látja. Biztos, hogy Szent Ferenc

a szegénységet krisztusi hasonlatosságnak, Krisztustól rámaradt örökségnek, sőt Krisztus mátkájának nézte, akit örizni, megvallani, becsületben tartani legfőbb kötelessége s őt boldogító indulata!

Nem mellőzhetem végül szent Ferenc viszonyát az egyházhoz. Összefoglalva mindent, egyet mondhatok, hogy az olyan volt, amilyen a XIII. században egy lelkes lovagtól tellett. Aki a «nagy királynak hírnöke» s a szent szegénység úrnőjének alázatos cselédje volt; aki lovagnak készült a szent kereszt lobogója alatt: az az egyháznak is csak legodaadóbb lovagja lehetett. Hűsége az egyház iránt oly törhetetlen volt, amilyen naiv és gyermekded volt a lelke. Néha ugyan nehéz helyzete volt a pápával s a protektorkardinálissal, Hugolinóval, a későbbi IX. Gergellyel szemben, mert ezek lehetetlennek tartották, hogy a rend a teljes s radikális szegénységnek alapján épüljön föl s azért enyhíteni akarták a regulát; de Szent Ferenc hajthatatlan maradt, ellenállását azonban mindig a legnagyobb tisztelettel párosította. Neki meg kellett védeni a szent szegénység úrnőjét; de azt úgy tette, hogy a tiszteletet a krisztusi tábor látható feje iránt meg nem sértette.

Hasonlóképen lehetett neki sok kifogása a prelátusok kevélysége s világias pompája s úri életmódja s az azokból folyó botrány ellen. Ezeket ostorozta is; de úgy mint azt tette Viterbóban, ahol a pápa, III. Honorius jelenlétében a papság világiasságát ostorozta, de oly megindultsággal, hogy mindnyájan érezték a Poverello lángoló szeretetét a lelkek s az anyaszentegyház iránt.

Az úgy történt, hogy Szent Ferenc az ő protektorával, Hugolinóval a római kúriát kereste föl, mely akkor Viterbóban tartózkodott. A pápa kíváncsi volt a Poverellóra s kívánta hallani őt. Szent Ferencet ez a kíváncsiság bántotta; a beszéd neki ily körülmények közt még inkább nehezére esett. Hugolino pedig súlyt fektetett rá, hogy a rend érdekében is jó benyomást tegyen s látván a Poverello vonakodását s lehangoltságát, néhány jó gondolatot is adott neki beszédjének fölépítésére. Úgy történt azonban, hogy Szent Ferenc a pápa s a magas auditorium előtt megjelenvén, tisztára mindent elfelejtett s zavarában a psalterium után nyúlt, azt felütötte s szemei ép arra a versre vetődtek: «Naponként előttem van gyalázatom s orcám pirulása elborít engem». (Zsolt. 43, 16.) S akkor beszélt az anyaszentegyház arcáról, melynek sugároznia kellene a prelátusok lelki szépségétől; de dőlőfük s világiasságuk miatt szégyen ül rajta s nem szépség. A beszéd mély benyomást tett s épültek, mert érezték a tüzet, melyben a Poverello lelke égett. Szent Ferenc az egyházban Krisztus misztikus testét, a hierarchiá-

ban Krisztus arcát látta s ni lehetett volna lelkesebb s tüzeesebb vágya, mint a testet hatalmasnak s az arcot sugárzónak látni?!

De különben is mi volt a római egyház III. Ince pápa alatt s mi volt a keresztény Nyugat a XIII. században?! Mivé alakult a keresztény népeknek nagy családja s hogy lépett a világ s az emberiség élére, ezt mind szem előtt kell tartanunk, hogy megérezzük azt az attrakciót, melyet az egyház gyakorolt, s azt a fölényt, mellyel a lelkeket s a nemzeteket büvkörébe s szolgálatába vonzotta. A pápa álma, hogy Szent Ferenc a lateráni bazilika roskadozó falait támogatta, nemcsak azt jelenti, hogy az elvilágiasodás veszélyének kitett egyházat az evangéliumi szellemmel kell megtámogatni, hanem jelenti a támogatónak hűségét, szeretetét s ragaszkodását a megtámogatandó intézmény iránt is. Abban a korban ez a két fogalom: Krisztus s az anyaszentegyház oly szorosan kötődtek össze, hogy szétválasztásukra senki sem gondolt s ha az egyházat világi hatalma miatt s politikából sokan támogattak is, azért kapcsolatukat Krisztussal az egyház révén keresték. Kivételt képeznek ebben az albi s lioni szektáriusok s az akkori manicheusok. A Fratres minores, amint a Nyugat minden nemzetében gyorsan elterjedtek, úgy terjesztették, illetőleg megerősítették minden népben a ragaszkodás s az összetartozás érzését a római egyház iránt. Ezt kötötte lelkükre testamentumában is Szent Ferenc s szívének elűttetését megéreztetve halála után is a nyugati népek nagy családjával, — azt a meggyőződést, hogy Krisztust az egyházban keressük. Krisztus az egyház feje; mi e fejhez tartozunk, ha a testben maradunk. Mintahogy az ember távoli őseihez csak atyján s anyján át s az emlékek s szokások s az érzések atmoszféráján át talál, melyek a házat s a családot s tagjait eltöltik s mint ahogy nemzetünkkel s magával a hazával is megint csak a konkrét, édes szülőföld, a falu s a város miliójén át kapcsolódunk: épen úgy kötődünk Krisztushoz s kapcsolódunk vele s vagyunk igazi keresztények azáltal, hogy a nagy krisztusi testvéreülethez tartozunk, hogy abba beleszülettünk, annak levegőjét szívjuk, szokásait éljük. Ez a mély felfogás s a közösségi elvnek ez a nagyszerű érvényesítése fogja egybe a keresztény nemzeteket, — az kalapálta ki azt a nagy kulturális világot, melyet Nyugatnak, nyugateurópai kultúrának hívunk. Ez az «Abendland», a maga összetartásában — volt légyen az némely tekintetben kifogásolható — a világ s az emberiség élére lépett, az izlamot visszaszorította, a Közép-tengert tőle elragadta, felsőbbségét a tudomány, a kereskedelem s technika terén letörte. Ez volt a nyugati keresztény népcsaládnak fiatalokora, melynek összes érzéseit, nevezetesen az egyházhoz

való ragaszkodást s a keresztény népek testvérülését s a nagy népcsalád egységét Szent Ferenc kiválóan képviselte s a maga rendjében mindezeknek már nem programot, hanem érvényesülést adott.

Ez volt az a csodálatos ember, aki az evangéliumnak új lendületet adott s mikor az ész azon volt, hogy azt az arabs-zsidó filozófia ellen megvédje, a legfölségesebb apológiáját az irracionális hatalmaknak, a szívnek, a szeretetnek s a szép, kedves életnek kinyilatkoztatásában adta, — nem írta azt, hanem élte. Ő adott a dermedt életnek új tavaszt, — az embereknek új szemet, új bizalmat s új dalos kedvet. Ő mint «második Krisztus» járt itt s az evangéliumot glosszák s magyarázatok nélkül élte s a szeretetet Krisztus s minden iránt ami van s a boldogságot, hogy vagyunk s szerethetünk, a hamu alól lángra lobbantotta s mindezért végre hitelesítésül a szeretet öt pecsétjét, Krisztus öt szent sebének saját testében való kiverődését vette. A kereszténység törésföldjéből, a világ göröngyei mellől ő az azúrkétségbe emelkedő pacsirta, mely nekünk is énekel, énekel az igájával pihenőt tartó s verejtékét törő szántóvetőnek, énekel az országút vándorának s a monostorkert árnyékában meditáló szerzetesnek, énekel skolasztikusnak s kanonistának, énekel a várnépnek s az ébredő városok polgárainak, éneklí a mi énekünket, mindnyájunk énekét. Tőle kiindulva a szeretetnek meleg árama eláradt az egész Nyugaton; behatolt a hatalmasoknak váraiba, meglebbenti a császári paloták nehéz selyembrokátjait, fölűszik az aranyos s elefántos trónok lépcsőin; behatol a műtermekbe s megzörgeti a száradó ecseteket, a palettáblákra önt új színeket, könnyebbé teszi a bizanci művészetben meggémberedett művész kezét s egy nagy s mély föllélekezésre segíti a feudális formák alatt nyögő kereszténységet; arra az érzésre segíti, hogy mégis csak testvérek volnának. S mindezt egyre jobban átérezzük mi, minél tovább esünk tőle. A 700 évnek távlatában nem látjuk kisebbnek — s ami még különösebb, nem esik tőlünk messzebb, sőt egyre közelebb. Közelebb azért, mert az evangélium igazi demokráciája — szükségességét egyre jobban érezzük s érezzük, hogy a szociális kérdést is a több igazság s a szeretet alapján lehet csak megoldanunk. E nagy feladatnak legyünk hát bátor lovagjai s éneklő, készséges munkásai!

II.

ÉNEK SZENT FERENCRŐL.

Sajó Sándor rendes tagtól.

És megünván a lakomák borát,
 Francesco Bernardone gyónni ment;
 És látta: lélek száll a tájon át
 S pacsirtát hallott zengedezni fent;
 És száz új szépség gyullt a bús világra,
 Földön virágok, égen csillagok, —
 S hogy két karját az égfelé kitérta,
 Krisztus szólt halkán: hivatál, itt vagyok.

Alázatát nagy hittel megszerezve,
 Vidám koldusként jár-kelel idele-nn:
 Egy vigasság van: Krisztus bús keresztje,
 Attól vidámul minden gyötrelmem;
 Lelkébe zsong a Mindenség nagy árja
 S e lélek ott ring Krisztus szent ölén, —
 Farkas szelidül szerető szavára
 S testvérül áll a keresztfa tövén...

Egész világa: szentséges szegénység,
 Nem mankón jár ez, — égi szárnyat ölt;
 Bizton tekintvén mennyei vetését,
 Ezer szépséget áraszt rá a föld;
 Meggyőződve dalban és virágban
 Magányossága zengő erdején,
 Két fadarabbal hegedül vidáman:
 Boldog vagyok, mert semmitem enyém!

Istené minden: erdők menedéke,
 Árnyas lomb, zöld ág, minden kicsi mag;
 Az ég jóságát szárnyaló beszédbe'
 Tanítja madárhugocskáinak;

S a nagy érzést hogy kis szívükbe írta,
 Madárdal zengi: minden Istené! —
 Rábólogat a bóbítás pacsirta
 S dalos vidáman röppen ég felé...

Hegyet mozdit a kolduló barát:
 Zengő csodát hall, titkok ihletét, —
 Fájós szemével mennyországba lát, —
 S már keblén érzi Krisztus öt sebé;
 Az ő szemének nincs többé sötét,
 Már látja Krisztust s már csak őt kívánja, —
 Magára öltvén koldus-köntösét
 E földön ő a szeretet királya.

Hitét himezvéen testi szenvedésre,
 Dalolva lakja Porciunkulát;
 És száll az est... s a szív fáradt verése
 A földről lassan égbe halkul át...
 A boldog lélek röppenően sóhajt,
 Nyomán csillag gyúl kint az éjtszakában,
 Bogáncstövösből piros rózsza hajt,
 Pacsirta hangja hajnalt ver vidáman...

Volt egyszer, volt egy nagy hit e világon, —
 Vidám csodát lát, aki belenéz:
 Égből sugárzó legszebb földi álom,
 Megenyhül tőle minden szenvedés;
 E hit lángjától megszépül az élet;
 Nyilóbb a rózsza, zengőbb a madár, —
 Az emberek közt egy nagy csodalélek
 Két fadarabbal muzsikálva jár...

Égő hitedtől hitre lángolón
 Dalt zengek rólad Krisztus követője!
 Két fadarab a hegedüm s vonóm,
 De mély áhitat áradoz belőle:
 Járj köztünk mindig jókedvvel megáldva,
 Legyen vigasság, ahol megjelenysz, —
 Ó, Poverello, szegénység barátja,
 Fenséges koldus, — boldog szent Ferenc!

III.

ANIMA FRANCISCANA.

Balanyi György rendes tagtól.

Maholnap félesztendeje lesz, hogy ránk köszöntött a ferences szentév és ime a világ még mindig nem tudott betelni az assisi koldus ünneplésével. A szívekből ma époly bő sugarakban árad, hömpölyög a tisztelet, szeretet és hódolat érzésének izzó lávája Assisi felé s az ajkakon époly fáradhatatlanul zeng a dicsőítés lelkes ditirambusa, mint az ünnep első napján. Bármerre vetjük tekintetünket, mindenünnen magasra szitott oltártűzek vidám lobogása és ünnepi érzések köntösebe öltözött lelkek hangos örömujjongása száll felénk. A *poverello* neve mint valami bűvös erő vibrál a levegőben; pusztá fölcsengésével mosolyt derít a gondülte komor ábrázatokra s áthidalja a gyűlöletvágta mély szakadékokat és egyetlen nagy érzésben fogja össze a nemzeteket, melyek az imént még gyilkos haraggal törtek egymás vesztére. A Ferencisztelet valami utólrhetetlenül finom internacionalizmus szálaival fűzi egymáshoz az emberek millióit, kiket nyelv, világnézet és társadalmi állás dolgában ég- és földkülönbségek választanak el, de akik mind egyek abban, hogy áhitatos tisztelettel és lelkes csodálattal tekintenek föl a *poverello* napsugaras alakjára. Itt nincs különbség hívő és hitetlen, tudós és tudatlan, gazdag és szegény, ifjú és öreg között: a maga felfogása és a maga értékelésmódja szerint mindegyik eszményt, követendő példaképet lát a szentben, kihez csak tisztelettel és hódolattal illik közelednie.

Honnét ez a ritka egyértelműség? Mi magyarázza ezt a páratlanul erős és tartós érzelmi rezonanciát? A feleletet megadja az ünnep jellege. Mert a ferences jubileum élesen elüt minden más jubileumtól. Ez nem az ész, hanem a szív ünnepe. *Isten kis szegénye* iránt tanusított hódolatunk nem a carlylei értelemben vett hősnak, nem a korszaknyitó nagy embernek szól, kiben a képviselt eszmék grandiózus arányai homályba vonják, elmoszák az emberi vonásokat, hanem elsősorban az embernek, kinek arca páratlan életteljességgel és kedvességgel mosolyog ránk a messze századok

távolából. Szent Ferenczel szemben a nagy embereknek szokványosan kijáró feszes tisztelet helyén a kedves ismerőst és a bizalmas jóbarátot megillető meleg szeretetet érezzük. És ez természetes. Mert Szent Ferenc minden parányi életmegnyilvánulásába annyira belelehel egész lelkét, annyira beleviszi egész egyéniségét, hogy minden tétből az egész poverello bontakozik elénk. Csak föl kell lapoznunk szépséges legendáit s nyomban ott látjuk magunk előtt az élő, tanító, dolgozó, imádkozó, ujjongó és szenvedő Szent Ferencet. Szinte érezzük jelenlétét, látjuk finomszövedékű alakját s halljuk behízelgő szavát. Mintha mi is ott ülnénk az esti tűz mellett bizalmas barátainak körében, egyéniségének varázsa ellenállhatatlanul vonz s önkéntelenül tiszteletre és csodálatra költ bennünket. Itt nincsen semmi kiszámítottság, semmi póz. Itt nem a *nagy emberrel*, hanem a szegény és alázatos *frate Francescocal* állunk szemben, kinek fejét a császárok és királyok koronája, a pápák tiarája s a tudósok babérja helyett a legendák bájos *kis virágaiból* font koszorú övezi.

Szent Ferenc csodás varázsának nyitja tehát gazdag és utólérhetetlenül finom lelkisége, mely minden életmegnyilvánulását egyéni zománccal vonja be. Bárhol lapozzuk fel élettörténetét, minden parányi epizódján ott látjuk egyéniségének bélyegét, mely jellegzetessé, egyedül hozzáillővé és egyedül neki jólállóvá minősíti minden tétét. Legendáit olvasva egy pillanatra sem jut eszünkbe mosolyogni vagy épen megbotránkozni a szemünk elé kerülő furcsaságokon, mert ösztönszerűen érezzük, hogy ezekben a furcsaságokban ugyanaz a nagy és meleg lélek lüktet, mely más vonatkozásban csodálkozásra költ bennünket páratlan mélységével vagy könnyekre indít utánozhatatlan gyöngédségével és finom tapintatával. Itt minden szónak, minden mozdulatnak külön hangsúlya, külön színezete, mondjuk, külön lelke van. Ezt és így csak ő, a *poverello di Dio* mondhatta és tehette.

De bármily világosan látjuk és érezzük lüktetését, Szent Ferenc lelkét mégsem könnyű érzékelhetővé tennünk. Ezért azonban csak magunkra és kifejezési eszközeink tökéletlenségére vethetünk. Mert az *anima Franciscana* olyan gazdag és sokszínű világ, hogy a szentek élettörténetében hiába keressük mását. Szinte szédülünk, ha beletekintünk. Az erényeknek olyan tropikus bősége és olyan változatos színpompája tárul elénk, hogy időbe telik, míg csak valamennyire kiismerjük közöttük magunkat. A keresztény aszketikának egész szókincsét és gazdag árnyékoló készségét igénybe kellene vennünk, ha csak megközelítőleg is hű és kimerítő jellemzését akarnók adni az elénk bontakozó erényeknek. De még ennél is nagyobb fel-

adattal állunk szemben, ha bizonyos hierarchiát, bizonyos fokozatbeli különbséget akarunk közöttük megállapítani. Hiszen a legendák olvastán önkéntelenül az az érzésünk támad, hogy a szent patriarcha az összes erényeket heroikus fokon gyakorolta. Hogyan lehet tehát itt sorrendről, fokozatbeli egymásutánról beszélni? Hogyan lehet megállapítani és lemérni a jellegzetesség kisebb vagy nagyobb mértékét?

A feladat irdatlan nehézségét legjobban mutatja az eddigi megoldási kísérletek szétágazó volta. Mert ahányan csak foglalkoztak a kérdéssel, úgyszólván valamennyien más és más erényben jelölték meg az *anima Franciscana* főjellegzetességét. Az egyik a szelidség és erő, a szentjánosi és a szentpáli lelkület harmóniába hozatalában, a másik a bűnbánattartás és lemondás szellemében, a harmadik a gazdag ereken gyöngyöző miszticizmusban, a negyedik a szeráfi szeretet lángolásában, az ötödik a kinszenvedés misztériumának átélésében, a hatodik a tökéletes szegénységben, a hetedik az alázatosságban, a nyolcadik a teljes világmegvetésben látja a szent lelkének alaptonusát.¹ De még tovább is folytathatók a sorozatot, mert a keresztény erények végelethatalatlan láncolatában alig találunk egyet is, melyet a kutatók meg ne kíséreltek volna a szentferenci lélek kulcsaként feltüntetni. És el kell ismernünk, hogy legtöbbjük mellett tetszetős, ha nem is mindig meggyőző érveket lehet felsorakoztatni.

A vélemények e sokféle ágazásával szemben csak a legközvetlenebb források kérdőrevonása igazíthat el bennünket. Különösen nagy nyomatékmal esik e tekintetben latba a szent irodalmi hagyományok és legrégebb életírásainak, a Celanoi Tamás tollából kikerült *Legenda primá*-nak és *Legenda secundá*-nak tanuságtétele. Az előbbinek főjelentőségét az adja meg, hogy a *poverello* lelkének legtitkosabb redőit, legréjtettebb gondolatait és vágyait tárja elbénk, az utóbbiakét pedig az, hogy a legrégebb és egyben leghitelesebb hagyományokat közvetítik számunkra.

És ha ezeknek a kétségtelenül illetékes kalauzoknak útmutatásán indulunk el, azonnal észrevesszük, hogy az *anima Franciscana* legmélyebb és legeredetibb rétege a tökéletes *Istenbetemelés*. A szentferenci lélek olyan, mint a kifeszített húrú hárfa: a legkisebb érin-

¹ D'Alençon U.: L'ame Franciscaine. II. éd. Paris-Couvin, 1913. 15. s. kk. II. U. a.: Leçons d'histoire Franciscaine. Paris, 1918. 8. s. kk. II. de Sérent A.: L'ame Franciscaine. Arch. Franc. Hist. 1915. 448. s. kk. II. Bracaloni L.: A proposito di una pubblicazione «L'Anima Franciscana». U. o. 467. s. kk. II. Tilemann H.: Studien zur Individualität des Franziskus v. Assisi. Leipzig-Berlin, 1914. 47. s. kk. II. Hefele H.: Die Bettelorden und das relig. Volksleben Ober- und Mittelitaliens im XIII. Jahrhundert. Leipzig-Berlin, 1910. 42. s. kk. II. Tocco F.: L'ideale Francescano. Studi Franciscani. Napoli, 1909. 138. s. kk. II.

tés fõnséges harmóniákat, az Istendicsõítés szépséges himnuszait csalja ki belõle. E tekintetben nincs nála különbség örõm és bánat, boldogság és szenvedés, siker és kudarc között. Az õ számára nem léteznek ezek a kategóriák. Ő egyformán ujjong és dicséri az Urat, ha az elragadtatás extatikus örõmeit élvezi vagy a földi nyomorúság és betegség keserves kínjait szenved. Ő nem ismer más életcél, mint az Úr akaratának feltétlen követését, akár jót, akár rosszat tartogat számára. Hiszen õ csak szemernyi féreg a végtelen nagyságú Úr előtt; örülnie kell tehát, ha mindjárt megpróbáltatások formájában is rája tekint. Ez okból megbocsáthatatlan bûnnek tartaná, ha csak átfutó gondolat formájában is mást akarna, mint amit az Úr akar vagy csak egy porszemnyit is magának tulajdonítana a jóból, amit általa kegyeskedik művelni az Úr. Elve: «Boldog az a szolga, aki nem büszkélkedik jobban a jó miatt, amit õ általa mond és tesz az Úr, mint amit más által mond és tesz. És viszont bûnös az az ember, aki inkább magának tartja felebarátja dicsõségét is, semhogy a magáét is felajánlana Urának, Istenének».¹

De ez a tökéletes Istenbetemetkezés csak az általános életirányt jelõli nála, melyet Krisztus követésének szenvedélyes vágya tölt ki konkrét tartalommal és ruház föl hamisítatlan franciskánus jelleggel. Mert Szent Ferenc szemében az istenes élet egyértelmű a krisztusi élet hű utánamásolásával úgy, ahogyan az evangéliumokból és Krisztus hûséges követõinek és barátainak, a szent apostoloknak példájából elénk bontakozik. Attól a perctõl kezdve, hogy szakít a világgal, nem ismer más célt, mint hogy egész életét és minden parányi megnyilatkozását az evangéliumi eszményhez igazítsa. «Egész lényét egyetlen érzés tölti el: a Krisztus követése. Mint valami templomi dallam folyton változó, folyton felújuló motívuma, minden cselekedete ezt fejezi ki.» Még külsőségekben is hajszálnyi pontossággal tartja magát az evangéliumi példához. Így halála előtt az utolsó vacsora emlékére apró kenyérdarabkákat osztogat társainak s a halni készülő Üdvõzítõ példájára imádkozik érettök.² Joggal mondja tehát róla a legenda, hogy életének minden mívelkedetében hasonlatos volt az áldott Krisztushoz.³

De ez az aggályosságig menõ odatapadás az evangélium betűjéhez csak halvány vetülete, sóhajtásszerű gyõnge visszhangja annak az izzó szeretetnek, mely a szent lelkében Krisztus iránt lakozik. Nincs nyelv, mely méltóan kifejezhetné és nincs toll, mely érdeme szerint magasztalhatná ezt a vulkánikus szeretetet, melyet az évek

¹ Opuscula sancti P. Francisci Assisiensis. Quaracchi, 1904. 17. l.

² 2 Cel. 332. l. Spec. perf. c. 88.

³ Fioretti c. 1.

múlása és a szenvedések növe árja nemhogy csökkentene, ellenkezőleg még izzóbbá forral. Ennek a szeretetnek sem intenzitásában, sem extenzitásában nincsen határa. Az Üdvözítő istenségére épűgy kiterjed, mint emberségének különböző mozzanataira.¹ De mégis mintha egyes vonatkoztatásokban tudatosabb és bensőségebb volna. Mintha Krisztus túláradó szeretetének egyes megnyilvánulásaira élenkebben reagálna. Főleg a megtestesülés titka, az Oltáriszentség és a kinszenvedés problémája azok a motívumok, melyek minden másnál gyakrabban és behatóbban foglalkoztatják.

Szent Ferenc mondhatatlan szeretettel és bensőséggel csűgg a *megtestesülés* titkán. De hogy is ne! Hiszen a megtestesülés hozta le körűnkbe az áldott Krisztust, aki megváltott bennűnket a bűntől, kiengesztelt az Atyával s megmutatta száműnkra az ösvűnyt, melyen haladva hozzája jűthetűnk. A megtestesülés titka tárta fel elűttűnk az evangélium kimerithetetlenűl gazdag kincsesházát és szerezte meg száműnkra az érdemszerzés és az Úr szűve szerinti élet folytatásának lehetőségét. Nem csoda tehát, hogy a szent valamennyi űnnep között a megtestesülés űnnepét, a karácsonyt szereti legjobban. Azt tartja, hogy e napon még az oktalan állatoknak is vigadozniok kellene. Ezért szeretné, ha karácsonykor magvakkal hintenék tele az útfeket, hogy a szegény madártestvéreknek, főleg a pacsirtáknak legyen miből jóllakniok. Hasonlóan szeretné, ha a gazdák a takarmányból dupla adagot adnának barmaiknak az iránt való tiszteletből, akit Szűz Mária ez éjszakán az ökor és számár elé fektetett.² De a megtestesülés titka és a karácsony űnnepe iránt lángoló szeretetének legbájosabb és legpoetikusabb kivirágzása a kedves greccioi űnnep, melynek melegségét és bensőségét még ma, hétszáz esztendő multán is meghatva érezzűk.

Hasonló szeretettel fonja körül az Oltáriszentséget. Azt tartja, hogy Isten magasságbeli fiából itt a földön csak szentséges testét és vérét látja testi szemeeivel. Ezért valósággal lángol e fűlséges szentségért. Sűrűn járul hozzája és minden egyes alkalommal oly áhitattal fogadja magához, hogy másokat is istenességre gerjeszt vele.³ Franciaországot azért szereti jobban más országoknál, mert lakói mindenki másnál nagyobb tisztelettel viseltetnek az Úr szent teste iránt.⁴ De nemcsak maga csűgg szeretettel az *élet kenyere*n, hanem a hívűket

¹ Sehlund E.: Die religiöse Gedankenwelt des hl. Franziskus. Zeitschrift f. Ascetik und Mystik. 1926. 307. l.

² Spec. perf. c. 114. 2 Cel. 318. s k. l.

³ Felder H.: Die Ideale des hl. Franziskus v. Assisi. II. Aufl. Paderborn, 1924. 41. s kk. II.

⁴ Spec. perf. c. 65.

is váltig buzditja, hogy tőlük telhetőleg tiszteljék e fölséges szentséget s igyekezzenek minél ártatlanabb szívvel és minél tisztább testtel járulni eléje. Testvéreit meg lábukat csókolva és oly szeretettel, aminőt csak érezni tud, kéri, hogy amennyire kitelik tőlük, teljes tisztelettel és a legnagyobb dicsőítéssel adózzanak a mi Urunk Jézus Krisztus szentséges testének és vérének.¹ Ugyanezért lelkökre köti, hogy mindig különös gondot és figyelmet fordítsanak a szentség őrzésére s a papokat és plébánosokat is intsek, hogy alkalmas és illendő helyen tartsák Krisztus szentséges testét.² Sőt lángoló buzgalomban külön törvénnyel akarja kötelezni rendtársait, hogy ha jártukban-keltökben valahol nem alkalmas és illő helyen találják az átváltozás igéit, késedelem nélkül szedjék föl és tegyék megfelelő helyre, Van gondja arra is, hogy tetszetős és művészi kivitelű ostyasütők szétküldésével lehetővé tegye szépformájú és tiszta ostyák előállítását. Máskor meg díszes és drágaművű kelyheket és szentségtartókat küld szét a különböző tartományokba azzal a meghagyással, hogy ha valahol elhanyagolt és disztelen helyen találják az Úr testét, ezekbe helyezték át.³

De az *anima Franciscana* lángolásának leggyakoribb és legtöbb bensőséggel körülfont tárgya mégis a kinszenvedés misztériuma. Nem múlik el fölötte nap anélkül, hogy legalább gondolatban át ne élné és keserves könnyhullatással meg ne siratná az Üdvözítő keserves kínjait. A *passio Domini* gondolata állandóan ott settenkedik a szent patriarcha tudatában és sokszor ürmöt csepegtet legédesebb örömeinek kelyhébe. A széles jókedv akárhányszor váratlanul sírásra fordul nála és az ujjongó öröm a szenvedő Krisztus iránt érzett részvét könnyeibe fullad. Sokszor az emberek előtt sem tud parancsolni könnyei árjának. Így egy alkalommal a Santa Maria degli Angeli közelében jártában hangosan felzokog és amikor egy jószívű ember sírásának okát tudakolja tőle, ő így válaszol neki: «Így kellene végesvéig járnom a világot és tartózkodás nélkül siratnom az én Uram kinszenvedését».⁴ Lassankint valóságos lelki-szükségletté válik nála az Úr szenvedésének átélése. Igazi *Passionsminne* fejlődik nála, mely által- meg általjárja egész lényét s kiütözik egész életerendezésén.⁵ Ez a szenvedélyes *Passionsminne* ott

¹ Opusc. 89. l.

² U. o. 100. s kk. II.

³ Spec. perf. c. 65.

⁴ Spec. perf. c. 92.

⁵ V. ö.: Imle F.: Die Passionsminne im Franziskanerorden, Werl i, W. 1924.

fent az Alverna ormán a *stigmatizáció* szent misztériumában nyeri természetfeletti megpecsételését, mely izzó szeretetét szeráfi lángolássá fokozza.

Az *anima Franciscana* alapvonása tehát a tökéletes Istenbetemetkezés, szabatosabban szólva a szenvedélyes Krisztusszeretés. Többi jellegzetes vonása is mind ebből fakad vagy ebbe torkollik bele. Így mindjárt legszembetűnőbb ismertető jegye: a legteljesebb *szegénység* és a legmesszebbmenő *lemondás*. A poverello nyomban megtérése után messze ellök magától vagyont, jólétet, családot, egészséget, megbecsülést, mindent, de mindent, ami csak pillanatokra is a földhöz láncolhatná, mert nem akarja, hogy közötte és Krisztus között csak egy hajszálnyi akadék is legyen. Tökéletesen kiüresíti szívét minden földi, világi gondtól, hogy csak egy éljen és uralkodjék benne: Krisztus. Jól tudja, látja, hogy a lélek szárnyalásának legnagyobb akadályá az anyagiakhoz való horgadás. «Uram, — feleli az assisi püspöknek, mikor ez túlságosan ridegnek minősíti felfogását — ha birtokaink volnának, fegyverekről is kellene gondoskodnunk, hogy megvédehessük őket. Mert a legtöbb vizály és pörösködés birtokügyekből ered; ezek csökkentik legnagyobb mértékben az Isten és a felebarát iránti szeretetet.»¹ Hogy tehát ne kerüljön hasonló kísértésbe, egy páratlanul hősie elhatározással a vagyonnak minden lehetséges fajtát elutasítja magától és még a közös vagyon fogalmát is kirekeszti rendalapító tevékenységéből. Különösen a pénzt, az anyagiasság és a földhöztapadás gyűlölt szimbolumát kerüli nagy gondossággal. Megvetően *légynek* nevezi és pusztá érintését is kegyetlen szigorúsággal bünteti.²

Szent Ferenc szemében tehát a szegénység nem öncél, hanem csupán eszköz magasabb célok elérésére. Mivel azonban kortársainak legégetőbb baját a materializmusban és a mamnonizmusban látja, nagyobb nyomatékkal hangsúlyozza, mint programjának egyéb pontjait. Az evangéliumi élet sarkpontjának, leglelkének tünteti föl s finom költői lényének megfelelően megszemélyesítve, a *Domina Paupertas* alakjában állítja követői elé. Mint jó lovaghoz illik, elsőnek maga szegődik a szépséges úrnő szolgálatába. Mint a legenda írja, «szerelmese lett szépségének és hogy annál bensőbben összeforrjon vele, mint hitvesével, mintha csak ketten volnának egy testben, nemcsak anyját és atyját hagyta el érette, hanem messze ellökött magától minden egyebet is... Más nem áhítozza úgy az aranyat, mint ő áhítozta a szent szegénységet s nem oly éber kincseinek ör-

¹ Leg. trium. Soc. Acta SS. Oct. II. 733. l.

² Spec. perf. c. 14.

zésében, mint ő volt ennek az evangéliumi gyöngyszemnek megtartásában». ¹ Sokszor valóságos ditirambust zeng a szegénység érényének szépségéről és érdemszerző erejéről. Intelmeiben és szabályzataiban semmit sem köt nagyobb nyomatékkal testvéreinek lelkére, mint a *Domina Paupertas* hűséges szolgálatát. Hattyúdala, végrendelete szintén nem más, mint megrázó erejű hitvallás a szent szegénység mellett. De mint más téren, itt sem marad meg a pusztá szónál, hanem életét át- meg átszövi a szépséges jegyese szolgáltatában véghez vitt hősi tettek színes epizódjaival. Csak fel kell üt-nünk a legendákat s végeláthatatlan láncolatban sorjáznak elénk az új Artus királynak és *kerekasztala* lovagjainak utánozhatatlan bátorságról és lelkinagyságról tanuskodó tettei.

De bármennyire mindenekfölé helyezi Szent Ferenc a szegénységet, nem fuvalkodik föl benne, mint Waldus Péter és követői s nem téved a hajszálfinom jogi distinkciók és szofizmák hinárjába, mint a későbbi spiritualisták. Nem kovácsol belőle ürügyet sem az egyház támadására, sem a szociális forradalom szárnyainak bontogatására. Ő egyszerűen az önmegtagadás eszközét és a lélek szabadsága kivívásának legbiztosabb fegyverét látja benne s mint ilyent alkalmazza elsősorban önmagára, azután követőire.

A lélek szárnyalásának azonban a fogható javakon kívül más akadécai is vannak. Így mindenekelőtt az *önszeretet*, mely mindenben az *ént* akarja első helyre tenni. A *szegénység hőse* ezen a téren is radikálisan jár el. Tűzzel-vassal kiirt magából minden parányi lelki rezdülést, mely csak pillanatokra is homályba vonhatná benne a Krisztusszeretés déli fényben ragyogó napját. Hiú és nagyravágyó világfiból úgyszólván napok alatt az alázatosság mintaképévé alakul át. Fényes öltözékét kolduscondrával, az aranyifjúság hejehujázó társaságát a koldusok és poklosok barátságával s a jómódú polgár kényelmes filiszteréletét *Isten kis szegényének* hányt-vetett sorsával cseréli föl.

De nem éri be ennyivel. Nemesak önmaga előtt akar alacsonynak látszani, hanem embertársai előtt is. Ezért valósággal szomju-hozza az alkalmat önmaga megalázására. Tudatlan embernek, idiotának állítja magát s ha észreveszi, hogy az emberek nagyobb tisztelettel közelítenek feléje, mint szeretné, a legraffináltabb módokat eszeli ki jó vélekedésök megingatására. Így az egyik testvérnek szigorúan megparancsolja, hogy valahányszor a nép magasztalását hallja, ellensúlyozásul mindenféle becsmérő szavakkal illesse őt.

¹ 2 Cel. 213. 1.

És amikor a jámbor testvér nagy kelletlenül tényleg parasztnak, tudatlan és semmirekellő béresnek szidalmazza, ő örömben fölkiált: «Aldjon meg az Úr, édes fiam, mert színigazságot mondottál. Pietro di Bernardone fiának ilyeneket illik hallania».¹ Máskor meg félmeztelenül és kordával a nyakában vezeteti magát a város főterére és közben az egyik testvérral folyvást ezt kiáltatja: «Ime, nézzétek a híres nagyevőt, hogy felhízott a tudtokok nélkül megevett csirkék húsán.»² És mindezt azért, mert úgy érzi, hogy azzal, hogy betegségében néhányszor csirkehúst evett, bünt, képmutatást követett el. A keresztény aszketika gazdag történetében valóban nehéz mását találni ekkora önmegalázásnak.

De még az önszeretnél is súlyosabb kölönce a fölfelé törekvő, szárnyalni kívánó léleknek elválhatatlan kenyeres pajtása: a test, mely fékezetlen ösztöneivel és lázadó vágyaival minduntalan külön utakra, tiltott ösvényekre csap. Szent Ferenc teljes mértékben tudatában van ennek s ezért mindjárt megtérése után kemény igába fogja testét. Ellenmondást nem tűr részéről s a lázadás legkisebb jelét kegyetlen szigorúsággal bünteti. Nem ura, hanem kíméletlen zsarnoka a szegény *samártestvérek*. Sanyargatására a legagyafurtabb módokat eszeli ki. Leleményessége e téren épügy kimeríthetetlen, mint mohósága az önmegalázás alkalmainak vadászásában.

Keményisége a modern kor ideges és elpuhult gyermekének szemében sokszor talán érdességnek tűnik fel; a konvencionális prudéria meg egyenesen megbotránkoszik rajta. Pedig nincsen igaza. Mert bármily furcsa esetek ötlenek élénk a legendák olvasása során, a szent szeretetreméltó naivsága mindig a természetesség és a magától értetődés illedelmes fátylát veti rájuk. Sokszor meg a költőiség aranyos zománcával vonja be őket. Avagy képzelhetünk-e kedvesebbet és poetikusabbat a sartheanoi jelenetnél? A rendetlen vágyaktól zaklatott szent egy hirtelen kelt elhatározással beleveti magát a mély hóba, hirtelenében hét emberalakot formál s azután így kezd magához beszélni: «Ime lásd, ez a nagyobb a feleséged, ez a négy két fiad és két lányod, a másik kettő meg a szolgálád és szolgálód, akikre kiszolgálásod végett van szükséged. Nosza rajta hát, ruházd fel őket nyomban, mert különben megveszi őket az Isten hidege. Ha pedig nincs inyedre a miattok való sokféle szorgoskodás, akkor iparkodjál szolgálni az egyedül való Urnak». És az egészhez képzeljük még hozzá a fák behavazott koronáján át kandikáló méla holdvilágot s

¹ S. Bonav. Legendae duae. Quaracchi. 1923. 59. l.

² 1 Cel. 54. s k. l. Spec. perf. c. 61.

a távolabb ájtatoskodó testvért, aki megfigyelte és megörökítette számunkra a kedves epizódot.¹

De a kemény iskolának meg is van a foganatja. A *frate asino* fokonkint kezes báránnyá szelidül és vakon engedelmeskedik a lélek legkisebb rezdülésének. Már nem akadály, hanem készséges eszköze Krisztus követésének. Jutalma nem is marad el. Az Alverna ormán végbement főséges jelenetben a lélek szeráfi tüze kiárad rája is és a szentséges sebhelyekben a természetfölöttiség bélyegét nyomja rá.

De a szeráfi lángolás korántsem meríti ki az *anima Franciscana* tartalmát és hatókörét. Hiszen az isteni szeretet tüze-lángja, ha még oly magasan nyaldossa is az eget, hidegen hagyja bennünket, ha tövében nem látnók ott izzani s lépten-nyomon lobbót vetni az *emberszeretet* parazsát. Mindnyájan érezzük, hogy Szent Ferenc csak azért lehetett milliók és milliók rajongó szeretetének tárgyává, mert a legtökéletesebb Istenszeretést a legodaadóbb emberszeretéssel tudta egyesíteni. Ő ebben a tekintetben is az evangélium talaján áll. Életét a felebaráti szeretet hősi tetteinek végeláthatatlan sorozatával szövi át. Megtérését a szegények babusgatásával és a társadalom szerencsétlen kitagadottjainak, a belpoklosoknak ápolásával kezdi s azontúl nem ismer nehéz vagy visszataszító szolgálatot, melyet embertársaiért készörömetst magára ne vállalna. Szeretete egyformán nyitva áll minden ember számára. Az ismeretlent, kiről nem tudja, honnét jön és hová megy, az idegent, ki más nyelven beszél, mint ő, sőt az ellenséget, aki talán vesztére tör, époly szeretettel öleli keblére, mint testvérét, barátját vagy földijét.² A montecasalei erdő útonállóinak ugyanolyan melegséggel beszél szívékre, mint a rivortoi és porziuncolai meghitt baráti körnek.

Mert ajkán sohasem hal el a szó. Szüntelenül bátorít, vigasztal becézget, dicsér vagy korhol, ahogy épen a szükség kívánja. A pihenni és betelni nem tudó szeretet bölcs tanításokban és érett élettapasztalatról tanuskodó tanácsokban szakad föl szívéből és árad át közelebbi és távolabbi környezetére. Ajkánál csak keze készségesebb az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlására. A betegekkel és a belpoklosokkal élte fogytáig megtartja a megtérése kezdetén kötött nagyeros barátságot. Senki sem tudja őket több szeretettel és bensőséggel ápolni, mint ő. De ugyanígy van a szegényekkel is. Bárhol találja őket, sohasem hagyja őket alamizsna nélkül. Ha mása nincs,

¹ 2 Cel. 159. s k. l. Bon. 47. l.

² Tocco i. m. 141. l.

ruháját ajándékozta oda nekik s maga inkább didereg, fagyoskodik, semhogy üres kézzel legyen kénytelen elutasítani a bizalommal hozzáfordulót. De hogyan is tudná ezt megtenni, mikor minden koldusban a szegény és alázatos Krisztust látja!

Szent Ferenc irtalmas szeretetének egyik sajátos megnyilvánulása abbéli törekvése, hogy «szíve állandóan vidám maradjon s megőrizze a lélek kenetét és az öröm olaját». ¹ Ő e tekintetben a vidám szentek csoportjába tartozik. Tisztában van a lelki vidámság óriási jelentőségével. Tudja, hogy a lélekből fakadó jókedv Isten áldása, mely nélkül nincsen igazi szociális béke és boldogság. Ezért magában is, meg másokban is nagy gondot fordít ápolására. A mordság gonosz betegségétől jobban óvakodik, mint más ember a testi nyavalyától. Komor arcot nem tűr maga körül. Még azt sem szereti, ha valaki szertelenül bánkódik bűnein. Ilyennek ezt szokta volt mondani: «Bűneidet celládban hánytorgasd és Isten előtt sirasd és sóhajtozd; mire társaid közé érsz, le kell vetköznöd a szomorúságot és alkalmazkodnod kell a többiekhez.» ² De fáradozásának és példaadásának meg is van a látszatja. Umbriából rövidesen új szellem terjedez, mely földeríti a komor ábrázatokat s vidámságot, napsugárt lop a mammonizmus és a forradalmi individualizmus bilincseiben vergődő szívekbe. A *poverello di Dio* az üdvös vigasság filozófiájával és eleven példájával gazdagítja meg a középkori társadalmat.

De a szent patriarcha határtalan szeretete nem áll meg az embereknél; bőven kijut belőle az állatoknak és növényeknek, sőt az élettelen lényeknek is. Nem mintha csak legtávolabbról is köze volna a panteizmushoz, hanem mert minden parányi lényben a jó Isten keze alkotását és dicsőségének halvány képmását látja. Az ő felfogása szerint tehát az élő és élettelen lények bizonyos értelemben mind testvérei az embernek s ez okból szeretettel kell hozzájuk közelíteni. De szeretetet érdemelnek a teremtmények azért is, mert egyik vagy másik tulajdonságukkal a lelki és erkölcsi élet különböző fogalmait szimbolizálják. Így a víz a szent bűnbánatot és töredelmet hozza eszébe, a fa a keresztre emlékezteti, a virágok pedig önkéntelenül arra terelik gondolatait, aki a Szentírásban a mező virágának és a völgyek liliomának mondatik. A bárányról észrevétlenül az isteni Bárányra csapnak át gondolatai, míg a búbos pacsirta a két legfőbb szerzetesi erényre: a szegénységre és alázatosságra figyel-

¹ 2 Cel. 265. 1.

² 2 Cel. 267. s k. 1. Spec. perf. c. 96.

mezteti. De ugyanígy a tűznek, a napnak, a köszálnak, sőt az útfélen hentergő féregnek is megvan a maga rejtett értelme.¹

Ez okból szent Ferenc a nagyobb és okosabb testvér gyöngéd-ségével közelít minden teremtményhez s elhalmozza őket szeretetének legkülönbözőbb jeleivel. Valósággal becézgeti őket. A tücsök-testvérrrel dalos versenyt rendez, a bevagnai völgyben összesereglett madarakat szépséges prédikációban buzdítja a jó Isten dicsőítésére, a gerlicéknek fészket rak, a nyúltestvérnek keblén nyujt oltalmat s a fácántestvérnek tulajdon cellájában rendel lakást. És az állatok megérik s hasonlóval viszonyozzák szeretetét. Az emberek után a vén föld, a természet arca is földerül s egy pillanatra visszatér a paradicsom szent békéjé. Ember és természet annyi meddő évezred után újból egymásra találnek és találkozásuk kiapadhatatlanul bő forrását nyitja meg a szent ihletéből kibontakozó új költészetnek és művészetnek.

Az *anima Franciscana* két alapvonásának: a fenntartás és hátsó gondolatnélküli Krisztuskövetésnek és az áldozatos felebaráti szeretetnek természetes kiegészítője harmadik jellegzetes vonása: az *apostolság*. A poverello nem hiába készül lovagnak, lovag marad megtérése után is. Csakhogy ifjú korának színes álmái később az apostolság szép és gazdag programjában bontakoznak ki. Állandóan nagy tettek, az Isten és embertársai szolgálatában véghezviendő hősi próbák ígézetében él s ezért nem tud pihenni. Mint a harcra sóvár lovag, minden pillanatban kész odasietni, ahol valami Istennek különösen tetsző cselekedet véghezvitelére kínálkozik alkalom. Bármennyit fárad, úgy érzi, hogy ez mind semmi ahhoz képest, amit tennie kellene és szeretne. Élete alkonyán, mikor pedig már közel húsz esztendő tömérdek munkája és egyre nagyobb stílusban kibontakozó eredménye áll mögötte, még mindig így biztatja társait: «Testvéreim, kezdjünk el már egyszer szolgálni az Úrnak, mert eddig ugyancsak keveset, jóformán semmit sem haladtunk előre». A lelkek üdvéért égő szomjúsága egy pillanatra sem tud betelni.

Ez az olthatatlan szomjúság képesíti őt a remeteélet időnkint visszatérő kísértéseinek leküzdésére és készletti munkatársak gyűjtésére. Érzi, látja, hogy az előtte álló roppant feladat, a bűn ellen indítandó keresztes hadjárat keresztülvitelére egymaga elégtelen, ezért Artus király módjára lovagi kört gyűjt maga köré s az új *kerekasztal* lovagjaiba mondhatatlanul finom és gyöngéd pedagógiával átömleszti a maga szellemét. Célul az egész világ meghódítását

¹ Spec. perf. cc. 115—119.

tüzi eléjük. «Nekünk — mondja — az a feladatunk, hogy széltében-hosszában járjuk a világot s prédikálásunkkal és példaadásunkkal buzdítsuk a népeket bűneik megbánására és Isten parancsolatainak állandó szemelőtt tartására.»¹ És a jó *fraték* nyomban felfogják mesterök szándékát. Mint a nyugtalan vándormadarak, fölkerekednek és a világ minden részébe elviszik az új evangélium, a szegénység és a zavartalan lelki derű evangéliumának hírét. E buzgó apostolság révén a szent patriárcha hatásköre megszázszorozódik s a franciskánus mozgalom mihamar világmozgalommá bontakozik, hogy Assisin és Umbrián túl az egész nyugati keresztény társadalommal éreztesse regeneráló hatását.

Krisztuskövetés, emberszeretés és apostolság: im ez a három fővonás adja meg az *anima Franciscana* senki máséval össze nem téveszthető egyéni arculatát. A legendák bájos világából ezek a vonások tűnnek eléink leghatározottabb körvonalakban és a sok-sok epizódban, *bel miracolo*-ban, melyek a szent nevével kapcsolatban zsonganak emlékezetünkben, ezek kapnak meg bennünket legerősebben. De a lélektani analízis, ha még oly finom és mélyreható is, sohasem nyújthat teljes és hű képet a valóságról. Ugyanez áll a jelen esetre is. Hiszen szent Ferenc egyéniségének varázsát nem utolsó sorban épen azok a páratlanul finom részletek, sokszor csak föl villanások és sejtetések teszik, melyeket lehetetlen beleszorítani egy vázlatos lélekelemzésbe. Aki tehát nemcsak főbb vonásaiban, hanem árnyalataiban is meg akarja ismerni az *anima Franciscanát* és meg akarja érteni csodás hatásának titkát, annak a legendákhoz és az életírásokhoz kell fordulnia. De a munka megéri a fáradságot. A legszebb és leggazdagabb lelkek egyikének megismerése semmi mással össze nem mérhető szellemi élvezet és erkölcsi haszon. Tehát: *Tolle, lege!*

¹ Leg. trium Soc. Id. h. 733. l.

IV.

A MONTECASALEI ERDŐ.

Dramai kép szent Ferenc virágos kertjéből, egy felvonásban.

Sik Sándor rendes tagtól.

Személyek:

FERENC testvér.

LEÓ testvér.

ANGELO testvér.

TONIO (rabló).

RENZO (rabló).

TADDEO (rabló).

Két angyal.

Szín: sziklás, erdei táj. Középen nagy bokor, amely ketté választja a színt. Jobbra szikladarab, tövében, némileg védett helyen, egy rakás hamu: régi tűz maradványa. Balról, a szín legszélén, lombos fa. Közte és a középső bokor közt másik (a középsőnél kisebb) bokor.

TONIO, RENZO, TADDEO rongyos, fáradt alakok, vánszorogva, mogorva arccal jönnek, lapos, rongyos tarisznyával, bottal, övükben késsel.

RENZO (botját és tarisznyáját földhöz vágja, azután leheveredik a fűbe).

TONIO (holmiját szép csendesen leteszi, lassan száraz gallyakat keresgél, a jelenet folyamán tüzet rak, ujjasából tűzszerszámot vesz elő és meggyújtja a tüzet, aztán melléje telepszik és kezeit melengeti).

TADDEO (a háttérben egy sziklához támaszkodva mozdulatlanul áll és mogorván néz maga elé).

RÖVID SZÜNET.

RENZO: Szóval kidobtak bennünket!

SZÜNET.

RENZO: Kidobtak, hát kidobtak. Ki tehet róla?

TONIO (*a tűznél térdel*): Nem dobtak ki: be se eresztettek. Az a hitvány portás-barát még a kaput sem akarta kinyitni.

RENZO: Szóval kidobtak. Úgy kell nekünk. Mit kezdtünk azokkal a kámzsás gazemberekkel!

TONIO: Mit tudod te azt, hogy volt! Hiszen nem is hallottad, hogy mit beszéltünk! Te csak messziről nézted ezzel a nemes lovaggal itt. Persze, a nagy hősök még csak a közelbe sem mertek jönni. „Eredj csak Tonio!“ „Beszélj velük Tonio!“ Ilyenkor jó a szegény Tonio is. Bezzeg máskor: „Fogd be a szád Tonio!“

RENZO: Tán bizony nem tetszik? Egy ilyen közönséges falusi

fickóra már az is kitüntetetés, ha egy ilyen magunkfajta gentiluomo azt mondja neki, hogy fogd be a szád! Hát még, hogy köztünk lehetsz és . . . velünk koplalhatsz.

TONIO: Úgy! Köszönöm szépen, signor szabólegény! De koldulni jó voltam!

RENZO: Persze! Silány munkára silány ember való. Csak nem gondolod, hogy két ilyen lovag leereszkezik azokhoz a piszkos barátokhoz?

TADDEO (*haragosan dobbant lábával*): Elég legyen! Hitvány szemétnép vagytok mind a ketten. Nem akarok több fölösleges szót hallani.

RENZO: Szolgálatodra, nemes lovag. Ez az előkelő úri hang igazán nagyon félelmetes lehetett annak idején Bibienában, amikor még sereg szolgálta leste pillantásodat. De itt az erdőben . . .

TADDEO (*főlemelt ököllel feléje ugrik*).

RENZO (*felugrik és félrehúzódik*): Jól van no! Hiszen csak azt akartam mondani, hogy három nap óta nem ettem mást, mint keserű gyökeret, és attól nemcsak a gyomra keseredik meg az embernek, hanem a beszélőkéje is.

TADDEO: Azt akarom hallani, hogyan jártatok odalent Monte-Casaléban?

RENZO: Hát amint parancsoltad, lementünk a faluba. Mondhatom, nem szívesen tettem. Nem csekély önérzetlegyűrésbe került, szabad ember létemre, úr létemre, koldulásra adnom a fejemet, mint valami kisebb testvér. De hát az ördög vigye el ezt a nyomorult világot, ami most jár, mire rá nem viszi az embert az éhség! Hát a falu végén ott a klastrom. No ugyan jeles egy klastrom! Egy két kidőlt-bedőlt félhajas viskó a hegyoldalban. Akkor fúj be a falán a szél, amikor akar. Az embernek majd a nyaka törik, amíg felvergődik a kapun. No, mondom magamban, ez nem nekem való. Menjen Tonio! Az szokva van az effélékhez, meg a barátnépséget is jobban szívelheti nálam. Meg aztán olyan jámbor pofát tud vágni, ha akar, hogy mindenkinek megesik a szíve rajta.

TONIO: Szóval, menjen Tonio! Hát mentem is. Bezörgetek, a kapusfráter kikukkant a kapunyíláson, azt mondja: „Ki vagy te?” Szegény ember vagyok, mondok, harmadnapja éheznek. Hárman vagyunk. A Krisztus szerelmére, könyörülj rajtunk! Ahogy a barát meghallja a hangom, jobban a szemembe néz, összecsapja a kezét és fölkiált: „Az Isten legyen irgalmas a te szegény lelkednek. Jól látok-e? Avagy csakugyan te vagy az a bizonyos Tonio? Annak az istentelen sansepolcraói haramiának, annak a gyilkos Taddeonak

a társa?“ Mi tagadás, mondok, jámbor testvér, ha már így rám-ismertél, az vagyok, de mindazonáltal való igaz, hogy most én vagyok a legjámborabb ember ezen a világon, mert három napja nem volt tisztességes falat a számban, valamint hogy két társaméban sem. Azért az Úr Krisztusnak sebeire kérlek, könyörülj rajtunk!

TADDEO: Ostoba paraszt!

RENZO: Hát nem megmondtam, hogy ennek a parasztnak nem lehet hasznát venni!? Az első barátszóra elveszti a fejét és bevall mindent. Mondtam, hogy magam megyek oda, de ezt a félkegyelműt nem lehet visszatartani, hiába beszél neki az ember. Mindenhová ő tolja a pofáját.

TADDEO: Beszélj, mi volt tovább!

TONIO: Honnan, honnan nem, már akkor ott állt a kapuban a gvárdián is, Angelo testvér. Nagyon megijedtem tőle, mert megismertem: nemes úr volt valamikor, nem volt nála gazdagabb ember Monte-Casaléban. De rájött a bolond-óra, otthagya a házát, pénzét, cselédeit és elment Ferenc testvér után barátoknak. Hát ez állt előttem és nézett rám ugyan keményen. Megszeppentem egy kicsit, dehát csak elmondom a mondókámat neki is. Persze, rám ismert ő is. Huj micsoda dühös lett a gvárdián! Csak úgy égett a két szeme. Elkezdett kiabálni: „Ti gonosz latrok, ti istentelen gyilkosok, akik elragadják a mások kezemunkájának gyümölcsét. Nem szégyellitek magatokat ilyen arcátlan vakmerőségre vetemedni?! Még az Isten szolgáinak alamizsnáját is felfalnátok?! Bizony, nem érdemlitek meg, hogy a föld a hátán hordoz benneteket! Nem néztek ti sem embert, sem Istent. Elhordjátok magatokat innen, meg ne lássalak itt benneteket!“ Mit volt mit tenni, hát elhordtam magam.

TADDEO: Szóval koplalhatunk tovább.

RENZO: Koplalhatunk, ameddig bírjuk!

TONIO: Én ugyan már nem sokáig bírom. Olyan a gyomrom, mintha valami kutya ugatna benne és egyre rágná, rágná. Az Isten verje meg azokat a fősvény barátokat!

SZÜNET.

RENZO: Miért is hagytam ott az én jó műhelyemet! Igaz, hogy dolgoztam, kínlódtam napestig, de legalább volt tisztességes kenyérem. Itt meg úgy kell elpusztulni nyomorultan, mint az erdei farkasnak.

TONIO (*sóhaj*): Istenem, Istenem! Ha elgondolom, hogy most odahaza lehetnék San-Lazaróban, az apám házában! Öreg apám van

énnekem, öreg édesanyám, hajadon húgom, lovam is volt, csillagos homlokú, meg három kecskéje apámnak. Mind otthagytam! Ti megcsaltatok engem. Úri életet ígértetek, aztán mi lett belőle! Egyszer hopp, másszor kopp.

RENZO: No bizony, inkább kopp, mint hopp! Az ördög buj-jék ebbe a nyomorult világba. (*Dühösen.*) Te tán meg vagy elégedve a sorsoddal, Taddeo? Hogy olyan nagyon hallgatsz? Pedig valamikor te is külön napokat éltél, tudom.

TADDEO (*keserű nevetéssel*): Ti férgék! Mit tudjátok ti, hogy mit hagytam ott? Nem láttátok ti az én palotámat, nem láttatok engem, mikor vadászni mentem, cselédeimmal, lovaimmal, kutyáimmal, sólymaimmal. Férgék vagytok, azok is voltatok mindig! De én... én... hej, ha az a szerencsétlen lakoma nincsen! Az az ostoba összekoocanás. Ittunk... sokat ittunk, Raniero gróf is. Én még többet. Összevesztünk. A bor tette. Leütöttem. Az embereit is, akik rám jöttek. Hármat. Hát persze, hogy futni kellett. Eh, régen volt, talán igaz se volt. Haramia vagyok. Nem is akarok más lenni.

RENZO (*nyöszörögve*): Éhes vagyok, adjatok ennem!

TONIO: Ha most itt volna az a barát, megfojtanám. Meg én. Mind a kettőt.

TADDEO (*halkan*): Gyűlölöm a barátokat.

TONIO: Úgyis van még velük egy kis számadásom. Ti még nem tudjátok, hogy én mért lettem haramia. Nem tudjátok. Nagy sora van annak. Margherita volt az oka mindennek. Egy hét mulva lett volna a kézfogónk. Margherita, a szomszéd lánya. Olyan volt az, olyan... nem volt annak párja San-Lazaróban. Mindenki mondta. Rendben volt minden. Az apám is örült, az anyám is örült, az ő szülei is örültek. A pap is örült. Összeillettünk, mindenki azt mondta. Egy hét mulva lett volna a kézfogó. Akkor jött az az átkozott két barát. Kiálltak a piacra, prédikáltak. Meg énekeltek. Ott volt az egész falu. Penitencia, penitencia! — minden második szavuk csak ez volt. Úgy sírtak az emberek, mint a záporoső. Margherita is ott volt az anyjával. Aznap este nem szólt hozzám egy szó sem, csak sírt, csak sóhajtozott egyre. Másnap megyek hozzájuk. Hol van Margherita? Az anyja nem szól semmit, csak törülgeti a szemét. Hol van, mondom, az a lány, mondja kend, ha jót akar! Nincs itt, azt mondja. Elment. Hova ment? Elment a barátok után. Apácának. A Scifí grófkisasszony klostromába. Megbolondították. Itt tudott hagyni. Hát akkor jöttem én hozzátok. Azóta vagyok én erdők haramiája. Ez a számadásom még hátra van a barátokkal.

SZÜNET.

RENZO: Egyszer lehettem volna úrrá életemben. Régen volt, még akkor csak a magam kezére dolgoztam. Vásár volt Arezzóban. Csapatokban jöttek a vásárosok mindenfelől. Most, vagy soha — gondoltam magamban. Ha addig élek is, de most gazdag ember leszek. Rálestem egy gazdag genovai kereskedőre, aki hogy-hogy nem, egyedül jött a kocsiján. Pontedera mellett akartam rálesni az erdőben. Hát nem közbehozta az ördög a barátokat! Luccában megpihent az emberem, épen akkor hált ott két kámzsás. Arról beszéltek egész nap, hogy az Üdvözítő csak a szegényeket szereti. A genovai csak hallgatja őket, egyszer csak előugrik, mint a bolond, hogy ő is az Úr Jézus tanítványa akar lenni, meg hogy fel akarja venni a keresztyét, meg mindenféle hasonló ostobaságokat. A vége az lett, hogy ott mindenki szemeláttára a piac közepén kihúzta kocsiját, és a két szurtos barát minden portékát kiszórt a szegényeknek. Hogy mi lett vele utóbb, nem tudom, mert otthagytam őket. Kimentem a városból, levágtam magam a földre és sírtam mérgemben. Azóta nem ajánlom semmiféle barátnak, hogy egyedül találkozzon velem az erdőben. Nekik köszönhetem, hogy ma is koldús vagyok.

SZÜNET.

TADDEO: A Subasió'n történt. Ketten voltunk egy régi társammal. Nagyon dühösesek voltunk, mert aznap egymás után két vállalkozásunk hiúsult meg. Egyszer csak éneket hallunk. Egy különös alak jött velünk szembe. Sápadt, vézna kis ember volt, ócska köpönyeg a vállán, a köpönyeg hátán mésszel írva egy nagy kereszt. Jött egyenesen nekünk, valami idegen nyelven énekelt, a szeme úgy égett, mint a tűz. Nem szeretem, ha más jókedvű, amikor én dühös vagyok. Megállítom azt a furcsa parasztféle kis embert, dühösen rákiáltok, hogy kiféle-miféle. Azt mondja szép csendesen: „Én a nagy Király hírnöke vagyok. Mit akartok tőlem?” És úgy nézett rám, hogy egészen megzavarodtam. Csak nézett és nem szólt egy szót sem többet. Ma sem tudom miért, de ahogy úgy nézett rám, egyre dühösebb lettem. Először azt gondoltam: megölöm. De aztán mégis mást gondoltam. Az út mellett volt egy mély szakadék, félig hóval, megfogtuk a kezét-lábát, és belevetettük a szakadékba. Ahogy leesett, beleütötte a fejét egy kőbe, a vér ellepte a homlokát. De akkor is énekelt, és akkor is csak nézett rám azzal a furcsa két szemével. Most is magam előtt látom. Most is elfog a mérreg, ha rá gondolok. Azóta megtudtam, az assisibeli Ferenc testvér volt. A posztókereskedő fia, aki az egész világot megbolondította.

(*Halkan.*) A két szemét most is magam előtt látom. (*Kis szünet után ökölbesorított kézzel felugrik.*) Gyűlölöm a barátokat, gyűlölöm.

SZÜNET.

ANGELO TESTVÉR (*jobbról megjelenik. Kezében nagy kosár, tele kenyérrel és egy nagy palack piros bor*): Békesség nektek, testvéreim!

TONIO (*felugrik*): A barát!

RENZO: A gárdián!

TONIO: Kenyér van nála, meg bor.

TADDEO: No, ez épen jókor jön! (*Botjához nyúl.*)

RENZO: Nem bánom én, akárki, csakhogy enivalója van!

ANGELO TESTVÉR (*a tűzhöz lép, lerakja a kosarat és a palackot*): Ime testvéreim, az Úr szolgája, Ferenc testvér küldi nektek ezt a kevés kenyeret és bort, egyetek és igyatok az Isten nevében és lakjatok jól, és dicsérjétek az Istent!

RENZO (*mohón a kosárra veti magát, kikap egy darab kenyeret, beleharap*): Jó kenyér! Friss kenyér! (*Társainak nyújt egyet.*) Nesztek! Egyetek! Eleget koplaltunk három nap óta!

TONIO (*elveszi a kenyeret, de nem harap bele, hanem mogorván néz*).

TADDEO (*elveszi a kenyeret, és a bokorba hajítja*): Gyűlölöm a barátokat!

ANGELO TESTVÉR (*térdre borul*): Kérlek benneteket, testvéreim, a Krisztus szerelmére, bocsássatok meg nekem, mivelhogy durva és kegyetlen voltam hozzátok. Valóban nagy bűnös vagyok én, és nem vagyok méltó az Isten kegyelmére, azonban legyetek irgalommal hozzám.

TONIO (*csodálkozó arccal nézi, és lassan beleharap a kenyérbe*).

RENZO (*mohón eszik*).

TADDEO (*közelebb lép mogorva arccal*): Barát! Ki mondta neked, hogy utánunk jöjj?

ANGELO TESTVÉR: Ferenc testvér, az én atyám küldött engem hozzátok.

TADDEO: Az assisibeli Bernardone fia?

ANGELO TESTVÉR: Az. Ő az én atyám. Amikor az imént elűztelek benneteket, csakhamar megérkezett Ferenc testvér Leó testvérral. Egész nap koldulni voltak, és az Úristen velük járt, mert egy tarisznya kenyeret és egy palack bort hoztak magukkal. Ezt, amit itt láttok. Mikor elmondtam neki, hogy mit cselekedtem vele-

tek, Ferenc testvért szentséges harag fogta el, mint a mi Urunkat, amikor kiűzte a pénzváltókat a templomból. „Nagy bűnös vagy te, Angelo testvér“ — így szólt hozzám. „És gonoszabb vagy a felfuvalkodott farizeusnál. Vajjon nem vagy-e te a kisebb testvérek közül való, hogy oly gonosz kevélységgel mertél szólni a te testvéreidhez!? Nem tudod-e, amit a mi Mesterünk, Jézus Krisztus mondott, hogy nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek? És hogy ő nem az igazakat jött bűnbánatra hívni, hanem a bűnösöket?! És annak okáért nem átalott egy tából enni a vámosokkal. Mivelhogy tehát vétkeztél a szeretet ellen és az Úr Krisztusnak szent evangéliuma ellen, én most megparancsolom neked a szent engedelmesség nevében, tüstént vedd ezt a tarisznya kenyeret, amelyet magammal hoztam, és ezt az üvegecske bort, és menj utánuk nagysietve hegyen-völgyön át, míg csak rájuk nem találsz, és ajánd fel nekik ezt a bort az én nevemben. Azután pedig borulj térdre előttük, és tégy nekik vallomást alázatosan kegyetlenségedről, és azután kérd őket az én nevemben, hogy ne cselekedjenek több rosszat, hanem féljék az Istent és többé meg ne bántsák. És hogyha megcselekszik ezt, megígérem nekik, hogy gondoskodni fogok minden szükségükről, és adni fogok nekik enni és inni mindennap. És hogyha mindezt megmondottad nekik, térj vissza hozzám alázatosan.“ Ime, ezt mondta Ferenc testvér. Azért bocsássatok meg nekem testvéreim, és ízelejték meg vigan azt, amit küldött nektek.

RENZO (*evés közben*): Nem is olyan rossz emberek ezek a barátok!

TADDEO (*sötétben*): Menj el innen, és mondd meg a te Ferenc testvérednek . . .

FERENC TESTVÉR (*Leó testvérral megjelenik a háttérben*): Békesség nektek, testvérkéim!

TADDEO (*megragadja Renzo karját*): Ő az! A subasói ember!

FERENC TESTVÉR: Eljöttem hozzátok, testvéreim, hogy résztvegyek a ti lakomatokban és vigasságotokban. Mert édes és gyönyörűség dolog együtt lakozniok atyafi testvéreknek. Mivelhogy ünnepet szerzett az Úr tinéktek és nekünk ezen a napon. És teljes lesz a mi örömünk. (*Leül a tűzhöz.*)

(Közben egészen besötétedett, csak a tűz világít.)

RENZO: Isten hozott köztünk, assisibeli Ferenc testvér!

TONIO: Békesség neked!

TADDEO (*sötétben néz maga elé*).

FERENC TESTVÉR (*kivesz egy darab kenyeret, és Renzónak nyújtja*): Egyél testvérem. És adjunk hálát az Istennek azért a sok

drága kincsért, amelyet nekünk adott. Mert ez a szép fehér kenyér, ez a szép piros bor, ez a szép zöld gyepasztal, ez a szép nagy erdőpalota mind a Gondviselésnek drágalátos ajándéka. Kérjük is az Istent, hogy szerettesse meg velünk a szegénység drágalátos kincsét (*Egy másik kenyeret Toniónak ad.*) Egyél testvérem, és imádkozunk együtt, mint ahogy imádkozik ebben az órában a mi húgunk, Margherita nővér, a te lelkedért, és bizony meghallgatja az Úr az ő imádságát.

TONIO (*elfordul, hogy elrejtse megihatottságát.*)

FERENC TESTVÉR (*kivesz egy kenyeret, kettőtöri, felét Taddeónak nyújtja, másik feléből maga eszik egy falatot*): Együnk mi is, testvérem. És adjunk hálát az Istennek, és emlékezzünk meg szánakozással azokról a szegény testvérekről, akik fényes palotákban, zeneszó mellett ülnek gazdag asztaloknál, és akik éles karddal oldalukon véres csatákba vágynak, és akik kegyetlen kevélységgel hatalmaskodnak a gyengébb testvéreken, és nem gondolnak az Úristenre, és nem ismerik a szegénység örömét és az alázatosság gyönyörűségét és az Isten fiainak világosságát. (*Felveszi a boros üveget.*) És ígyünk örömmel ebből a szép piros borból, amelyet a jószágos szőlőtőke termelt, és a bornak piros cseppjeiről emlékezzünk a mi Urunknak drágalátos vérére, amelyet értünk ontott, és amelylyel megszerezte nekünk a mennyországot és az Isten fiainak örvendezését ezen az áldott földön! (*Iszik, aztán átnyújtja az üveget Taddeónak. Sorban mind isznak. A két baráthoz.*) Egyetek és igyatok ti is velünk, testvéreim, mert ez a három testvér az Úrnak választotta, és ünnepi lakoma ez a vacsora, és nagy ünnep, melyet az Úr szerzett nekik és nekünk, aki dícsértessék mindörökké!

SZÜNET.

(Mind szónélkül esznek, és Ferenc testvérré néznek.)

FERENC TESTVÉR: Most pedig itt az ideje nyugalom a testvéreinknek.

LEÓ TESTVÉR: Késő van.

ANGELO TESTVÉR: Sötét van, nem találunk vissza a klastromba.

FERENC TESTVÉR: Befogad bennünket az Úristen palotája. Az erdő-klastromba térünk pihenőre. Fűtestvérkéink ágyat vetnek alánk, puhábbat, mint a királyok ágyasházában. Cserfatestvérünk mennyezetet ad, szebbet, mint a császárok baldachinja. Lombok nótácskája, Isten szellőcskéje elringat álomba, tücsök nővérkénk

altatót muzsikál, mint édesanyánk a bölcsőnk fölött. Jó éjszakát testvéreim.

A HÁROM BARÁT *(felállnak, és elvonulnak a baloldali ja alá, ott lefekszenek a föbe).*

A HÁROM RABLÓ *(mozdulatlanul bámulnak a tűzbe).*

RENZO: Jaj nekünk boldogtalanoknak! Ágrólszakadtaknak!

SZÜNET.

TONIO: Lám ez a fráter idejön utánunk. Letérdel előttünk, megalázza magát. Miért? Egy pár kemény szóért. Hiszen igazat mondott! Lám ez a jó testvér enni-inni küld utánunk, még meg is ígéri, hogy máskor is ad. Bizony, hogy szent emberek ezek. Mennyországba jutnak. Meg is érdemlik. Mi pedig elkárhozunk.

SZÜNET.

TADDEO: Ostobák vagytok! Gyáva fickók vagytok!

SZÜNET.

RENZO: Aki abból él, hogy kifosztja felebarátait... aki eldöngeti a gyöngébbeket... aki vérét ontja a szerencsétleneknek... meg is gyilkolja embertársát... és még csak meg sem szólal a lelkiismerete... az nyilván nem fél az Istentől.

TONIO: Hát élet ez? Koplalni, lappangani, kínlódni, ölni, rabolni? Megint csak lappangani, koplalni, dideregni? A végén még örökre el is kárhozni?

RENZO: Ezek szegények. Mégis vidámak.

TONIO: Maguknak sincs semmijük, mégis nekünk adják, amit összekéregetnek.

SZÜNET.

TONIO: Ferenc testvér nagy szent. Mindenki tudja. Akiért ő imádkozik, azon könnyörül az Isten.

TADDEO *(felnevet)*: Hiába! Paraszt paraszt marad, szabó szabó marad. Haha! Még majd elmentek barátoknak ti is, nem?

TONIO: Ezek szent emberek!

SZÜNET.

FERENC TESTVÉR: Leó testvér, Isten báránycájája! Itt a matutinum ideje.

LEÓ TESTVÉR: Atyám, nincsen breviáriumunk. Hogyan vehetnők el a zsolozsmát?

FERENC TESTVÉR: Leó testvér, Isten báránycájája! Azért mégis csak dicsérjük az Istent ebben az órában. Én majd előmon-

dok valamit, te meg felelges, amint tanítalak. Csak vigyázz, hogy meg ne másíts egy szót sem, csak úgy szólj, mint tanítalak. Én majd ezt mondom: Ó Ferenc testvér, te annyi rosszat cselekedtél, annyit vétkeztél világeletemben, hogy igazán rászolgáltál a pokolra! Te pedig Leó testvér, ezt válaszd: Való igaz, hogy megérdemled a legmélyeségsébb poklokat!

LEÓ TESTVÉR: Szíves örömmel, atyám. Kezdd el az Isten nevében!

TONIO (*Ferenc testvér első szavára felkel a tüztől, és lassan a középső bokorig lopózik, onnan figyeli a barátok beszédét*).

FERENC TESTVÉR: Ó Ferenc testvér, te annyi rosszat cselekedtél, annyit vétkeztél világeletemben, hogy igazán méltó vagy a pokolra!

LEÓ TESTVÉR: Annyi jót cselekszik általad az Isten, hogy be fogsz menni a mennyországba!

FERENC TESTVÉR: Ne így beszélj, Leó testvér! Ezt mondd: Ferenc testvér! Annyi gonoszságot cselekedtél, valósággal rászolgáltál, hogy az átkozottak közé juss!

LEÓ TESTVÉR: Örömet, atyám!

FERENC TESTVÉR (*mellét verve*): Ó én Istenem, mennynek és földnek ura, annyi gonoszságot, annyi vétkeztél követtem én el ellened, teljességgel méltó vagyok, hogy megátkozz engem!

LEÓ TESTVÉR: Ó Ferenc testvér, az áldottak között is különösképen megáld téged az Isten!

FERENC TESTVÉR: Mért nem felelsz úgy, amint tanítalak? Megparancsolom neked a szent engedelmisség nevében, hogy felelj úgy, amint tanítalak. Ezt feleld nekem, Leó testvér, Isten báránykája: „Semmiképen sem vagy méltó az irgalmasságra!“ Jól vigyázz hát, Leó testvér! (*Hangosan*.) Ó te gonosz Ferenc testvér, azt gondold, hogy irgalmas lesz hozzád az Isten?

LEÓ TESTVÉR: A jóságos mennyei Atya irgalmas lesz hozzád, és sok-sok kegyelmet ad neked!

FERENC TESTVÉR (*szelíd szemrehányással*): Hogyan merészkedtél vétetni az engedelmisség ellen? Hogy mered annyiszor ellenkezőjét mondani annak, amit meghagytam neked?

LEÓ TESTVÉR (*alázatosan*): Isten a tanum, én atyám, hogy mindig úgy akartam felelni szívemben, amint parancsoltad. De az Isten úgy beszéltet engem, amint Neki tetszik, nem amint nekem tetszik.

FERENC TESTVÉR: Nagyon szépen kérlek, most az egyszer felelj úgy, amint mondtam.

LEÓ TESTVÉR: Beszélj csak az Isten nevében, bizony, hogy most úgy fogok felelni, amint akarod.

FERENC TESTVÉR (*könnyezve*): Ó te gonosz Ferenc testvér! Azt hiszed, megkönyörül rajtad az Isten?

LEÓ TESTVÉR: Sőt még hozzá nagy kegyelmet nyersz az Istentől, és felmagasztal téged, és megdicsőít mindörökre, mert aki magát megalázza, felmagasztaltatik, és én nem mondhatok egyebet, mivelhogy Isten szól az én számban.

FERENC TESTVÉR (*lehajtja fejét*).

MINDKETTEN (*térdenállva csendesen imádkoznak*).

SZÜNET.

RENZO (*felkel a tüztől, lassan a bokorhoz megy, és Tonio mellé telepedve, vele figyeli a két barátot*).

(A lombok közt énekelni kezd egy fülemile.)

FERENC TESTVÉR: Leó testvér, Isten báránkjája. Hallod a mi testvérkénket, a fülemilét?

LEÓ TESTVÉR: Hallom, atyám!

FERENC TESTVÉR: Ime, milyen szépen dicséri az Istent a mi testvérkénk. Felelj neki, Leó testvér, hogy együtt dicsérjétek az Urat.

LEÓ TESTVÉR: Édes atyám, én nem tudok olyan szépen énekelni.

FERENC TESTVÉR: Nem baj, Leó testvér. Majd megpróbálom én. Testvérkém, fülemile, hallgass most egy kissé, most hadd dicsérjem a jóságos Atyát.

(A fülemile elhallgat, szent Ferenc énekelni kezd.)

Mindenható fölséges és jóságos Úr,
Tiéd a dicséret, dicsőség és imádás,
És minden áldás!
Mindez egyedül Téged illet, Fölség,
És nem méltó az ember, hogy nevedet kimondja.

Áldott légy, Uram, s minden alkotásod,
Legfőképen urunk-bátyánk, a nap,
Aki a nappalt adja, és ránk deríti a te világosságod.
És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes,
A te képed, Fölséges!

Úgy! Most te következél, fülemile testvér!

(A fülemile énekelni kezd, majd elhallgat.)

FERENC TESTVÉR (*könnyezve*): Lám, lám, Leó testvér, fülemile testvér szebben tudja dicsérni az Istent minálunk! Pedig mi nekünk mennyivel több jót adott, akiket testével és vérével táplál. Vajmi nagyon kell igyekeznünk, hogy méltóképen dicsérhessük a mi Urunkat. De itt az idő, Leó testvér, térj pihenőre az Isten nevében!

LEÓ TESTVÉR (*félrehúzódik, és lefekszik a fa tövében*).

SZÜNET, VIRRADNI KEZD.

FERENC TESTVÉR (*egy darabig csendesen imádkozik, aztán felkel, felvesz két heverő fadarabot, és mintha hegedű és vonója volna, egymáson vonogatva őket, énekel*):

Áldjon, Uram, téged hold nénénk és minden csillaga az égnek.
Óket az égen alkotta kezed, fényesnek, drága szépnek!
Áldjon, Uram, tégedet szél öcsénk,
Levegő, felhő, jó és rút idő,
Kik által élteted minden te alkotásod

(Az ének első szavainál megjelenik két fehér ruhás angyal ragyogó fényességben, és jobbról-balról megállnak szent Ferenc mellett.)

TADDEO (*mikor az angyalok megjelennek, összerenzen, feláll, és lassan ő is a bokorhoz húzódik két társa mellé, és mind a hárman tágranyitott szemmel nézik a jelenetet*).

FERENC TESTVÉR ÉS A KÉT ANGYAL:

Áldjon, Uram, tégedet víz hugunk!
Oly nagyon hasznos ő, oly drága, tiszta és alázatos!

Áldjon, Uram, tűz bátyánk:
Vele gyujtasz világot éjtszakán,
És szép ő és erős, hatalmas és vidám.

Áldjon, Uram, téged Földanya nénénk,
Ki minket hord és enni ad,
És mindennemű gyümölcsöt terem, füveket és színes virágokat.

(Az ének alatt a három rabló, egyik a másik után lassan előkuklog, és az alvó barátok mellé húzódva nézik a három éneklőt. Az utolsó soroknál a két barát is felébredt.)

FERENC TESTVÉR ÉS A KÉT ANGYAL:

Áldjon, Uram, tégedet minden ember, ki szerelmedért másnak megbocsát.
És, aki tűr gyötrelmet, nyavalyát,
Boldogok, akik tűrnek békeséggel,
Mert tőled nyernek majd, Fölséges, koronát.

RÖVID SZÜNET, a nap felkelt.

FERENC TESTVÉR: Atyámiai, az éj elmúlt, a nap pedig elközelgett. Itt az óra az álomból felkelnünk és visszatérnünk a kolostorba! (*Megfogja Leó testvér kezét és jobbra kifelé indul.*)

(A két angyal előtte megy, a többiek egymás kezét fogva mennek utána a következő sorrendben: Leó testvér, Angelo testvér, Tonio, Renzo, Taddeo.)

MIND énekelnek:

Dicsérvétek az Urat és áldjátok,
És mondjátok hálát neki
És nagy alázatosan szolgáljátok!

FÜGGÖNY.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOM- TUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁBÓL.

A jogtudományi irodalom fejlődése.

Reiner János főtktár a II. osztálynak 1926. évi május 14-iki ülésén részletként felolvasta «A jogtudomány irodalomtörténete» című munkából.

A hazai és külföldi iskolázásra vonatkozó kutatások, valamint a korai századok könyvtári anyagának felderítési kísérletei s a jogtörténelmi tanulmányok sok felvilágosítást adnak arra nézve, hogy a nagy egyetemek és a hazai jogiskolák alapításától kezdve, tehát a XIII. század óta hazánk a jogi iskolák tudományos munkájával s eredményeivel képztettek nagy számát mutatja fel s könyvtáraink a jognak tudományos és gyakorlati tárgyalását tartalmazó kézirati-, majd nyomtatott munkákat őriztek meg.

Nevek szerint ismert tény, hogy Magyarországon százával voltak, akik akadémiái magasabb tudományos fokozatokkal bírtak; némely egyházi hivatal és méltóság a kánonjogi magasabb képesítést kívánta meg; a kancelláriai hivatal is nélkülözhetlenné tette az egyházi és a hazai jognak ismeretét; s amikor jogtudós bírákra volt szükség, mindig kellő számban állt rendelkezésre római és kánonjogot ismerő doktor; ez adja magyarázatát annak is, hogy amikor Zsigmond király uralkodása alatt több előkelő tudós járt Magyarországon, ezek fennmaradt leveleikben elismeréssel szólnak a mi akkori tudományos viszonyainkról.

Ezt igazolják az egyes könyvtárak anyagáról történt megállapítások is.

Ezek köréből csak egyet említve, azt látjuk például Békefinél, az egyes káptalanok jogi könyveinek megállapításánál, hogy László esztergomi prépost 1277-iki végrendeletében egész sorát hagyományozza a római- és kánonjogi kódexeknek s e jogok tudományos feldolgozásainak, így Johannes Theutonicus Apparatusát Gratian Decretumához, a Decretaleseket Bernardus Apparatusával, Sevillai Izidor Liber Sententiarum-át.

Ezek a kutatások arra is adnak értékes felvilágosításokat és

adatokat, hogy ebben a korban magyarországi szerzők is irtak ily kánonjogi munkákat, s ilyenek itt is készülhettek.

Tudományos szempontból felemlítendő, hogy az 1240 táján elhunyt domonkosrendi Paulus de Hungaria, a híres bolognai tanár, kora legjelesebb tudósainak egyike — Sarti összeállítására szerint — magyarázatokot irt a három compilaciohoz, *Notabilia primae et secundae*, majd *tertia Compilationis*; *Andrae* szerint pedig *Damasus Hungarus Summát* irt az egyik compilaciohoz, valamint *brocardát* is dolgozott fel.

Kétségtelen ugyan, hogy az ilyképen megállapítható munkálatok az akkori tudományos munkásság formáiban készültek s tudománytörténeti szempontból nagy jelentőségűek, azonban semmiféle megállapítható szerepet nem játszanak a magyar jogtudomány fejlődésében — habár a jogi tanításban használhatták azokat —.

Közvetlenül gyakorlati jelentőségüknél fogva inkább szóba jöhetnek az ügyleti, eljárásai formuláknak — reálisaknak s ideálisoknak — gyűjteményei s feldolgozásai, amelyek közül a meglevő legrégibb *Ars notarialis*-t a XIV. század második felében írhatta s valószínűleg tanítás céljaira is használta egy egri egyházmegyei pap és pécsi egyetemi tanár.

A tanítás céljaira használtak külföldiek által irt jogi tankönyveket, amelyeket magyarok lemásoltak s olyképen alkalmaztak a hazai tanítás céljaira, hogy az eredeti könyv példáiban használt külföldi városok helyébe magyar városok neveit teszik.

Ilyen példaképen az *Ebendorfer-féle* példánya annak a *Summa legum*-nak, amelyet a *Hármaskönyv* római- s kánonjogi meghatározásai és tétélei forrásának tekintenek.

Ezekkel a magyar jogfejlődés és a jog tudományos feldolgozása szempontjából kisebb jelentőségű munkálatokkal szemben már a XVI. század kezdetén nagy szerepet játszik az épen említett *Hármaskönyv*, *Werböczy* munkája, a *Tripartitum opus consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, amely eltekintve gyakorlati rendeltetésétől, mindenképen mint tudományos munka jön szóba.

Ilyenné teszi a munka elméleti megalapozása, a jogelvek, a jog alapfogalmainak összefoglalása, a római- és kánonjogi alaptételeknek s jogi meghatározásoknak — akár közvetlenül a forrásokból merített, akár más feldolgozásnak — *tralaticius* részeként átvett — felhasználása s a munkába belefoglalása; a codifikálandó anyagnak tudományos kezelése és feldolgozása, az egyes tétéleknek és kérdéseknek magyarázó, indokoló, támogató fejtegetése, amelynek kereté-

ben történelmi utalásokkal, idézetekkel, elméleti tételekkel s jogelvekkel dolgozik.

Ezen jellegén kívül tudományos jelentőségét fokozza a hozzá kapcsolódó tudományos munka.

A tudományos szempontból is ily nagy jelentőségű munka mellett a XVI. és XVII. század jogirodalmi munkásságából sok esik ugyan a gyakorlati irányú és rendeltetésű dolgozatokra, amilyenek a többféle *Formulae juridicae*, *Formulae stili forensis in Hungaria usitatae*, *Formulae litterarum juridicarum* és *variarum litterarum forensium*; *Collectanea practici regni Hungariae causae cum decisionibus, deliberationibus*.

Azonban nem hiányzanak tudományos jellegű más munkálatok sem; így olyanok, amelyek római joganyagot dolgoznak fel; amelyek a római és a hazai jogot az összehasonlító módszerrel tárgyalják, amelyek valamely jogintézményre vonatkozó jogállapotot ismertetve, ennek a jogintézménynek szabályait tárgyalják — ugyancsak az összehasonlító módszer alkalmazásával.

Ide tartoznak Honter Jánostól a *Sententiae ex libris Pandectarum* és a *Compendium juris civilis in usum civitatum ac sedium Saxonicarum in Transylvania*, amelyek elsejében a Digestákból közöl regulákat, míg a második Justinian Institutióiból készült s az erdélyi századok jogának szabályozására akart alapot adni s mindkettőt úgy a tanításban, mint a gyakorlatban alkalmazták.

Zsámboki János *In laudem juris civilis* címen értekezést írt s a Hármaskönyvhez csatolta a *regula juris antiquiként* a Digesták 50-ik könyv 17. címének 210 töredékét; viszont Décsi János *Syntagma institutionum juris imperialis ac Ungarici* című munkájában összehasonlító módszerrel tárgyalja a római jogot és a magyar jogot a Hármaskönyv alapján.

Néhány évvel később, már a XVII. század elején írja meg Kitionich János *Directio methodica processus judiciarii juris consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae* című munkáját, amely a magyar perjogot a korabeli, tehát már késői alakjában tárgyalja s szintén tekintettel van a római és a kánonjogra.

Irodalomtörténeti szempontból nem hagyható szó nélkül az a jelenség, hogy külföldi egyetemeken járó hazánkfiaiától még a XVII. században jelennek meg magyar jogot tárgyaló dolgozatok, rendszerint doktori értekezések, amelyek, ha nem is tekinthetők tudománytörténelmi szempontból úttörőknek, mindenesetre egyes tudományszakok első termékeiként említhetők fel.

Ezek köréből ebből a századból felemlítjük a következőket:

Artner. De regno Hungariae ejusque jure. Tübingen; a pozsonyi Schödel Mártontól. Disquisitio historico-politica de regno Hungariae. Straszburg; Lochnertől *Facies juris publici regni Hungariae*. Tübingen.

A joggal való rendszeres foglalkozás úgy a tanítás, mint az irodalmi munkásság terén ugyancsak a XVII. században kezdődik, attól kezdve, hogy a nagyszombati egyetem Lósy és Lippay alapítványából jogi karral egészült ki, amely kar 1667. évi január 16-án nyílt meg.

Azonban az egyes tudományszakoknak önálló tárgyalása, a magyarázó, kommentáló tevékenységen túlmenő feldolgozás, sőt a szabadabb tudományos rendszernek alkalmazása csak a XVIII. század második felében kezd tért nyerni.

Csakhogy a magyar jogtudománynak önálló szabad fejlődését megnehezítette, sőt sok irányban teljesen ki is zárta ebben az időben az a kormányzati irányzat, amely egyfelől a tanítás alapjául megállapított, sőt használati utasítással is ellátott tankönyveknek kötelező használatát rendelte el; másfelől egyes tudományos műveknek még megjelenését is eltiltották, vagy elrendelt módosításokkal engedték kinyomatni; e részben még az országgyűlés részéről is történt a szabadabb, jogtörténelmi alapon végzett kritikai munkával szemben állásfoglalás, amelynek jellemző példája a Kollár *De potestate legislativa circa sacra elleni fellépés és határozatok*.

Az egyes szakok irodalmának ismertetésénél lesz szó az ekként előírt kötelező munkákról — milyenek a Martini, Riegger, Heineccius, Rautenstrauch, Huszti tankönyvei s vezérfonalai —, valamint azokról, akik ezen időtől kezdve dolgoznak irodalmilag a jog tudománya terén.

Itt még csak általános szempontból említjük fel, hogy a jelesebb lanárok a kötelező tankönyvek mellett saját jegyzeteiket is használták, sőt Mária Terézia el is rendelte, hogy ezeket a tankönyveket a hazai viszonyokhoz alkalmazzák s hazai joganyaggal egészítsék ki; s az 1790. évi hazafias irányzat hatása alatt megbízást adtak több egyetemi tanárnak a magyar viszonyoknak megfelelő tankönyveknek kidolgozására, — így Markovicsnak magyar egyházjogi —; Lakicsnak magyar közjogi tankönyvnek írására —; s habár ezek egy része el nem készült s viszont több más munka — így Virozsil természetjogi munkája, Kelemennek felsőbb megbízás folytán készült magánjoga — nem nyert engedélyt, hogy a tanításnál kézikönyvvül használják, mégis úgy az előadásoknál használt jegyzetek, mint még inkább a kiadott s nyomtatásban megjelent munkák — példaképen Virozsilnak és Kelemennek épen említett munkái is — a jogirodalom

fejlődésének értékelhető s a szabadabb rendszer körébe tartozó termékei.

Ennek az időszaknak irodalmában még sok a külföldi munkákhoz való szoros ragaszkodás; azoknak — fordítás útján — közvetlen átvétele, vagy ismertető feldolgozása; azonban ez csak egyik következménye lehetett a hivatalos tankönyvek kötelező használatának, amivel szemben ekkor sem hiányoznak a jogtudománynak önálló termékei, amelyek között úgy összefoglaló rendszeres, mint monografikus s publicisztikai jellegű tudományos munkák, felfogás és módszer, megállapítások s feldolgozás szempontjából magasan értékelhető részei a magyar jogi irodalom fejlődésének, annak a fejlődésnek, amelynek jelleme az: hogy nem kerüli el figyelmét és nem marad munkája körén kívül a jogtudomány általános fejlődése, amelynek eredményeit öntudatosan magáévá teszi; a fejlődés irányadó eszméiként s anyagaként vizsgálat alá veszi s tudományosan értékesíti; emellett főleg a XIX. század második felétől kezdve több irányban, téren és kérdésben — s nem csupán a szorosabb értelemben vett s különlegesen hazai jogintézmények tudományos tárgyalásában — oly eredményeket termel, amelyek a jogtudomány általános fejlődése szempontjából önálló felfogást, új eredményeket s a haladásban új fokot képeznek.

Ennek az irodalomnak első termékei kétségtelenül a két anyajog, a kánonjog és a római jog körébe tartoznak s részben a hazai jogra vonatkoznak, főleg gyakorlati szempontokból foglalkozva azzal; majd a hazai jogot magyarázzák, a hazai jogintézményeket tárgyalják ama jogrendszereknek összehasonlító felhasználásával, még pedig nem egy munkában tudományos tekintetben elismerést érdemlő módon és színvonalon; azonban a szabadabb és szorosabb értelemben tudományos rendszerben végzett munka nem itt, ezeknek a jogrendszereknek tételes anyagával kapcsolatban kezdődik.

A jognak ez a magasabb tudományos rendszerben és szempontok szerinti tárgyalása nálunk is a jognak bölcséleti és történelmi felfogásával s ezek szellemében kezdődik — habár kissé késve és nem önálló alapon, a fejedelem, a kormányzat részéről megindított s azok irányának szolgálatában végzett munkával, a hivatalos elmélet átvétele, tanítása, majd tárgyalása s feldolgozásaképen.

Ez lehet a jogi irodalom fejlődésének vázlatos ismertetésénél a legmegfelelőbb kiinduláspon, annál is inkább, mert a bölcséleti és a történelmi összefoglaló irányok —, amíg egyfelől — önálló s értékes eredményeket is termelt — alapvető tudományszakokat fejlesztettek ki, másfelől a magyar jogi irodalom többi ágában a tételes jog

ismertető, magyarázó, alkalmazó tárgyalása mellett, maig nem csökkenő fejlesztő s átalakító befolyást gyakorolnak.

Természetjog, észjog, jogbölcészet.

Az első tudományos irány és felfogás a jognak tételes megjelenésétől s valamely pozitív hatalom által adott jogszabályokban fekvő alapjaitól független s afelett álló, vezetőnek, irányadónak tekintendő elveit és szabályait kívánja megállapítani, mint változatlan s állandó érvényű jognak rendszerét.

Ez az irány és felfogás egy helyen a stoikusok humanus szellemétől vezetve — konkrétan a rabszolgasággal szemben — az emberi egyenlőséget hangoztatja; máshol a hitre építi fel azt a vezérgondolatot, hogy a világrendnek alapja az az örök törvény, amelyet Isten az értelmes lényekkel közölt; majd a társadalmi és állami harcok — különösen a harmincéves háború küzdelmei folytán beállt vallási s erkölcsi átalakulások következtében a hit és a tanítói tekintély helyébe a szabadon kutató ész helyezi, amely elv azután a racionalizmushoz vezet; célja pedig ennek az iránynak és felfogásnak, hogy a pozitív joggal szemben megállapítsa a természeti jogrendnek szabályait.

Ennek az iránynak első tudományos rendszere a természetjogi iskola.

Ezt megelőzik ugyan ó- és középkori természetjogi eszmék, fejtegetések és tanítások, sőt az iskola megalapítójának rendszeres munkája előtt írt természetjogi munkák is.

A görög bölcészeket s más írókat mellőzhetjük, mert nem gyakoroltak közvetlen hatást a magyar jogirodalomra; hasonlóképen a római irodalom bölcészeti megnyilatkozásait, így ebből a körből Cicerot, aki *De republica*, *De legibus*, *De inventione rhetorica* című munkáiban s több más helyen juttatja kifejezésre a görög bölcészet és a római jog eszméit egyesíteni törekvő spekulatív okoskodásait, a minden időre és helyre egyformán érvényes jog gondolatát; de fel kell említenünk a római klasszikus jogászokat, akiknek kijelentései saját jogrendszerüknek a jogalkotásnál s jogalkalmazásnál gyakorolt átalakító befolyásán kívül a későbbi tudományos munkára s a jogfejlődésre is hatással voltak.

Az előzmények közül tudománytörténelmi szempontból különösen ki kell emelni Aquinói Szent Tamásnak *Summa totius theologiae* című munkájának második részét, amelynek tanításai — írójuknak közvetlen hatásán kívül — egyenesen alapját képezik a természetjog egyik mai irányának.

Azonban úgy ezekkel s a későbbi skolasztikusokkal — Soto,

Molina, Suarez, De Cago Lugoval —, s a kanonistákkal, valamint mint Grotius közvetlen előzőivel — Oldendorp, Hemming, Winklerrel — szemben a természetjognak összefoglaló egységes szempont szerinti rendszeres feldolgozása s általánosan irányadó tudományos szerepe ahhoz a tudományos munkához kapcsolódik, amely Grotius Hugónak Párizsban 1625-ben kiadott *De jure belli ac pacis libri tres, in quibus jus naturae et gentium, item juris publici praecipua explicantur* című könyvével kezdődik s innen kiindulva a XVIII. sz. végéig szerepel irányadó tanként az államéletben, törvényhozásban, iskolában s irodalomban, sőt még a XIX. század elején is éreztette befolyását.

Ennek az iskolának — sok követője közül s nagy irodalmából — legkiemelkedőbb képviselőiként s azoknak alapul szolgáló munkáiként említhetjük Pufendorf Sámuelét s tőle a *De jure naturae et gentium libri octo*. Londini 1672 s a *De officio hominis et civis juxta legem naturalem*. U. o. 1673 című munkákat; Thomasius Keresztélyt, aki az előbbinél eredetibb s önállóbb s az előzőkkel, sőt saját korábbi könyveivel, így a *Drei Bücher der göttlichen Rechtsgelahrtheit* címen németül is kiadott *Institutiones jurisprudentiae divinae*. Halle 1688. című munkájában foglalt saját korábbi tanításával is szemben különválasztja a jogot az erkölctől, s a természetjogot kizárólag s önállóan, mint emberi tudományt kívánja tárgyalni főművében, mely *Fundamenta juris naturae et gentium ex sensu communi deducta* címen jelent meg Halléban 1705-ben; a természetjognak a magyar jogirodalomban való helye és szerepe szempontjából különös jelentőséggel bír Wolff Keresztély, aki Leibnitz eszméit igyekszik értékesíteni természetjogának kidolgozásánál; Thomasiussal szemben ismét összakapcsolja a jogot az erkölccsel úgy, hogy munkája a természetjognak erkölcsi rendszere, amely gyakorlatilag a felvilágosodás korának szolgálatában áll; a tételes jogot is tárgyaló nagy munkája *Jus naturae methodo scientifica pertractatum*. Halae 1741, amelyből *Institutiones juris naturae et gentium, in quibus ex ipsa hominis natura continuo nexu omnes obligationes et jura omnia deducuntur*. (Halae 1750) címen kivonatot készített.

A most említett Wolff-féle munkát átdolgozta Martini Károly Antal *De lege naturae positiones* címen, amely megjelent 1762-ben Bécsben, majd nálunk is Budán 1795-ben; ez a munka képezte a nagyszombati egyetemen, majd az összes hazai királyi jogi iskolákban a természetjog tanításának kötelező alapját s vezérfonalát az 1770-ik évi tanulmányi szabályok —, illetőleg az 1777-ik évi Tanul-

mányi Rendtartás rendelkezése szerint még a XIX. század első évtizedeiben is és a hazai jogirodalomban is nagy szerepet játszott s arra irányadó befolyást gyakorolt.

Nálunk későbben jut az irodalomba az a változás, amely a jogtudomány fejlődésének általános menetében az észjogi irányt és felfogást hozza a természetjog helyébe; amellyel azonban megtartja kapcsolatát; sőt a természetjog elnevezést is megtartja, vagy az észjoggal egyenértékűként használja.

Ez az irány Kanttal és Fichtével kezdődik; előbbi főleg a Königsbergben 1797-ben megjelent *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* című könyvében —, Fichte pedig a Jenában 1796-ban megjelent *Grundlage des Naturrechtes nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre* című munkájában fejt ki azt az alap gondolatot, hogy az ész nem csupán megismerési eszköze a természetjog szabályainak, hanem forrása a változatlan észelveknek, amelyeket tekintet nélkül a tapasztalatra s a történelemre, apriorisztikusan az észből lehet megállapítani.

Ennek az iránynak nagyszámú követője s írója köréből itt csak azokat említjük, akiknek közvetlen szerepe volt a magyar irodalomban; ilyenek Gros H. Károly, aki *Lehrbuch der philosophischen Rechtswissenschaft oder des Naturrechtes* címen irt ebben a szellemenben tankönyvet, melynek első kiadása 1802-ben jelent meg Stuttgartban; Schilling A. Frigyes, akinek a természet vagy észjog egész rendszeres feldolgozását tartalmazó tankönyve, a *Lehrbuch des Vernunftrechtes oder der philosophischen Rechtswissenschaft* Lipszében jelent meg I. köt. 1859-ben, II. köt. 1863-ban.

Maga a szubjektív individualis észjogi irány —, amely az ész mindenhatóságát s a hatalomtól nem függő örök igazság eszméjét hirdeti s amely a teljes jogegyenlőséget, az elidegeníthetlen népszuverénitást s a személyiségi, emberi alapjogokat foglalja rendszerébe —, a francia forradalom idején érte el legnagyobb befolyását és annak közvetlen hatást is tulajdonítottak a forradalom kitörése és jogalkotása tekintetében.

Annyi kétségtelen, hogy a természetjog, illetőleg észjog egyes tételeit forradalmi nézetekkel s tételekkel elválhatlanul összeesőknek tekintették s a forradalom elleni reakció nagy befolyást gyakorolt új észjogi —, s másfelől a természetjogot, illetőleg észjogot elvető jogbölcészeti irányok kialakulására.

Az észjogi individualizmussal és szubjektivizmussal szemben Schelling Frigyes Vilmos s még kifejtettebb alakban Hegel György Frigyes Vilmos az objektív s abszolút észjognak vetik meg alapját.

Schelling tulajdonképen nem dolgozott ki jogbölcészeti rendszert s nem foglalt állást az e körbe tartozó konkrét kérdések tekintetében; azonban több munkájában — így a *System des transcendentalen Idealismus*. Tübingen 1800; *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*. Tübingen 1803 — több oly gondolatot fejt ki, amelyeket Hegel jogbölcseleti rendszerében alapul vesz s tovább fejleszt; s amelyek Savignyra is hatással voltak és Stahl is a *Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht* irására indították.

Hegel rendszerét főleg a *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisz*. Berlin 1821 című munkájában, — melyet közönségesen *Rechtsphilosophie* néven szoktak megjelölni — dolgozta ki, amely a létező és létezett, tehát tételes jogoknak bölcészete, habár — a pozitívizmustól eltérőleg — csak olyképen, hogy a tételes jogoknak mindenképen teljes ismerete az indukciónak anyagaként álljon rendelkezésre a bölcészet fogalomalkotó munkájának céljaira, vagyis a tételes jog fölveit, az észszerű jogot a jogbölcészet állapítja meg.

Nála az individuális, az egyéni akarattal szemben az általános akarat, a világszellem a határozó, amely megnyilatkozik a természetben s az emberekben s létrehozta a családot, a társadalmat — az államtól különváltan —, és az államot, amelyben tehát az abszolút ész megvalósul s amely a jogalkotásra is hivatott, amellyel szemben a szokásjog szubjektív, véletlen létesül s kevesek tudatára jut.

Az államot és jogot a nép meggyőződése alkotja organikusan, a fejlődés útján, azonban nem a vulgus, az egyesek tömege, hanem a szervezett nép.

A racionális felfogás helyébe itt a történelmi lép, s a történelmi fejlődés, a történelmi kapcsolatok a megfelelő eszközök a jog különböző fokainak felismerésére, amely különben a kultúra befolyása alatt alakul.

A világ folytonos fejlődésben van az általános, a világszellem teljes megvalósulása felé, amely fejlődés menetében egymást felváltó egyes népekben juttatja kifejezésre a fejlődés elért fokát, amely azután annak az időszaknak uralkodó elve; ebben az értelemben s ennek példaképpen mutatja be — a *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* címén a halála után ismételt kiadott előadásában — a keleti, a görög, a római és a germán világbirodalmat.

Hegel úgy a jogbölcészeti rendszerében, mint a jogtudomány egyes ágaiban — pl. a büntetőjogban — a legújabb időkig éreztette hatását; egyes eszméit, gondolatait új irányok — így a történelmi

iskola — rendszerének kifejtésénél értékesítették; részben progresszív irányban átalakították, mint a modern tudományos szocializmus.

A hegeli gondolatokat új jogbölcseleti irány kifejtésére értékesítő késői ú. n. új-hegelistákkal szemben Hegel tanítványai és közvetlen követői között is szembenálló jobb- és baloldali, másként orthodox, ó- és ifjú-hegelisták iránya alakult ki, akik közül az utóbbiak a részletekben s a következtetésekben eltérnek az eredeti tanokhoz szorososan ragaszkodó konzervatív követőktől; előbbiekről felemlítjük Gans Edét s annak *Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung* című 1824, 1825, 1829 és 1835-ben megjelent munkáját, amelyben a hegeli kategoriákat akarja bemutatni az örökösödési jognak történelmi menetében; az ifjú-hegelisták közül pedig Lassalle Ferdinándot s annak 1861-ben Lipcsében megjelent *Das System der erworbenen Rechte. Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie* című munkáját, amely jogi szempontból visszaesést jelent a spekulatív doktrinarizmusba, azonban át van itatva a szociálpolitikai szempontból értékesített evolúciós ifjú-hegelizmus megnyilatkozásaival és említhetjük a tőle radikális irányban teljesen elszakadt Marxot.

Ezek mellett, a magasabb szempontokból tekintett észjogi irányok mellett, — amelyek alapján később, legújabbban új felfogások s elméletek keletkeztek —, még oly összeegyeztető rendszereket dolgoztak ki, amelyek a közvetlen gyakorlati használat szempontjából nagy szerepet játszottak a tanítás terén s az irodalomban.

A magyar irodalom szempontjából ezen rendszerek és íróik közül különösen Krausenak legjelentékenyebb tanítványát, Ahrens Henriket kell felemlítenünk, akinek eredetileg francia nyelven 1838-ban Párizsban *Cours de droit naturel ou de philosophie du droit* címen megjelent munkáját több nyelvre, ezek között németre is fordították, míg maga német nyelven 1852-ben Bécsben adta ki azt először.

Itt az egyes jogintézményeket a tételes jogok alapulvételével rendszerbe foglalja, a szembenálló észjogi irányok ellentéteit kiegyenlíteni s összhangba hozni igyekszik s összehasonlító jogtudomány kifejlesztésével alapot akar adni gyakorlati jogi reformoknak, miután a jogszeme, a magasabb jog arra hivatott, hogy a fennálló berendezések és viszonyok megítélésének s további kifejlesztésének mértékéül szolgáljon.

A francia forradalom elleni reakció nemcsak a Schelling és Hegel nevéhez kapcsolódó észjogi —, hanem azoknak az új irányoknak kialakulására is nagy befolyással volt, amelyek minden természetjogi és észjogi irányt és felfogást elvetettek.

Ebbe a körbe tartozik a korszakotalkotó jogtörténelmi iskola, amelynek alapítója Savigny K. Frigyes.

A jogtörténelmi felfogás ugyan már Viconak a XVIII. század kezdetén írt munkáira megy vissza s Montesquieunél is kifejezésre jut; közvetlen befolyást is kellett gyakorolniok az új irány kialakulására a francia forradalom ellen irányuló publicisztika oly megnyilatkozásainak, amilyenek Burke Edének 1790-ben megjelent könyve, a *Reflections on the French Revolution*, amely az alkotmány tetszészerinti mechanikus változtatásának gondolatával az organikus fejlődés, a történelmi kialakulás tanát állítja szembe s amely munkát Gentz Frigyes *Betrachtungen Burke's über die französische Revolution* címen szabad fordításban és saját észrevételeivel kiegészítve kiadta németül 1793-ban.

Azonban a jogtörténelmi iskolának legközvetlenebb előzője Hugo Gusztáv; ő adott annak irányt; feltárta a jognak és jogtudománynak azt a felfogását, amely azután a jogtörténelmi iskola tudományos alakba foglalt rendszeréhez s tudományosan formulázott alapgondolatához vezetett és belevitte a jogtudományba a történelmi alapon nyugvó tapasztalati módszert; ez a felfogás és módszer jut kifejezésre s érvényesül Hugonak nagyszámú részletmunkájában s a természetjog elleni elvi álláspontja a — sokszor félremagyarázott — *Lehrbuch des Naturrechts als Philosophie des positiven Rechts* címen 1798-ban Berlinben megjelent munkájában van letéve s abban állapítható meg, hogy minden természetjogot ad absurdum visz és egyedül a tételes jognak történelmi alapon nyugvó bölcselétét ismeri el.

Ezekhez az előzményekhez járul még a romantikus irány is, mint olyan, amely hatással volt Savigny gondolatirányára s a jogtörténelmi iskolának a jog keletkezésére vonatkozó tétele formulázására.

Savigny a jogtörténelmi iskola programját több alapvető dolgozatában fejti ki.

Ilyen a híres *Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, amelyet 1814-ben válaszul írt Thibaut-nak ugyanazon évben Heidelbergben, egy egységes német polgári törvénykönyv megalkotása érdekében, *Ueber die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechtes für Deutschland* címen kiadott röpiratára; majd az *Eichhorn*nal és *Göschennel* alapított *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*-nak bevezető cikke, *Über den Zweck dieser Zeitschrift* és ennek a folyóiratnak számos más cikke, valamint az alább említendő *System*nek előszava

Az ezeket kiegészítő nagy munkák — a programot megelőzőleg már munkábevett *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*,

amelynek hat kötete 1815, 1816, 1822, 1826, 1829 és 1831-ben jelent meg; kiegészített második kiadása pedig hét kötetben 1834—1851-ben; úgyszintén a System des heutigen römischen Rechts-nek 1840, 1841, 1847—1848, 1851 és 1853-ban megjelent nyolc kötete — már nem mindenben merev alkalmazásai a programnak.

Az iskola programja szerint a jelennek joga a mult fejleményeivel szoros kapcsolatban bennrejlő szükségszerűséggel áll elő, mint organikus jogfejlődés eredménye, amely azután a további fejlődésnek, a jövő jogának is, azzal kapcsolatos elemét képezi.

Miként a nyelv öntudatlan organikus szüleménye az öntudatlanul teremtő népszellemnek, akként a jog is — különösen a korai időkben — a népnek jogi meggyőződéséből keletkezik, vagy — mint Savigny később a romantikus irány hatása alatt mondja — a népszellem hozza azt létre. Kezdetben a jogfejlődés szimbolikus cselekmények alakjában, szokásjog képződésében megy végbe; majd a kultúra haladásával s a különböző tevékenységek szétválasztásával a jogismerők, vagy még később a jogtudomány, sőt egyes kérdésekre vonatkozó részletörvényhozás útján jutnak kifejezésre a jognak a nép meggyőződéséből eredő elvei, amennyiben a jogismerők, jogtudósok s a törvényhozó mintegy a nép szakértő képviselőteként érlelik meg a jog meglevő csiráit.

A jogélet csak egy része az egész népéletnek, azért is a jog a legszorosabb szerves kapcsolatban van a nép lényegével, jellemével s kultúrájával s ennek következtében minden megfelelő jogrendszer nemzeti jelleggel bír s az illető népnek és kornak fejlődési fokától és kultúrájától függ.

A jogtörténeti iskola vezető gondolatai kétségtelenül befolyással voltak a jogtörténet önálló tudományának megalapítására, azonban tulajdonképeni jelentőségük annak magyarázatában s felderítésében áll, hogy miként keletkezik a jelennek s a jövőnek joga, amely munkában a történelmi fejlemények felderítése a jogdogmatika szolgálatában áll; sőt ez a feladat főleg Puchta hatása alatt oda is vezetett, hogy a jogfejlődés ezen szempontból végzett felderítésének munkájából, a pusztán külső történelmi kutatással szemben kivált az a jogdogmatika, amely szabályait, a történelmileg nyert szabályokból deduktíve vezette le mint új szabályokat.

Ezenkívül az iskola eredeti tanítása Puchtának befolyása alatt abban is változást szenvedett, hogy a római jognak feltétlen észszerűséget tulajdonítanak s a tiszta római jogban az örökké helyes szabályt látják.

Különben Puchta György Frigyes — az Erlangen két kötetben

1828 és 1837-ben megjelent *Das Gewohnheitsrecht*, 1838-ban Lipsében megjelent *Pandekten* s főleg a két kötetben Lipsében 1841 és 1842-ben kiadott (s a halála után 1847-ben megjelent harmadik kötettel befejezett) *Cursus der Institutionen* című munkáiban — a legvilágosabban fejtette ki és foglalta rendszerbe a jogtörténelmi iskolának eszméit s őt túlzásai dacára az iskola nagy befolyást gyakorolt második fejének tekintették s Savigny is tőle vette az iskola tanításának változott végleges formulázását.

Ezért helytelen Puchtát a jogtörténelmi iskola képviselői köréből kivenni és a teológiai iskola képviselői közé sorozni azért, mert felfogásában hitelvi, teológiai eszméket is belefoglal anélkül, hogy ezek adnák meg irányának jellegét.

A jogtörténelmi iskolának romanistákra és germanistákra szakadt nagyszámú és kiemelkedő tanítványa és követője az iskola eszméit és tanításait, szellemét és irányát a jog egyes ágainak — mégpedig az eredetileg alapulvett magánjogon kívül több más ágának, így a közjognak, egyházjognak, perjognak — s ezek körébe tartozó egyes kérdéseknek feldolgozásában alkalmazzák s juttatják kifejezésre s ekként itt az általános elvi szempont szerinti tárgyalás körén kívül esnek; másfelől a jogtörténet önálló tudománya különleges természeténél fogva külön tárgyalás alá tartozik.

A jogtörténelmi iskolával majdnem egyidejűleg szerepelt, szintén mint a francia forradalom elleni reakció egyik szüleménye és eszköze a teológiai, a hittani iskola; azonban ez az irány és annak ismert képviselői, Bonald, De Maistre, De Lamennais, Haller, Müller Ádám, Görres tulajdonképen az államjog s publicisztika, a reakció és restauráció politikája terén fejtették ki munkájukat s a jog terén ekkor talán csak Stahl Gyulát tekinthetjük ezen irány képviselőjének, aki *Die Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht* című munkájában fejteti ki erre vonatkozó felfogását és sokban önálló rendszerét.

Nem áll vele kapcsolatban az olasz tomistaiskola —, amelynek legkiválóbb képviselője Taparelli Lajos, kinek *Saggio teoretico di diritto naturale appoggiato sul fatto*. Napoli, 1844-ben megjelent, 1855-ben Rómában *Saggio teorico del diritto naturale fondata sull'esperienza* címen kiadott munkáját a magyar irodalomban is használták; ez az iskola közvetlenebb kapcsolatban áll a modern természetjogi iskolával, amely kifejezetten elfogadja és tanítja a természetjognak létét.

Ezzel szemben Stahlnál a jog nem lehet más, mint tételes jog; azonban a jog kötelező tekintélyének végső oka Isten világ-

rendjében keresendő, aminek csak erkölcsi jellege van s ennek alapján mindenki lelkiismerete szerint állapítja meg e részbeni magatartását.

A tételes jognak elvei és eszméi viszont az isteni rendelkezés s kinyilatkoztatáson alapulnak, eltérően pld. Leibnitz tanításától, amely szerint a jognak ősforrása Isten változatlan lényege, Isten által a dolgokba helyezett természetük, az ő immanens igazsága; ezek a Stahl rendszerében hangoztatott jogeszmék oly követelmények, amelyeket az ész a pozitív jog alkotásánál azzal szemben támaszt.

Stahl magát a jogtörténelmi iskola hívei közé számítja s munkájának azon megjelölése alapján —, hogy az a jog bölcsellete történelmi nézet szerint —, mások is ide sorozzák, azonban valóság-gal nem tartozik ide, mert nála a jog sem a történelmi fejlődésnek, sem a népszellemnek nem szüleménye s könyvének Heidelbergben 1829-ben megjelent első része, a *Geschichte der Rechtsphilosophie*, nem a jog történelmi kialakulásának a bemutatása, hanem annak fejtegetése, hogy az ide vonatkozó eddigi nézetek és irányok racionalisztikus alapjuk és kiinduláspontjuk miatt tarthatatlanok; a könyvnek ugyancsak Heidelbergben két részben, 1833 és 1837-ben megjelent második kötete pedig —, amely *Christliche Recht- und Staatslehre*, a későbbi változtatott kiadásokban *Rechts- und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung* címet viseli —, annak a rendszernek kifejtése, amely tért enged az isteni rendelkezés és kinyilatkoztatáson alapuló jogelveknek és jogeszméknek.

Kifejezetten áll szemben a természetjoggal s az észjoggal a hasznossági, az utilitarius iskola, valamint a pozitívizmus a maga többirányú kiágazásával.

Az utilitarizmusnak Bentham nevéhez kapcsolódó alakja önálló irányként és elméletként emelkedik ki az ókorba visszanyúló jóléti, eudemonisztikus felfogások és elméletek köréből, amelyek közül különben nincsenek kapcsolatban Bentham felfogásával az érzéki gyönyöröket a jóllét és boldogság céljának tekintő hedonisztikus — így a Demokritos s Epikur-féle — legkezdetlegesebb eudemonisztikus irányok, valamint az érzéki materializmusnak az az újabbkori felfogása, amelyet a Mirabaud néven író Holbach képvisel; ellenben közelebb állnak ahhoz Hobbes és némileg Locke, sőt a gondolat iránya szempontjából azzal kapcsolatban állónak lehet tekinteni a Leibnitz és Wolf-féle tökéletesedési elméletet is.

Azonban Bentham az egyéni haszonelvet, az individualis utilitarizmust alapjává teszi az általános jogi, állami és erkölcsi rendszerként kifejtett elméletének, amelynek értelmében az emberi

társaséletben érvényesülő szabályok, tehát a jogszabályok is önző célokra vezethetők vissza.

Több munkájában — így az 1780-ban nyomtatott s 1789-ben Londonban megjelent *An Introduction to the principles of Morality and Legislation*; Bentham's Radical Reform bill, with extracts from the reason. London, 1819; Codification proposal, addressed by Jeremy Bentham to all nations professing liberal opinions, or Idea of a proposed all — comprehensive body of law. London, 1822; *Leading Principles of a constitutional code for any state*. London, 1823; a posthumus *Deontology or the Science of Morality*, 1834 — jut elméleti kifejezésre felfogásának alapelve, a lehető legnagyobb számnak legnagyobb előnye, haszna, boldogsága; a boldogság maximációja; ennek az elvnek gyakorlati megvalósításaképen az államnak feladata és célja a lehető legtöbb embernek a lehető legnagyobb jóllétet biztosítani; megvalósításának útja a kodifikáció, amelynek célja a közhaszon.

Bentham meg volt győződve, hogy a kodifikáció útján minden ország részére egyformán megvalósítható rendszerének hasznossági elve s ezért ajánlkozott az Egyesült-Államoknak, az orosz cárnak, a spanyol és portugál korteznek, tehát oly országok jogának kodifikálására, amelyeknek viszonyait nem is ismerte.

Ennek magyarázata, hogy az elv gyakorlati alkalmazása szempontjából minden embert egyenlőként kell számbavenni s másfelől az összes előnyökről és hátrányokról olyan kimerítő áttekintést kell szerezni, hogy azokat egymással össze lehessen hasonlítani s egymáshoz arányosítani.

Bentham maga is megkísérelte az összes előnyök és fájdalmak összehasonlítását, osztályozását és összemérését, ami azonban neki csak hiányosan sikerült,

Ezen a ponton már azzal a kiegészítéssel járult a tanhoz Mill Stuart János a *Frazer Magazine*-ből 1863-ban különlenyomatként megjelent *Utilitarianism* című dolgozatában, hogy ennek a mérlegelésnek hiányosságát pótolhatja a tapasztalati alapon kialakult erkölcsi és jogérzet és hagyomány.

Mill Stuart azzal is tökéletesítette ezt a tant, hogy a hasznosság, az utilitarizmus követésének azt állította fel, hogy a törvény s a társadalmi intézmények az egyes embernek boldogságát s érdekeit lehető legszorosabb összhangba hozza a társadalomnak érdekeivel, vagyis a hasznossági elv alatt nála már a közérdeket kell érteni.

A haszonelméletet még tovább egészítette ki Spencer Herbert és iskolája abban az irányban, amelyben a szembenálló érdekek csak az egyének mások, illetőleg a jelennek a jövő nemzedék javára

történi feláldozása árán egyenlíthetők ki, amire viszont a társadalmi fejlődés folytán kifejtett s az önzéssel ellentétes érzelmek vezet.

Az utilitarizmust jogi szempontból tovább fejleszti Austin János *Province of Jurisprudence determined* című munkájában; s annak, mint társadalmi haszonelvnek, a szocialis utilitarizmusnak pedig legkiemelkedőbb s legnagyobb befolyást gyakorolt képviselője Ihering Rudolf, aki a *Zweck im Recht* című munkájában nagy mértékben értékesíti Benthamet.

Az emberi társaséletben érvényesülő szabályok forrásai és okai köréből izoláltan vett elvtől s azzal kapcsolatos iránytól eltérőleg mélyebb és szélesebb alapot fektet le a pozitivizmus eszközeivel megalapított szociológia, amelyben a joggal való foglalkozás is helyet foglal.

Az iskola tulajdonképeni alapítója az eredetileg Saint-Simontól befolyásolt Comte Ágoston, aki főleg a Párizsban 1830-tól 1842-ig hat kötetben megjelent *Cours de philosophie positive* és az 1851-től 1854-ig négy kötetben megjelent *Système de politique positive, ou traité de sociologie instituant la religion de l'humanité* című könyveiben veti meg alapját annak a tudománynak, a szociális fizikának, szociológiának, amelynek tárgya az emberiség a maga egészében, tagozatában és fejlődésében.

Ezért ez a tudomány mindent felölel, ami az emberrel s az emberi társasággal összefügg, így a történelmet, a kultúrbölcseletet, a néplélektant, amely viszont a nyelvvel, erkölccsel, mithosszal s vallással foglalkozik.

Azonban a jogrendszerrel, mint ilyennel nem foglalkozik, abban nincs jogtan s Comte a jogot egyáltalában csak alig említi, úgy hogy a jog csak általában, mint az emberi természet szükségképeni fejlődésének jön szóba.

Ez a tudomány a tudományok hierarchiájában a mennyiségtan, természettan, csillagászat, vegytan és élettan alapján és után a legfőbb fokon következik; de amíg az előzményt képező tudományok már elhagyták a tudományok fejlődésének, az emberi társaságok evolúciójának időrendszerinti előző fokait, a theologiai és metafizikai fokot és elérték a harmadik —, a pozitív fokot, amelyen a természeti jelenségek megismerése a tények megfigyelésén alapul, addig a szociológia még nem érte el azt a fokot, amelyre emelni kell.

Ebből a célból azt az elvet állítja fel Comte, hogy minden metafizikai gondolkodásnak, bölcseletkedésnek s tételnek elvetésével az adott tények megfigyelése és elemzése útján azoknak általános törvényeit kell az élettani tudomány segítségével megállapítani; még

pedig előzőleg induktív módon a tényeket kell megállapítani s ezek alapján kell azután a szociális rendnek és a haladásnak törvényeit ugyancsak pozitív úton megállapítani.

Az előbbiek a szociológia statikai, nyugvó részét — l'ordre spontané des sociétés — képezik, amely a szociális szervezeteknek, az egyén-, család-, államnak vizsgálatával és leírásával foglalkozik; míg az utóbbiak a szociológia dinamikájának, a belső ható erőkön nyugvó részének körébe tartoznak, amely a szociális haladásnak általános törvényeivel foglalkozik — théorie du progrès —.

Ebben a munkában a történelem is valódi forrás, a tények a történelem eredményei, úgy hogy annak dinamikája tulajdonképen a történelem bölcselete.

Azonban mindezek dacára magánál Comtenál is sok még a spekuláció, pl. a vallási formák megállapításánál; valamint a szubjektív megállapítás, amelyet a szociális környezet-, a szociális miliő-felfogásból von le.

E felfogás szerint a társadalom jelenségei egymást feltételezik s egymásra hatnak, minden fejlődési fok hatása meglátszik a társadalom minden megnyilvánulásán, s minden organizmus az összes külső körülmények hatása alatt áll.

Az ember is minden ténykedésében, eljárásában, életnyilvánulásában ezeknek a behatásoknak összessége által van meghatározva és feltételezve, amelyeknek alá van vetve.

Ez határozó a jog tekintetében is, amely az emberi természetnek szükségszerű fejleménye.

A Comte által megalapított szociológiának s az annak körébe tartozó társadalmi jelenségeknek magyarázatánál s tárgyalásánál a Comte által alkalmazott természettudományi — élettani módszeren kívül a teljesen élettani s szervesen fejlődéstani —, a lélektani —, névszerint tömeg- és néplélektani —, továbbá a gazdasági és néprajzi, valamint történelmi analógiákat, gondolkozásmódot s módszereket alkalmazták azok segédeszközeinek — így a statisztikának, a prehisztorikus kutatásnak, az összehasonlító jogtudománynak — értékesítésével s ezen az úton a szociológiának több új irányát alapozták meg és építették ki.

Spencer Herbert a Baer Károly Ernő tanításától befolyásolva, a fejlődési, az evolúciós elméletet alkalmazza szociológiájában és erkölcsstanában s emellett az élettannak tanait átható alapulvétele következtében a szerves élettani szociológia fűződik nevéhez.

Munkái közül felemlítjük az 1862-től 1893-ig tíz kötetben s külön adatokkal Londonban megjelent nagy kiegyenlítő és egysége-

sítő bölcséletének rendszerét, *A System of Synthetic Philosophy*-t, amelynek részei: I. *First Principles*; II. és III. *Principles of Biology*; IV. és V. *Principles of Psychology*; VI—VIII. *Principles of Sociology*, amely viszont magában foglalja a *Ceremonial-, Political- és Ecclesiastical Institutions*-t; a IX. és X. *Principles of Morality*; amikhez járulnak még különböző adatok *Data* címen. Ebből a munkából, amely az alapvető tanokon kívül az élettant, lélektant, szociológiát és erkölcsant tartalmazza, Collins F. Howard Londonban 1889-ben Spencer által helybenhagyott kivonatot adott ki *An Epitome of the Synthetic Philosophy* címen. Maga Spencer Duncan Dávid, Scheppling Richard és Collier Jakab társaságában 1873—1885-ig Londonban 8 részben kiadott táblás átnézetet készített a szociológiáról szóló rész és fejtegetések felvilágosítására és támogatására, *Descriptive Sociology* címen. Végül Spencernek az egyént megillető s az állam létrejöttét megelőzőleg létezett természetes jogositványokra vonatkozó —, valamint a parlamenti törvényalkotás mindenhatóságáról meglevő fel-fogás elleni álláspontjára való tekintettel még említjük a *The Man versus the State* című dolgozatát, amely 1884-ben először a *Contemporary Review*-ban jelent meg.

Spencer az ő szociológiájában az emberi társadalmat szervezetnek, még pedig szuperorganikus szervezetnek tekinti alkotására, működésére, elemeinek, részeinek együttműködésére és fejlődésének menetére való tekintettel s ezzel szemben a szociológia főfeladatának tekinti annak vizsgálatát, hogy a részekből, az elemekből hogyan jön létre, hogyan fejlődik s hogyan funkcionál a társadalmi szervezet?

Ez a szervezet is hosszú fejlődésnek eredménye s a szociális fejlődés a legkülönbözőbb külső és belső tényezőknek befolyása alatt áll; a földtani, földrajzi, fizikai, élettani viszonyok, az értelmi tulajdonságok, vallási képzetek s érzések, a szellemekben való hit, a nyelv, a szokások, a társadalom részei, alkatelemei közötti különbségek és viszonyok, a szomszédos társadalmak közötti kölcsönhatások, háborúk, a gazdasági viszonyok s a külső és belső tényezőknek még más hosszú sora mind feltételei és formálói a fejlődésnek, amelynek eredményei viszont ható okai a további alakulásoknak.

Spencer ezért nem a mai társadalmi tüneteknek törvényeit keresi, hanem az emberi eszmék s szokások, szertartási és politikai alakulatok, szervezetek fejlődését mutatja ki; a történelem kultúrkorszakait mellőzve, a kezdetleges népek vallási, családi, jogi, gazdasági, erkölcsi viszonyait kutatja s a *Descriptive Sociology*-ban a társadalmi fejlődésnek ezek által befolyásolt és magyarázott nagy adat-tárát foglaltatja össze, kezdve a néger, malaj, polineziai legalacsonyabb

fokon álló fajoktól — Types of Lowest Races —; s általában igen értékes néprajzi s néplélektani anyagot dolgoz fel.

A jog is ennek a fejlődésnek egyik jelensége, amelynek kezdetleges megjelenési formái, a kezdetleges fokon álló társadalomban minden magatartásnak szabályai vallási szankcióval vannak ellátva.

Kezdetben a törvények nem egyebek, mint az ősöknek átöröklött szokások alakjában jelentkező parancsai; ezekhez járulnak azután a megkülönböztetett s egyénileg megjelölt ősöknek, vezéreknek, fejedelmeknek, királyoknak emlékezetben tartott és szellemeiknek feltételezett parancsai, mintegy szent kódexbé foglalva; a harmadik fokon az isteni eredetű vagy emberi uralkodónak, mint leg-hatalmasabbnak akaratan alapuló szabályozások forrásai a jognak s végül a negyedik fokon az egyéni érdekek összeegyeztetése lesz a törvényeknek legfőbb forrásává.

A fejlődésnek ez utóbbi szintén átmeneti korszakot képező fokán a kényszerszabályokon alapuló együttműködés helyébe a rokonszenven alapuló együttműködés lép s ekként a jogi szabályozás feleslegessé lesz s az egyéniség teljes kifejlődéshez jut.

Ez az álláspont az eszményi anarchizmushoz közeledik s a természetjognak oly alakját fogadja el, mely az emberi intézmények viszonylagosságából indul ki s a fejlődés eddigi menetének tanúsága szerint szükségszerűen bekövetkező fejlődési fok emberének természetéből van levonva.

Az egyént az állam keletkezése előtt megillették bizonyos személyiségi jogok — így a testi épségre való jog, a szabad mozgás és helyváltoztatás s a tulajdon joga —, amelyeket emberemlékezetet meghaladó szokás elismer s amelyekbe a mai államnak törvényhozása bele nem nyúlhat; ellenkező eljárással — így az iskolakényszer —, a szegény- és munkásvédelmi törvények alkotásával az állam túllépi hatáskörét és az egyénnek szabadságát illetéktelenül korlátozza.

Comte és Spencer követői közül legtöbben inkább csak a tudományok hierarchiájával, a hármas fejlődési fok törvényével és a társadalomnak fejlődésével foglalkoznak.

A jog az iskola tagjai közül csak néhánynál szerepel különlegesebben — így De Greefnél, Fouilléenél, Lilienfeldnél —, azonban nagyobb jelentőség nélkül; más természettudományi alapon dolgozó szociológusoknál — így Gumpłowicz-nál — a jog csak egyike az egyes társadalmi csoportokat összetartó, azokkal közös társadalom — lélektani jelenségeknek, szociálpszichikai javaknak, amelyeket az ily csoportok magukkal visznek az állami egyesülésbe, amelyen kívül nincs jog.

A Comte és Spencer nevéhez kapcsolódó szociológia, mint önálló tudomány történetbölcséleti feltevéseket vesz alapul s bölcséleti konstrukciók segítségével, az élettannak s részben a lélektannak analogiaként való felhasználásával egyetlen oly általánosan uralkodó fejlődési törvényt akar kimutatni, amelynek az emberi társadalom a maga kezdeteitől fogva alá van vetve.

A szociológiának újabb lélektani iránya ehhez hasonlóan szintén felmutat oly törekvéseket, amelyek a társadalomnak s a jognak is kialakulását egyetlen lelki alapjelenségből akarják levezetni.

Tarde Gábor — *Les lois de l'imitation*. Paris, 1890; *Les transformations du droit*, u. o. 1893; *Logique sociale*, u. o. 1894; *L'opposition universelle, essai d'une théorie des contraires*, u. o. 1897; *Etudes de psychologie sociale*, u. o. 1898 és *Les transformations de pouvoir*, u. o. 1899 című munkáiban — ilyen társadalmi lelki alapjelenségnek az utánzást tekinti olyképen, hogy a társadalomnak úgy a világ nézete, mint vágyai és szükségletei, még az Istenség-hite is egy egyéniségnek, egy teremtő személyiségnek gondolata, újítása, invenciója, amely utánzás által terjed s erősödik — különböző korszakok szerint — divat, vagy szokás alakjában. Ez a szokás a társadalom több tagjának egyező viselkedésében kifejezésre jutva, például szolgál az eljárás bizonyos szabályszerűsége tekintetében s utánzás által nagyobb csoportra is kiterjed s ilyképen szociális kényszerrel járó erkölcsi szabállyá lesz, amely azután jogszabállyá változik, ha követése külső büntető eszközökkel kikényszeríthető.

Le Bon Gusztáv — *L'homme et les sociétés, leurs origines et leur histoire*, Paris 1881; *Psychologie des foules*, u. o. 1895 — a szuggesztíot tekinti ily lélektani alapjelenségnek, amely inkább hat a tömegre, mint az egyénre, mert az egyén általában értelemmel és megfontolással cselekszik, ellenben a tömeg öntudatlanul és ösztönyszerűen; Giddings Franklin Henrik — *The principles of Sociology, an analysis of the phenomena of association and of social organisation*. New-York and London. 1896 című könyvében pedig az együvé tartozás tudatát tekinti ilyen elemi alapjelenségnek, amely a társulásban fejt ki az emberben a lelki és szellemi képességeket, közöttük a nyelvet, amely eszközül szolgál arra, hogy az eszmék egész készletét, így a vallást, gazdaságot, művészetet, politikát, jogot hagyományként közölje jövendő nemzedékekkel.

Ezekhez hasonló lélektani magyarázatokkal találkozunk több más oly irónál is, akiknél azonban ezen magyarázó gondolatok mellett a rendszer s az elvi állásfoglalás másra van alapítva.

Durkheim — *La division du travail socialban tárgyalt* — szocioló-

giája például realiztikus és mechanikus s abban a társadalmat a munkamegosztásra alapítja; azonban a társadalmat kialakító erőnek magyarázata lélektani, mert a munkamegosztás —, amely az egyes külön munkakörökbe tartozó munkatársak céljait éltük végéig egymáshoz láncolja —, mindennap emlékezteti őket, hogy különletükben nem valósíthatják meg céljaikat s ezért megszokják azt, hogy tevékenységüket a többiekhez való kapcsolatban szabályozzák s mindeniküknek lelkében minden pillanatban megújul az az érzés, hogy ő egy egésznek része s hogy az ő jóléte ettől az egésztől —, s viszont az egésznek jóléte az övétől is függ. S amíg a munkamegosztásnak igen magas fokra emelkedésével be nem áll az a helyzet, hogy az egyéniség és az egyéni érdekek túlsúlyra jutnak, addig a közös törekvések igen mélyrehatók s vallási jellegű hagyományokban és szigorú megtorlással járó tilalmakban jutnak kifejezésre. Iheringnél — így a Zweck im Recht-ben — ily lélektani szempont érvényesül abban, hogy a joggal összefüggésben vizsgálat tárgyává tett társadalmi szokás és erkölcs kötelező volta tekintetében az utánczás, a hagyomány és rokon indokok hatnak s itt csak a jogszabálynál meglevő állami hatalmi eszközök hiányzanak; Ehrlich J. — Die Grundlegung der Sociologie des Rechts — szerint pedig az átlagos ember a környezetében általában érvényesülő szokások hatása alatt jár el; a legfontosabb szabályok csak szuggesztió által hatnak s az átlagos ember minden ténykedésében s viselkedésében ösztönszerűleg alkalmazkodik a környezethez.

Ezekkel a spekulatív természetű irányokkal s fejtegetésekkel szemben Wundt Vilmos az emberi kultúra külön területei közötti kölcsönhatások tényéből, a kultúra általános tényezőinek, így az államnak, vallásnak, jognak, erkölcsnek összefüggéséből indul ki s megállapítja, hogy minél messzebb megy vissza a vizsgálat és minél szélesebb körre terjed ki e tényezők eredetének, fejlődési kapcsolatainak és összefüggéseinek megállapítása céljából, annál inkább megszűnik a feladat történelmi lenni s néplelektani feladattá lesz, amelynek megoldása céljából a szellemi fejlődés különböző problémáit összekapcsolva veszi vizsgálat alá.

Wundtnak a lélektani szociológia körében általában jelentőséggel bíró nagyszámú munkája közül — amilyenek az utóbb bővített kiadásokban is megjelent: Logik. Stuttgart 1880 s 1883; Ethik u. o. 1886 — a társadalom, állam és jog szempontjából különösen kiemelkedik a Lipsceben 1900-tól 1920-ig tíz kötetben megjelent Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte, amely azonban a lélektani főirányokként meg-

jelölt nyelv (1. és 2. köt.), mithos és vallás (4—6. köt.) mellett az erkölcsöt önállóan nem tárgyalva, ezeken kívül önállóan s külön alcímek alatt kiadott kötetekbe foglalt feldolgozás tárgyává tette a mythos és vallástól külsőleg különválasztott művészet (3. köt.) —, társadalom (7. és 8. köt.) —, jog (9. köt.) —, és a kultúra (10. köt.) fejlődési törvényeinek vizsgálatát, amely munkában tehát Wundt azokat a lelki folyamatokat teszi vizsgálatá és feldolgozása tárgyává, amelyek az emberi közületek általános kifejlődésének és általános érvényű értékkel bíró közös szellemi termékek — így nyelv, vallás, erkölcs és jog — létrejöttének alapját képezik.

Itt általában az embertan, nyelvészet, néprajz, népisme és vallástudomány által a prehisztórikus, majd újabban a történelemnélkülieknek nevezett, helyesebben természeti, primitív népek fejlődési történetének eredményeit veszi alapul, de olyképen, hogy ezeknek realizációját is ellenőrzi a lélektani kritika eszközeivel; azonban a jogeszmék fejlődésének vizsgálatánál a germán jogot veszi alapul, amelyet ugyan a római és a keresztény nézetek befolyásoltak, de amelynek Tacitus Germániájában található feljegyzése oly állapotot tüntet fel a jog kezdetei tekintetében, amely eléggé közel állhat a tulajdonképeni eredeti állapotokhoz, erkölcsök és jogszokásokhoz úgy, hogy ez alapon az eredeti jogállapotról elég bizonyossággal lehet következtetni s a további fejlődés útjait felismerni.

A jogról általánosságban megállapítja, hogy az néplelektani folyamatnak eredménye, amelyet — a nyelv, mythos s erkölshöz hasonlóan — az öntudat hoz létre, amelynek állandó forrása viszont az emberek együttélése által felkeltett érzésekben és törekvésekben van.

Ebben a folyamatban a jog az összakarat terméke, amely erkölcs alakjában az államon kívül és az állam előzményét képező bármely társadalomban létesülhet és oly kényszerrel állhat kapcsolatban, amely bármely állami kényszerhatalomnál nyomasztóbb lehet, azonban úgy az erkölcsi szabályokból átvett —, mint bármely más szabály a jogszabály alakját csak az államban és az államtól nyerheti s maga a jogrend is csak itt és így keletkezhetik.

Itt azonban már kiválik az összakaratból az önálló jelentőséggel és szabályozó erővel bíró jogakarat — Rechtswille —, amely az összakarattal hasonlószerű, tehát magasabb fokú akarat, de azzal semmiképen sem azonos; saját kultúrjelentőségénél fogva a társadalom szervezésére szükséges alkatrésze az összakaratnak, de ettől eltérőleg egyidejűleg egyetemes s amíg az összakarat —, a nemzeti kultúra és elkülönülés feltételeihez való szükségzerű kötöttségénél fogva, az egészen különleges és átmeneti viszonylagos jelentőségűn túlmenő

nemzetközi akarategységgel ellentétben és idegenül áll szemben, addig a jogakaratban már korán bennrejlík és velejár ez az irányzat.

Ez az irányzat tulajdonképen csak az alakí elvekre vonatkozik és szorítkozik, azonban a fogalmak alakja és tartalma közötti általános kölcsönhatásnál fogva lassanként tartalmi egyezésre is vezet. Ezzel függ össze a kultúrának — külső befolyását tekintve — talán leghatalmasabb munkája, amelynek eredményeképen a jogakarat jutott el legközelebb a kultúrnépek összességét átfogó akarategység céljához.

A jogfejlődés elveit tekintve a germán —, és általában minden viszonylag kezdetleges jog magánjog, amely az egyesnek szükségletei szerint irányozodik, ellenben a mai jog elvileg közjog; vagyis a jogfejlődés az individualizmus és a kollektívizmus ellentétei között mozog s a küzdelem, amely az egyén szabadsága és a közösség felsőbb-sége között szürke előidőkben kezdődött, kétségtelenül az utóbbi javára dönt el, de olyképen, hogy az egyének a korlátoltabb célokról való lemondásáért a tökéletesebb cél eléréséhez vezet. A hatalmi állam a művelődési, a kultúrállamba megy át, amelyben a hatalom a szellemi és erkölcsi kultúra előmozdítására szükséges segédeszköz, míg a hatalmi államban az öncél vagy legfőlebb anyagi szükségletek kielégítésének eszköze.

Ezek az anyagi szükségletek s általában a gazdasági viszonyok, a termelés és a gazdasági javak megosztásának kérdései képezik az alapját a szociológia nagyobb külső és gyakorlati jelentőségű irányának, amely szerint minden politikai és jogi intézmény s berendezés s az egész társadalmi szervezés és alakulás függésben áll a mindenkori társadalom gazdálkodásával s a folyton fejlődő társadalmi gazdálkodás változásait követi a jognak fejlődése és változása.

Ezek a gazdasági kérdések és szempontok képezik vezető- és indító okait s egyúttal magyarázó eszközeit az utópiák, a kommunizmus, szociálizmus s az elméleti anarchia irodalmának s ezen alapul a történelmi materiálizmusnak nevezett irány is.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A negyvenes évek társadalmi novellái.

Szinnyei Ferenc r. tag 1926. ápr. 9-én tartott felolvasásának ismertetése.

Szerző bemutatta *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* c. nagy műve sajtó alatt lévő II. kötetéből a negyvenes évek novelláiról és regényeiről szóló részt, illetőleg annak egyik fejezetét, mely az akkori dilettáns, átlag-novellisták munkáiról szól. Rámutat a francia és a németes romantika hatására. Felhoz egykorú novella-paródiákat, melyek már akkor kifigurázták a rossz novellákat. Szól a tárgyuknál fogva érdekesebb novellákról, pl. a zsidókérdéssel foglalkozókról. Kutatja bennük a magyar milieurausz nyomait, kiemeli stílusuk dagályosságát s végül a társadalmi regény és novella rohamos fejlődését Jósika Miklós br. fellépte óta: 1818—1836-ig kb. 70 társadalmi novella és 1 regény, 1836—1848-ig kb. 630 novella és 18 regény jelent meg.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Az $n + m$ dimenziós euklidesi tér n dimenziós felületei.

Suták József r. t. 1925. évi február hó 20-án tartott előadása.

1. Alapegyenletek.

Legyen az $n + m$ dimenziós euklidesi tér, melyet ezután E_{n+m} -mel jelölünk, derékszögű vonatkozási rendszere: $(P_0, \bar{e}_1, \dots, \bar{e}_{n+m})$. E_{n+m} tetszőleges P pontját tehát a következő egyenlet képviseli:

$$P = P_0 + x^v \bar{e}_v.$$

Ha ebben az x -ek $u^1, \dots, u^n$ paraméterek függvényei, akkor a

$$P = P(u^1, \dots, u^n)$$

pontok halmazát E_{n+m} n dimenziós felületének nevezzük és R_n -nel jelöljük.

Felületünk P pontjához tartozó m egymástól független s páronként egymásra merőleges normálisa legyen $\bar{v}^1, \dots, \bar{v}^m$. Akkor a

$$\begin{aligned} P_{ik} \cdot \bar{v}^\alpha &= A_{ik, \alpha} \\ \bar{v}_i^\alpha \cdot \bar{v}^\beta &= -\bar{v}_i^\beta \cdot \bar{v}^\alpha = C_{i, \alpha\beta} = -C_{i, \beta\alpha} \end{aligned}$$

újabb jelölések bevezetésével s a többiek megtartásával nyilvánvalókká válnak R_n fundamentális egyenletei, melyek:

$$\begin{aligned} P_{ik} &= \alpha_{ik, l} P^l + A_{ik, \alpha} \bar{v}^\alpha = \alpha_{ik}^l P_l + A_{ik, \alpha} \bar{v}^\alpha. \dots \dots \dots \text{I.} \\ (P^i)_k &= -\alpha_{ik}^i P^i + A_{ik, \alpha}^i \bar{v}^\alpha = -\alpha_{ik}^i P_i + A_{ik, \alpha}^i \bar{v}^\alpha. \dots \dots \dots \text{II.} \\ \bar{v}_i^\alpha &= -A_{i, \alpha} P^\alpha + C_{i, \alpha\beta} \bar{v}^\beta = -A_{i, \alpha}^i P_i + C_{i, \alpha\beta} \bar{v}^\beta. \dots \dots \dots \text{III.} \end{aligned}$$

Ha már most az I. és III. első egyenletei alapján képezzük a P_{ikr} és $\bar{v}_{kr}^\alpha$ -t, akkor tekintettel a többi egyenletre:

$$\begin{aligned} P_{ikr} &= [(\alpha_{ik}^l)_r - \alpha_{ik, j} \alpha_{lr}^j - A_{ik, \alpha} A_{lr, \alpha}] P^l \\ &\quad + [(A_{ik, \alpha})_r + \alpha_{ik}^j A_{jr, \alpha} - A_{ik, \beta} C_{r, \alpha\beta}] \bar{v}^\alpha. \dots \dots \dots \text{1.} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \bar{v}_{kr}^\alpha &= [- (A_{ik, \alpha})_r + \alpha_{ir}^i A_{ik, \alpha} - A_{ir, \beta} C_{k, \alpha\beta}] P^i \\ &\quad + [(C_{k, \alpha\beta})_r - C_{k, \omega j} C_{r, \beta j} - A^{ik, \alpha} A_{r, \beta}^i] \bar{v}_i^\beta. \dots \dots \dots \text{2.} \end{aligned}$$

2. Passzivitási feltételek.

A P_i és $\bar{v}_\alpha$ -k meghatározására szolgáló I. és III. alatt levő totalis differencialegyenletrendszer passzivitási feltételei:

$$P_{ikr} - P_{irk} \equiv 0, \quad \bar{v}_{kr}^\alpha - \bar{v}_{rk}^\alpha \equiv 0.$$

Ezek a feltételek a Riemann-féle

$$(\bar{il}, kr) = (\alpha_{ik,l})_r - (\alpha_{ir,l})_k + \begin{vmatrix} \alpha_{ir,j} & \alpha_{ik,j} \\ \alpha_{ir}^j & \alpha_{ik}^j \end{vmatrix}$$

szimbólum alkalmazásával a következő alakban jelennek meg

$$(\bar{il}, kr) = \begin{vmatrix} A_{ik,\alpha} & A_{ir,\alpha} \\ A_{lk,\alpha} & A_{lr,\alpha} \end{vmatrix} \dots \dots \dots \text{IV.}$$

$$(A_{ik,\alpha})_r - (A_{ir,\alpha})_k + \begin{vmatrix} \alpha_{ik}^j & \alpha_{ir}^j \\ A_{jk,\alpha} & A_{jr,\alpha} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} A_{ik,\beta} & A_{ir,\beta} \\ C_{k,\alpha\beta} & C_{r,\alpha\beta} \end{vmatrix} \dots \dots \text{V.}$$

$$(C_{k,\alpha\beta})_r - (C_{r,\alpha\beta})_k + \begin{vmatrix} C_{r,\alpha j} & C_{k,\alpha j} \\ C_{r,\beta j} & C_{k,\beta j} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} A_{lk,\alpha} & A_{lr,\alpha} \\ A_{k,\beta}^l & A_{r,\beta}^l \end{vmatrix} \dots \dots \text{VI.}$$

A IV. alatt levő egyenletek a Gauss-féle, az V. alatt levők a Ricci által kibővített Brioschi-, a VI. alatt levők pedig a Ricci-féle passzivitási feltételek.¹

3. A felület organikus görbéi.

R_n P pontján átmenő egyik görbéjének ívét s -sel jelölve, a görbe P pontjához tartozó érintője

$$P_s = \dot{u}^i P_i.$$

Ebből pedig:

$$P_{ss} = (\ddot{u}^l + \alpha_{ik} \dot{u}^i \dot{u}^k) P_l + A_{ik,\alpha} \dot{u}^i \dot{u}^k \bar{v}_\alpha \dots \dots \dots \text{VII.}$$

P_{ss} -nek az érintő síkba eső részével egyirányú egységvektort $\bar{e}_g$ -vel jelölvén

$$(\ddot{u}^l + \alpha_{ik}^l \dot{u}^i \dot{u}^k) P_l = \frac{1}{\rho_g} \bar{e}_g \dots \dots \dots 4.$$

$\frac{1}{\rho}$ -t nevezzük a görbe P pontbeli geodetikus görbületének. Ha ez nulla, akkor P_{ss} -nek az érintősíkmenti megváltozása nullvektor, azaz:

$$\ddot{u}^l + \alpha_{ik}^l \dot{u}^i \dot{u}^k = 0 \dots \dots \dots \text{IX.}$$

R_n ilyen görbéit geodetikus görbéknek nevezzük.

P_{ss} -nek az érintő síkra merőleges részével párhuzamos vektort $\bar{v}$ -vel-, s ugyancsak abszolút értékét $\frac{1}{\rho_v}$ -vel jelölvén:

$$A_{ik,\alpha} \dot{u}^i \dot{u}^k \bar{v}_\alpha = \frac{1}{\rho_v} \bar{v} \dots \dots \dots 5.$$

¹ Ricci Atti della reale Acad. dei Lincei ser. 4. vol. IV. p. 203. 1888. Lezioni sulla teoria della superficie p. 87-91. 1898.

$\frac{1}{\rho_v}$ -t görbe P pontbeli normál görbületének, $\bar{v}$ -t pedig a felület s görbére vonatkozó főnormálisának nevezzük.

A felület azon görbéit, melyekre nézve $\frac{1}{\rho_v} = 0$, azaz:

$$A_{ik,\alpha} \dot{u}^\alpha \dot{u}^k = 0 \dots\dots\dots \text{X.}$$

a felület asszimtotikus görbéinek nevezzük. A $P_{ik} \cdot \bar{v} = A_{ik}$ jelölés alkalmazásával

$$\begin{aligned} A_{ik} &= A_{ik\alpha} \bar{v}^\alpha \cdot \bar{v}. \\ \frac{1}{\rho_v} &= A_{ik} \dot{u}^i \dot{u}^k \dots\dots\dots 6. \end{aligned}$$

Ha már most $\bar{v}^\alpha \cdot \bar{v}$ -t röviden v_α -val jelöljük, akkor $\bar{v} = v_\alpha \bar{v}^\alpha$ -t a III. első egyenletére való tekintettel s szerint differenciálva nyerjük, hogy

$$\bar{v}_s = -A_{ik} \dot{u}^k P^i + (\dot{v}_\beta + C_{k,\alpha\beta} v_\alpha \dot{u}^k) \bar{v}^\beta.$$

A $\bar{v}_s \cdot P_s = -\bar{v} \cdot P_{ss} = -\frac{1}{\rho_v}$ egyenletből evidens, hogy $\bar{v}_s$ -nek az érintő sikkal párhuzamos komponense két részből áll, az egyik P_s -sel párhuzamos és ez: $-\frac{1}{\rho_v} P_s$, a másik pedig erre merőleges. Ha ez a merőleges komponens nulla, azaz:

$$\left(\bar{v}_s + \frac{1}{\rho_v} P_s \right) \cdot P_i = 0,$$

vagy

$$\left(A_{ik} - \frac{1}{\rho_v} a_i^k \right) \dot{u}^k = 0, \dots\dots\dots \text{XI.}$$

akkor görbénket *görbületi görbének* nevezzük. A XI. értelmében tehát az $\frac{1}{\rho_v}$ normálgörbületű görbe görbületi görbe, ha

$$\left| A_{ik} - \frac{1}{\rho_v} a_{ik} \right| = 0. \dots\dots\dots 7.$$

Ha $\bar{v}_s$ -nek az érintő síkra merőleges komponense nulla, azaz:

$$\dot{v}_\beta + C_{i,\alpha\beta} v_\alpha \dot{u}^i = 0,$$

akkor azt mondjuk, hogy $\bar{v}$ a $(P, \bar{v}, \dots, \bar{v}^m)$ m dimenziós térben s mentén párhuzamosan tolódik el, azaz: R_n főnormálisa s mentén úgy viselkedik, mintha R_n hiperfelület lenne, miért is az ilyen s görbéket R_n *independens* görbéinek nevezzük, mert ezek mentén $\bar{v}$ viselkedése független attól, hogy R_n milyen magas dimenziós térben helyezkedik el.

4. A párhuzamos eltolódás fogalma R_n -ben.

R_n egyik P pontjához illeszkedő elemi vektora legyen $\bar{e}$, tehát

$$\bar{e} = e^i P_i = e_i P^i.$$

Ha már most $\bar{e}$ R_n P pontjából $P + dP$ pontjába tolódik, akkor $\bar{e}$ -ből oly $\bar{e} + d\bar{e}$ vektor lesz, melyre nézve:

$$d\bar{e} = de^i P_i + e^i dP_i = de_i P^i + e_i dP^i.$$

Az I. és II. alapján tehát

$$\left. \begin{aligned} d\bar{e} &= (de^l + \alpha_{ik}^l e^i du^k) P_l + A_{ik,\alpha} e^i du^k \bar{v}^\alpha, \\ d\bar{e} &= (de_l - \alpha_{ik}^l e_i du^k) P^l + A_{k,\alpha}^l e_i du^k \bar{v}^\alpha. \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots \text{XII.}$$

Ha $d\bar{e}$ -nek az érintősíkmenti komponense nulla, azaz:

$$de^l + \alpha_{ik}^l e^i du^k = 0, \dots\dots\dots \text{XIII.}$$

$$de_l - \alpha_{ik}^l e_i du^k = 0, \dots\dots\dots \text{XIII'}$$

akkor azt mondjuk, hogy $\bar{e}$ dP mentén R_n -ben párhuzamosan tolódik el.

Megfordítva: azt a műveletet, mely a $P + dP = P_a$ pont elemi vektorát átvizsi a P pont $\bar{e}$ elemi vektorába, — dP mentén való párhuzamos eltolódásnak nevezzük.

Ilymódon a P és P_a pont elemi vektorait kölcsönös s egy-értelmű vonatkozásba hoztuk s az egymásnak megfelelőket R_n -ben párhuzamosoknak nevezzük.

5. A párhuzamos eltolódás alaptételei.

Az

$$\bar{e}^2 = a_{ik} e^i e^k = e_i e^k = a^{ik} e_i e_k \dots\dots\dots 8.$$

elseje alapján

$$d\bar{e}^e = e^i e^k da_{ik} + a_{ir} e^i de^r + a_{kr} e^k de^r,$$

honnan a XIII. alapján

$$d\bar{e}^2 = e^i e^k du^l [(a_{ik})_l - \alpha_{kl,i} - \alpha_{il,k}];$$

az

$$(a_{ik})_l = \alpha_{kl,i} + \alpha_{il,k} \dots\dots\dots 9.$$

reláció következtében tehát:

1. Az elemi vektoroknak R_n -ben való párhuzamos eltolódása azok abszolút értékét invariánsul hagyja, azaz:

$$|\bar{e}| = |\bar{e} + d\bar{e}| \dots\dots\dots \text{XIV.}$$

Tételünk $\bar{e}^2$ második alakjával is igazolható ; a harmadikkal való igazolás

$$(a^{ik})_l + \alpha_i^{ik} + \alpha_i^{ki} = 0$$

feltételhez vezet, mely direkt is igazolható.

Mivel $d\bar{e}$ az érintő síkra merőleges, azért R_n bármely P -hez illeszkedő $\bar{\eta}$ vektorára nézve: $\bar{\eta} \cdot d\bar{e} = 0$.

Ha tehát $\bar{e}$ és $\bar{\eta}$ R_n -nek két P -re támaszkodó vektora, akkor a XIV. alapján, ha mindkét vektort dP mentén párhuzamosan eltoljuk:

$$d \cos(\bar{e}, \bar{\eta}) = d \frac{\bar{e} \cdot \bar{\eta}}{|\bar{e}| |\bar{\eta}|} = \frac{\bar{e} \cdot d\bar{\eta} + \bar{\eta} \cdot d\bar{e}}{|\bar{e}| |\bar{\eta}|} = 0, \dots \dots \dots 10.$$

azaz:

2. Két elemi vektor hajlásszögét azoknak ugyanazon irányban való szimultán eltolódása invariánsul hagyja.

Ha csak $\bar{e}$ vektort toltuk volna el, akkor $d\bar{\eta} = 0$; erre az esetre aztán a 2. tételünk így módosul:

3. A P -hez illeszkedő vektor párhuzamos eltolódása R_n -nek P -re támaszkodó vektoraihoz való hajlásszögeit invariánsul hagyja.

Levi-Civita¹ 1917-ben törekszik a R_n -ben való párhuzamos eltolódás fogalmát megkonstruálni, de értelmezése 3. tételünk tartalmi körét átlépi.

Ha $\bar{e} = dP = P_i du^i$, akkor a XIII. átmegy a IX-be, azaz:

4. Ha egy görbe elemi vektora a görbén párhuzamosan tolódik el, akkor az a görbe geodetikus vonal.

Ha $\bar{e}$ s görbe mentén tolódik el párhuzamosan, akkor a VII., 4., XIV-re való tekintettel

$$\frac{d \cos(\bar{e}, P_s)}{ds} = \frac{d}{ds} \cdot \frac{\bar{e} \cdot P_s}{|\bar{e}|} = \frac{1}{\rho_g} \cos(\bar{e}, \bar{e}_g), \dots \dots \dots 11.$$

ennélfogva:

5. Bármely elemi vektornak egy geodetikus görbe mentén való párhuzamos eltolódása közben a geodetikus görbéhez való hajlása nem változik.²

6. R_n elemi parallelogramjai.

Jelöljük a $P + dP$, $P + \delta P$ pontokat rendre P_a , P_b -val. Ha dP vektort δP mentén R_n -ben párhuzamosan P_b -ig toljuk, akkor P_a pont $P_{\delta a}$ -be jut, tehát

$$P_{\delta a} = P + \delta P + dP + \delta dP;$$

a 13. szerint pedig

$$\delta du^i = -\alpha_{ik}^i du^i \delta u^k.$$

Ha pedig a δP vektort dP mentén P_a pontig toljuk párhuzamosan, akkor P_b pont $P_{\delta b}$ -ba jut, tehát

$$P_{\delta b} = P + dP + \delta P + d\delta P,$$

$$d\delta u^i = -\alpha_{ik}^i \delta u^i du^k.$$

¹ Levi-Civita. Rend. d. Cir. Mat. d. Palermo v. 42. p. 177. 1917.

² Levi-Civita, u. o. p. 184.

Az $\alpha_{ik}^i = \alpha_{ki}^i$ egyenlőségénél fogva tehát

$$(\delta d - d\delta)u^i = 0 \dots\dots\dots 12.$$

Ennek következtében, tekintettel a $P_{ik} = P_{ki}$ egyenlőségre

$$(\delta d - d\delta)P = 0, \dots\dots\dots 13$$

következőleg $P_{\delta a}$ és $P_{a\delta}$ pontok egybeesnek. Tehát:

A dP és δP vektorok egymáson való kölcsönös párhuzamos eltolódása egy négyszöget létesít, melyet R_n -ben parallelogramnak nevezünk.

7. R_n görbületi vektora.

Toljuk el most $\bar{e}$ vektort párhuzamosan a $P P_a P_{a\delta}$ mentén $P_{a\delta}$ pontba, P_a -ben az $\bar{e} + d\bar{e}$ vektor helyi alakja

$$\bar{e} + d\bar{e} = (e^i + de^i) P_i(u + du),$$

hol $P_i(u + du)$ -val jelöltük P_i vektor helyi értékét. Ha már most ezt a vektort $P_a P_{a\delta}$ mentén párhuzamosan $P_{a\delta}$ -ba toljuk és α_{ik}^i -ének P_a -ben a helyi értéke $\alpha_{ik}^i + d\alpha_{ik}^i$, akkor a XIII. értelmében

$$\delta(e^i + de^i) = -(\alpha_{ik}^i + d\alpha_{ik}^i)(e^i + de^i) \delta(u^k + du^k),$$

honnan ismételtén tekintettel a XIII-ra:

$$\delta de^i = -[(\alpha_{ik}^i)_r - \alpha_{jk}^i \alpha_{ir}^j] e^i du^r \delta u^k - \alpha_{ik}^i e^i \delta du^k.$$

Ha pedig $\bar{e}$ -t $PP_\delta P_{\delta a}$ mentén toljuk el $P_{\delta a}$ pontba, akkor analóg gondolatmenet elvezet $d\delta$ értékéhez; úgyhogy a 12. figyelembevételével és az

$$(i, kr)^i = (\alpha_{ik}^i)_r - (\alpha_{ir}^i)_k + \alpha_{jr}^i \alpha_{ik}^j - \alpha_{jk}^i \alpha_{ir}^j \dots\dots\dots (14)$$

szimbólum alkalmazásával, nyilvánvalóvá lesz a következő formula:

$$(d\delta - \delta d) e^i = (i, kr)^i e^i du^r \delta u^k, \dots\dots\dots (XV)$$

melyet az ismeretes¹

$$(i, kr)^i = a^{il} (ij, kr); (il, kr) = a_{jl} (i, kr)^l$$

identitások alkalmazásával a következő alakba is írhatunk:

$$(d\delta - \delta d) e^i = a^{il} (ij, kr) e^i du^r \delta u^k. \dots\dots\dots (XV')$$

A jeleztük eltolódások elvezetnek a következő pontokhoz:

$$P_{a\delta} + \bar{e} + d\bar{e} + \delta\bar{e} + \delta d\bar{e} = Q_{\delta a},$$

$$P_{\delta a} + \bar{e} + \delta\bar{e} + d\bar{e} + d\delta\bar{e} = Q_{a\delta}$$

pontokhoz, tehát

$$Q_{a\delta} - Q_{\delta a} = (d\delta - \delta d) \bar{e}. \dots\dots\dots (15)$$

¹ Bianchi, Lezioni di geometria differenziale 2. ed. v. I. p. 62. 1902.

Ha már most megfontoljuk, hogy a $P_{ik} = P_{ki}$ és a 12. alapján $(d\delta - \delta d)P_i = 0$, akkor nyilvánvaló, hogy

$$Q_{a\delta} - Q_{\delta a} = P_i (d\delta - \delta d) e^i. \dots \dots \dots (15')$$

Ha pedig megfontoljuk, hogy P_i vektornak $P_{a\delta}$ pontban a helyi értéke:

$$'P_i = P_i + (du^i + \delta u^i + \delta du^i) P_j$$

s hogy a $P_{a\delta}$ pontba tolt vektor helyi alakja

$$(e^i + de^i + \delta e^i + \delta de^i)'P_i$$

akkor ugyanezt az értéket felírva $P_{\delta a}$ pontra is, kivonással újra eljutunk a 15'-höz.

A koordinátarendszertől független $Q_{a\delta} - Q_{\delta a}$ vektort nevezük R_n görbületi vektorának és $\bar{g}$ -vel jelöljük.

A XV. és XV'. alapján tehát nyilvánvaló, hogy

$$\begin{aligned} \bar{g} &= (i, kr)^l P_l e^i du^r \delta u^k \\ \bar{g} &= (il, kr) P^l e^i du^r \delta u^{k*} \dots \dots \dots (XVI) \end{aligned}$$

8. A görbületi vektor tulajdonságai.

A negyedrendű kicsiny tagok elhanyagolásával a $\bar{g}$ 15. alatt levő alakjából s a párhuzamos eltolódás fogalmából nyilvánvaló, hogy

a) R_n P -re támaszkodó $\bar{e} + \delta\bar{e} - \bar{g}$ vektora dP mentén beletolódik $P_a \bar{e} + \delta\bar{e} + d\bar{e} + \delta d\bar{e}$ vektorába és ez $-dP$ mentén visszatolódik az előbbibe.

b) R_n P -re támaszkodó $\bar{e} - \bar{g}$ vektora δP mentén beletolódik $P_\delta \bar{e} + \delta\bar{e} - \bar{g}$ vektorába és ez $-\delta P$ mentén visszatolódik az előbbibe.

Az előbbi fejezet fejtegetései értelmében R_n P -hez illeszkedő vektora $\bar{e}$ a $PP_a P_{a\delta}$ mentén való párhuzamos eltolódással beletolódik $P_{a\delta} \bar{e} + d\bar{e} + \delta\bar{e} + \delta d\bar{e}$ vektorába; ez pedig $-dP$ mentén a) szerint beletolódik $P_\delta \bar{e} + \delta\bar{e} - \bar{g}$ vektorába; ez pedig a b) szerint $-\delta P$ mentén $P \bar{e} - \bar{g}$ vektorába, tehát: $\bar{e}$ a $PP_a P_{a\delta} P_\delta P$ út mentén való párhuzamos eltolódással $\bar{e} - \bar{g}$ értékkel érkezik vissza P -be.

Ha már most $\bar{\eta}$ szintén R_n -nek P -hez illeszkedő vektora és

$$\frac{\bar{e} \cdot \bar{\eta}}{|\bar{e}| |\bar{\eta}|} = \cos \varphi,$$

akkor annak megfontolásával, hogy a negyedrendű kicsinyek elhanyagolásával $|\bar{e}'| = |\bar{e} - \bar{g}| = |\bar{e}|$

$$\frac{\bar{e}' \cdot \bar{\eta}}{|\bar{e}'| |\bar{\eta}|} = \cos \varphi + \Delta \cos \varphi$$

azaz :

$$\sin \varphi \Delta \varphi = \frac{1}{|\bar{e}'| |\bar{\eta}|} (il, kr) \eta^l e^i du^r \delta u^k \dots \dots \dots (16)$$

Ha az $\bar{e}$ és $\bar{\eta}$ elemi vektorokhoz tartozó elemi parallelogram területét Δt -vel jelöljük, akkor

$$(\Delta t)^2 = |\bar{e}|^2 \times |\bar{\eta}|^2 \sin^2 \varphi = \left| \frac{\bar{e}^2 \bar{e} \cdot \bar{\eta}}{\bar{\eta} \cdot \bar{e} \bar{\eta}^2} \right|$$

következőleg:

$$\frac{\Delta \varphi}{\Delta t} = \frac{(il, kr) \eta^l e^i du^r \delta u^k}{\bar{e}^2 \bar{\eta}^2 - (\bar{e} \cdot \bar{\eta})^2} \dots \dots \dots (XVII)$$

Kifejezésünknek értékét $\bar{e} = \delta P, \eta = dP$ esetre R_n P pontbeli Riemann-féle görbületének nevezzük.

Ha minden i, l, k, r -re

$$(il, kr) = R \begin{vmatrix} a_{ik} & a_{ir} \\ a_{lk} & a_{lr} \end{vmatrix}, \dots \dots \dots (17)$$

akkor

$$\frac{\Delta \varphi}{\Delta t} = \frac{|\bar{e} \cdot \delta P \bar{e} \cdot dP|}{|\bar{\eta} \cdot \delta P \bar{\eta} \cdot dP|} R, \dots \dots \dots (XVIII)$$

tehát a felület Riemann-féle görbülete:

$$\frac{\Delta \varphi}{\Delta t} = R. \dots \dots \dots (XVIII')$$

De a 17. aequivalens a következővel:

$$(i, kr)^l = \begin{vmatrix} a_{ik} & a_{ir} \\ a_{lk}^l & a_{lr}^l \end{vmatrix} R \dots \dots \dots (17')$$

tehát

$$(i, kr)^l = 0, k, r \neq l; (i, kr)^r = R a_{ik} \dots \dots \dots (18)$$

Ha már most $(i, kr)^l$ -nek u szerinti differenciálhányadosát $(i, kr)_i^l$ -sel jelöljük s azután a 14. alapján képezzük az $(i, kr)_i^l + (i, rs)_k^l + (i, sk)_r^l$ összeget és ebben $\alpha_{ik}^l, \dots, \alpha_{jk}^l$ együtthatóinak értékeit a 14. alapján szubsztituáljuk, akkor nyilvánvalóvá válik a következő identitás:

$$\begin{aligned} & (i, kr)_i^l + (i, rs)_k^l + (i, sk)_r^l = \\ & = \alpha_{ik}^l (j, rs)^l + \alpha_{ir}^l (j, sk)^l + \alpha_{is}^l (j, kr)^l \\ & + \alpha_{jk}^l (i, sr)^j + \alpha_{jr}^l (i, ks)^j + \alpha_{is}^l (i, rk)^j \dots \dots \dots (19) \end{aligned}$$

Ha ezt az identitást a 18. alapján alkalmazzuk az $l = r; s, k \neq r$ esetre, akkor rögtön nyilvánvalóvá válik az

$$a_{ik} R_s - a_{is} R_k = 0$$

egyenlet, mely minden i -re csak úgy állhat meg, ha $R_k = R_s = 0$; mivel r tetszőleges, azért:

Ha a 17. i, k, l, r minden értékére nézve teljesül, akkor $R = R_0$; az ilyen felületeket konstansgörbületű felületeknek nevezzük.

Ezt a tételt geometriailag először Schur,¹ analitikailag pedig először Bianchi² igazolta, miért ezt Bianchi Schur-féle tételnek nevezi.

A görbületi vektor alakjából evidens, hogy azonos eltűnéseinek szükséges és elégséges feltétele:

$$(il, kr) = 0. \dots \dots \dots (20)$$

Az $\bar{e} = dP$ esetre a $\bar{g} \equiv 0$ az

$$(il, kr) + (ik, lr) = 0$$

feltételhez vezet ugyan, de ez az ismeretes

$$(il, kr) + (ik, rl) + (ir, lk) = 0$$

reláció következtében maga után vonja a 20-t, mely épen annak szükséges és elégséges feltétele, hogy R_n euklidesi tér legyen, ennél fogva:

R_n akkor és csakis akkor lehet euklidesi tér, ha $\bar{g} \equiv 0$.

Pl. Határozzuk meg E_{n+1} konstansgörbületű hiperfelületeit. Ebben az esetben a IV-ben $a = 1$, az V-ben $C_{i, \alpha\beta} = 0$; a VI. nem lép fel. A IV. és 17. alapján pedig

$$A_{i, k_1} = \sqrt{R} a_{ik},$$

ez kielégíti az V-t; a III. alapján:

$$\bar{v}_i = -\sqrt{R} P_i,$$

honnan

$$(P - P_0)^2 = \frac{1}{R},$$

azaz: E_{n+1} konstansgörbületű hiperfelületei $\frac{1}{\sqrt{R}}$ sugarú hipersferák.

Ha $R > 0$, akkor a valós $P_1 = P_0 + x^v \bar{e}_v$ tér ivelemének négyzete $ds^2 = \sum^{n+1} dx^v{}^2$ a

$$\sqrt{R} dx^v = dy^v$$

¹ Schur, Math. Ann. Bd. 27.

² Bianchi, Lezioni d. geom. dif. 2. ed. v. I. p. 340. 1902.

szubstitúció alkalmazásával a hipersferán a következő alakot ölti:

$$ds^2 = \frac{1}{R} \sum_1^{n+1} dy^{\nu^2}, \sum_1^{n+1} y^{\nu^2} = 1.$$

Ha pedig $R < 0$, akkor a képzetes $P = P_0 + x^1 \bar{e}_1 + \dots + x^n \bar{e}_n + i x^{n+1} \bar{e}_{n+1}$ tér ivelemének négyzete $ds^2 = dx^2 + \dots + dx^{n^2} - dx^{n+1^2}$ a

$$\sqrt{-R} dx^\nu = dy^\nu$$

szubstitúcióval a hipersferán, a következő alakban jelenik meg:

$$ds^2 = -\frac{1}{R} (dy^{\nu^2} + \dots + dy^{n^2} - dy^{n+1^2}) \\ -1 = y^{\nu^2} + \dots + y^{n^2} - y^{n+1^2}.$$

Tehát a *positív konstansgörbületű, azaz szoros értelemben vett Riemann-féle terek, mint valós-, a negatív konstansgörbületű, azaz Bolyai-féle terek mint képzetes euklidesi terek hipersferái jelennek meg.*

9. Egyenlő távolságú görbék.

Ha R_n P -hez illeszkedő $\bar{e}$ elemi vektorát a dP -t érintő geodetikus (s) vonal mentén párhuzamosan eltoljuk, akkor $\bar{e}$ -nek (s)-hez való hajlásszöge mindig ugyanaz marad s végpontja oly (σ) görbét ír le, melyet (s)-re nézve *egyenlő távolságú görbének* nevezünk.

Ha $P + dP = P_1$ s dP (s)-en való eltolódása közben rendre $P_1 P_2, P_2 P_3 \dots$ helyzetbe jut s $\bar{e}$ -nek szabad vége P_i -ben Q_i pontot határozza meg, akkor a 6. § fejtegetései értelmében $PP_1 Q Q_1, P_1 P_2 Q_1 Q_2, \dots R_n$ elemi parallelogramjai. Ha tehát dP -t $PP_1 Q_1$ mentén először P_1 s azután Q_1 -be toljuk párhuzamosan, akkor beletolódik Q_1 pont $Q_1 Q_2$ vektorába, azaz: (σ)-be; de ha először PQ mentén Q -ba toljuk, akkor beletolódik $Q Q_1$ -be, ha aztán $Q Q_1$ mentén toljuk párhuzamosan, akkor a $Q Q_1$ érintő geodetikus vonalban tolódik el, végpontja tehát oly Q_2^1 pontba jut, melyre nézve:

$$Q_2 Q_2^1 = \bar{g}.$$

Tehát az egyenlő távolságú vonal akkor és csakis akkor lehet geodetikus vonal, ha $\bar{g} \equiv 0$, azaz, ha R_n euklidesi tér, minden más esetben a geodetikus vonaltól való eltérését éppen R_n görbületi vektora $\bar{g}$ méri.

Szemi-archimedesi hiperbolikus geometriák logikai exisztenciája.

Kivonat *Vörös Cyrill* rendes tag 1925. évi dec. 11-én tartott előadásából.

A szemi-archimedesi geometriákról ugyanitt tartott előadásomban (A Szent István Akadémia Értesítője, 1923., 2. sz.) a lehetséges geometriai rendszereket a háromszög szögösszege és Archimedes axiomája alapján osztályoztam. Így 9 geometriát különböztettem meg 3 csoportban: Archimedes-féle, szemi-archimedesi és nem-archimedesi geometriák csoportjait, mindegyikben elliptikus, parabolikus és hiperbolikus geometriákat. Szemi-archimedesieknek neveztem azon rendszereket, melyekben Archimedes axiomája csak korlátoltan érvényes, vagyis a távolságok nagysági rendjének van maximuma.

M. Dehn, kinek e tárgyra vonatkozó vizsgálatai (Die Legendre'schen Sätze über die Winkelsumme im Dreieck, 1900) indítottak e geometriák tanulmányozására, a hiperbolikus geometriákat figyelmen kívül hagyta, ami érthető is, mert az ő célja annak a bebizonyítása volt, hogy Legendre I. tétele (Ha vannak egymást nem metsző egyenesek a síkban, akkor a háromszög szögösszege nem lehet nagyobb két derékszögnél) Archimedes axiomája nélkül nem bizonyítható be. Ehhez elég volt kimutatnia a tőle ú. n. *nem-Legendre-féle* és *szemi-euklidesi* geometriák exisztenciáját, melyek közül az első szemi-archimedesi elliptikus, a második pedig szemi-archimedesi parabolikus.

Archimedes axiomájának elvetésével, minden más ezt pótló axioma felvétele nélkül, a szokásos többi axioma alapján összeállíthatunk bizonyos rendszert, mint a lehetséges geometriák vázát. Ennek tételei egyformán érvényesek minden geometriában. Némelyiknek bizonyítása ugyanaz, mint a közösleges Euklides-féle geometriában, t. i. az utóbbiban sincs szerepe bizonyításuknál a mondott axiómának; másoknak általános bizonyítása azonban sokkal körülményesebb, mint Archimedes axiomájának felhasználásával.

Ezt a vázat megtestesíthetjük, ha elfogadjuk Archimedes axiomáját vagy azzal ellentétes más feltevéshez fordulunk. Ha

Archimedes axiómája nélkül tovább akarunk építeni, mindenekelőtt el kell fogadnunk, hogy vannak különböző nagyságrendű távolságok, tehát *valamely távolság bármely többszöröse is kisebb bizonyos más távolságnál*. Így a távolságrendek sorához jutunk, mely sor azon esetben, ha az először említett távolságot tetszőlegesen vesszük, mindkét irányban határtalan. Az így konstruálható geometriák a *nem-archimedesiek*. Axiomatikusan feltehetjük azt is, hogy az említett távolság nem tetszőleges, azaz *van olyan távolság, melynek többszörösei bármily nagy távolságnál nagyobbak lehetnek, de maga azon távolság nagyobb, mint valamely kisebb távolság többszörösei*. Az utóbbi esetben a távolságrendek sora felülről határolt. Alulról határolt nem lehet, mint azt említett előadásomban megmutattam. Az utóbbi feltevés alapján szerkeszthető geometriák a *szemi-archimedesiek*.

Ha elfogadjuk különböző rendű távolságok existenciáját, egyszerűen következtethetjük, hogy vannak különböző rendű szögek is. Az utóbbiak sora felülről határolt, t. i. a derékszög rendje maximális. Ezt egyszerűen π -rendnek nevezhetjük.

Első vizsgálódásaimban a távolságrendek sorát diszkrét sornak vettem. Így a sor minden egyes tagjának van közvetlen alsó és felső szomszédja. Ha tehát bizonyos rendet kiindulásul veszünk s végesnek nevezünk, erre felülről 1., 2., 3., ... rendű végtelen nagy, alulról pedig 1., 2., 3., ... rendű végtelen kis rendek következnek. Ez a megszorítás azonban, mely az egyes tantételek bizonyítását sok helyen egyszerűsíti, nem sok haszonnal jár. A felépíthető geometriák ugyan logikai ellenmondástól mentesek, de az egész rendszer hézagos és a hézagok betöltése általánosításra utal bennünket. Analogja azon algebrai rendszernek, melyből pl. az irracionális számok hiányoznak. Míg azonban az utóbbiak bevezetése a kiindulási alap változtatása nélkül lehetséges, nem járhatunk el ehhez hasonlóan a geometriában, ha a tantételek levezetésében már szerepe volt a sor említett, axiomatikusan kimondott tulajdonságának. Az általánosítás tehát csak az egész rendszer új felépítésében állhat.

Tekintsük tehát a távolságrendek sorát általános lineáris sornak tranzitív tulajdonsággal, azaz, ha a távolság magasabb rendű b távolságnál, ez pedig magasabb rendű c távolságnál, akkor a magasabb rendű a c -nél is.

Azt, hogy a és b egyenlő rendűek, így írjuk:

$$a \approx b$$

Ha pedig a magasabb rendű b -nél, ezt így jelöljük

$$a \succ b, \text{ vagy } b \prec a.$$

I. Az első axiomatikus választás a távolságrendek határtalan és felülről határolt sorai közt ejtendő meg. Ha az elsőt fogadjuk is el, még mindig határozatlan marad, hogy adott egyeneshez — ezt a következőkben alapegyenesnek nevezzük — külső pontból húzható egyenes hajlásszöge bármilyen alacsony rendű értéket elérhet-e vagy sem. Két lehetőség van tehát s e szerint e geometriának is két fajtát különböztetjük meg. Ezek közül az általánosabb rendszer az, melyben az említett hajlásszög bármily alacsony rendű értéket is elérhet.

1. Az egyik geometriának két karakterisztikus axiomája tehát: a) *nincs maximális távolságrend*, b) *adott egyeneshez külső pontból húzható egyenes hajlásszöge bármily alacsony rendű lehet*.

Mint első előadásomban kimutattam, a nem-archimedeusi hiperbolikus geometriában vannak párhuzamos egyenesek. Az ott adott bizonyítás most is helyén van, mikor a távolságrendek sorát nem vesszük diszkrét sornak. A párhuzamosság fogalmának bevezetésével együtt behozzuk a *párhuzamossági távolság* és *párhuzamossági szög* elnevezéseket. Mikor t. i. adott egyeneshez valamely külső pontból vont másik egyenes párhuzamos, az utóbbinak az ugyanazon pontból az alapegyenesre vont normálissal bezárt hegyesszögét a normális távolsághoz, mint párhuzamossági távolsághoz tartozó párhuzamossági szögnek nevezzük.

A párhuzamosság fogalmából evidens, hogy bármely távolsághoz tartozik, párhuzamossági szög. E tétel megfordítottja is áll, azaz bármely hegyesszöghöz tartozik párhuzamossági távolság. Ennek bizonyítását már *Bolyai János* adta az *Appendix*-ben, mely bizonyítás, a folytonosság fogalmának nem lévén benne semmi szerepe, a nem-archimedeusi geometriában is alkalmazható.

E geometria felépítésében most azon tétel következik, hogy *van olyan távolság, amelyhez tartozó párhuzamossági szög, valamint ennek pótlószöge is π -rendű* és ez áll minden azzal egyenlő rendű távolságra, de csakis az ezen rendbe tartozó távolságokra. Ezt a távolságrendet elnevezük *végesnek*, ugyanezen nevet adjuk a π szögrendnek is. Ennél alacsonyabb rendű távolsághoz π -rendű párhuzamossági szög tartozik, melynek komplementuma azonban végtelen kicsiny.

A végesnél alacsonyabb rendű távolság- és szögrendek egymásra vonatkoztatását a most említett tétel általánosítottja alap-

ján végezzük. Ennek értelmében egyenlő rendű végtelen kis távolságokhoz tartozó párhuzamossági szögek komplementumai egyenlő rendűek, különböző rendű távolságokhoz tartozóké különböző rendűek. Így minden végtelen kis távolságrendnek megfelel egy-egy végtelen kis szögrend. Azt mondhatjuk tehát, hogy *valamely távolság olyan rendű végtelen kicsiny, mint a hozzá tartozó párhuzamossági szög komplementuma.*

Bármely pont sugársora adott egyenesre vonatkoztatva két részből áll. Egyik rész az ezen egyenest metsző egyeneseket foglalja magában, a másik pedig azokat, melyeknek az adott egyenessel közös normálisuk van. E két részt az adott egyeneshez ennek két ellentétes irányában párhuzamos egyenespár választja el egymástól, mint az Archimedes-féle hiperbolikus geometriában.

A metsző egyenesek hajlásszögére a következőket lehet kimutatni. Ha valamely alapul vett egyeneshez külső pontból metsző egyenest húzunk s a metszéspont távolsága a fix külső ponttól nem végtelen nagy, akkor a metsző egyenest a fix pont körül úgy forgatva, hogy ezen távolság ugyanazon rendben maradvan növekedjék, a kisebbedő hajlásszög rendje sem változik; ha azonban az említett távolság már magasabb rendű lesz, akkor a hajlásszög alacsonyabb rendű lesz.

Ha pedig a metszéspont és a fix pont távolsága végtelen nagy, akkor, amint a forgó egyenes metszéspontja bármily kis végtelen nagy rendű távolsággal mozdul el az alapegyenesen, a hajlásszög már alacsonyabb rendű lesz, akkor is, ha a fix ponttól számított távolságának rendje nem változik.

2. A második geometriának karakterisztikus axiómái: a) *nincs maximális távolságrend*, b) *adott egyeneshez külső pontból húzható egyenes hajlásszögének rendje nem lehet bármily alacsony.*

Itt a párhuzamosság nem értelmezhető. A sugársornak valamely egyeneshez való vonatkozásában itt is van olyan két része, mint az elsőben, t. i. metsző és közös normálisú egyenesek, ezek határa azonban nem egyenespár, hanem kis nyílású sugárkéve, melynek egyenesei az alapegyenest nem metszik s azzal közös normálisuk sincs. Az ilyen sugárkévét *indifferensnek* nevezhetjük.

Ha a távolság- és szögrendeket egymásra akarjuk vonatkoztatni, mindenekelőtt azt keressük, hogy van-e olyan távolság, amelyből adott egyeneshez húzható úgy metsző, mint közös normálisú egyenes, melyek az ugyanazon pontból húzott normálisal π -rendű szöget zárnak be s amely szögnek pótlószöge is π -rendű. Eddigi axiómáink alapján ez el nem dönthető. Újabb

axioma számára tehát két lehetőség van s ezeknek megfelelően e geometriának is két alfaja.

α) Amelyikben van ilyen távolság, ennek rendjébe tartozó minden távolság ugyanilyen, de csakis az ezen rendbe tartozók ilyenek. Ezt a távolságrendet tekintjük végesnek. Mivel az említett metsző és közös normálisú egyenesek közrefogják az indifferens sugárkévét, azért egyszerűség végett azt mondjuk, hogy az indifferens sugárkéve elhajlása a normálistól, valamint ennek komplementuma is π -rendű. Alacsonyabb rendű távolsághoz tartozó indifferens sugárkéve elhajlása is π -rendű, de ennek pótlószöge alacsonyabb rendű. Egyenlő rendű végtelen kis távolságoknál e pótlószögek egyenlő rendűek, különböző rendűeknél különböző rendűek. A távolság- és szögrendeket tehát ugyanúgy vonatkoztatjuk egymásra, mint az előbbi geometriában.

β) A másik geometriában az indifferens sugárkéve elhajlásának komplementuma mindig végtelen kis rendű. Itt egyik távolságrendnek sincs külön kiválósága, melynek alapján célszerű volna végesnek tekinteni.

II. Vegyük axiómául *maximális távolságrend existenciáját*. Be lehet bizonyítani, hogy ilyen geometriában valamely egyeneshez külső pontból húzható egyenesek hajlásszöge nem lehet akármilyen alacsony rendű. Ha a metsző egyenes a külső pont körül úgy forog, hogy metszéspontja távolodik az azon pontból vont normális talppontjától, a hajlásszög elér bizonyos minimális rendet, melyből továbbforgatással már nem metszővé lesz. Ebből következik, hogy párhuzamos egyenesek nincsenek.

A sugársor, vonatkoztatva valamely, a centrumán át nem menő egyenesre, három részből áll: az alapegyenest metsző, azzal közös normálisú és indifferens sugárkévéből. Általánosan nem dönthető el, hogy valamely egyeneshez *maximális rendű távolságban* vett pontból induló metsző egyenesek közt van-e olyan, melynek elhajlása a normálistól, valamint ennek komplementuma is π -rendű. Újabb axiómát kell tehát felvennünk. Három eset lehetséges: 1) nincsenek olyan egyenesek, minden metsző egyenes elhajlása π -nél alacsonyabb rendű; 2) van olyan metsző egyenes, de van közös normálisú is, melynek elhajlása és ennek komplementuma π -rendű; 3) van olyan metsző egyenes, de minden közös normálisú egyenes elhajlásának pótlószöge π -nél alacsonyabb rendű.

1. Az első esetben van olyan, a maximálisnál alacsonyabb rend s csakis egy ilyen rend, amely rendű távolságban vett pont-

ból húzhatók az alapegyeneshez a normálistól π -rendű szöggel elhajló úgy metsző, mint közös normálisú egyenesek, melyek elhajlásának komplementuma is π -rendű. Ezt a távolságrendet végesnek vesszük. E geometriában tehát megkülönböztetünk véges, végtelen nagy és végtelen kis távolságrendeket. Ennek tantételei általában ugyanazok, mint az I. 2 α) geometriáé; eltérés csak annyiban van, hogy itt van maximális távolságrend.

2. A második esetben a maximális rendet nevezzük végesnek. Végtelen nagy távolságok tehát nincsenek.

3. A harmadik esetben nincs a többi közöl kiváló távolságrend, melyet célszerű volna végesnek nevezni. Tantételei egyeznek az I. 2 β) geometriával; különbség csak annyiban van, hogy adott egyeneshez külső pontból hajló egyenes szöge itt elér bizonyos minimális rendet, melyből mindjárt metszővé lehet. A II. 2. geometriától csak a véges távolságrend hiányában különbözik.

***

Axiomatikusan tehát ezen hat geometriát találtuk:

I. 1. *Archimedes axiomáját teljesen mellőző geometria, melyben vannak párhuzamos egyenesek.*

I. 2. *Archimedes axiomáját teljesen mellőző geometriák párhuzamos egyenesek nélkül.*

α) *van véges távolságrend;*

β) *nincs véges távolságrend.*

II. *Archimedes axiomáját korlátoltan elfogadó geometriák:*

1. *A maximális távolságrend végtelen nagy.*

2. *A maximális távolságrend véges.*

3. *Nincs véges távolságrend.*

***

Mindezen geometriák logikai existenciáját, vagyis belső ellenmondástól mentességét kimutathatjuk a Hilbert-től (Grundlagen der Geometrie) megkezdett és Dehn-től folytatott eljárás szerint. Dehn az Euklides-féle geometriában ú. n. pseudogeometriákat értelmezett s ezek közvetítésével bizonyította be, hogy az ő geometriái visszavezethetők az Euklides-félére. Egyszerűsítjük az eljárást azzal, hogy az itt felsorolt geometriákat nem vezetjük vissza az Euklides-félére, hanem csak az archimedesi hiperbolikus geometriára, melynek belső igazságát, mint már külön bebizonyítottat, elfogadjuk.

Eljárásuuk lényege abban áll, hogy célszerűen választott függvények sokaságában olyan rendszereket szerkesztünk, melyek

az itt felsorolt geometriák másai. E rendszerekben belső ellenmondás nincs, tehát a geometriákban sem lehet.

A függvények sokaságát általánosabban választjuk, mint Hilbert és Dehn. Vesszük mindazon egyváltozós függvényeket, melyek a változónak eléggé nagy értékeinél állandóan pozitívak. Közéjük sorozzuk a közönséges állandó számokat is. Amazok a változónak eléggé nagy értékeinél egyre növekednek vagy kisebbbednek. Vannak köztük olyanok, melyeknél a növekedés vagy kisebbedés határtalan. Ilyenek pl. az algebrai és a transzcendens egész függvények, valamint ezek reciprokjai. Lehet több komplex értékük is; itt csak reális pozitív értékük jön figyelembe. Ilyen függvények pl.:

$$n \log x, n x, n x \log x, n x^r [\log \dots (\log x)], n e^{rx},$$

valamint ezek reciprokjai. n és r itt közönséges állandó számok.

Minden egyes függvény, valamint minden állandó szám is, képviseljen egy-egy távolságot, mint ahogy a közönséges geometriában, mértékegységet választva, minden reális szám egy-egy távolságot képvisel, mint ennek mérőszáma. A $\varphi_1(x)$ és $\varphi_2(x)$ függvényektől képviselt két távolságot nagyságra nézve úgy hasonlítjuk össze, hogy a $\varphi_1(x) - \varphi_2(x)$ függvény jelét keressük a változónak eléggé nagy értékeinél, amelyeknél t. i. e jel már változatlan. Amint

$$\varphi_1(x) - \varphi_2(x) \underset{\approx}{\geq} 0,$$

a φ_1 távolságot is nagyobbnak, egyenlőnek, illetőleg kisebbnek tekinthetjük, mint a φ_2 -t. Pl. ha $\varphi_1(x) \equiv c$ állandó és $\varphi_2(x) \equiv x$, akkor φ_1 kisebb φ_2 -nél, mert $c - x$ -nek c -nél nagyobb értékei mellett állandóan negatív.

Az így definiált távolságok körében az egyes elemi műveletek alatt azon eljárásokat értjük, melyekkel az illető műveleteket a függvények körében végezzük. Így $\varphi_1(x) + \varphi_2(x)$ a φ_1 és φ_2 távolságok összege.

Archimedes axiomája itt nem áll. Pl. a $\varphi_1(x) \equiv c$ távolságot akárhányszor helyezzük el folytatólag egymásután a $\varphi_2(x) \equiv x$ távolságra ennek kezdőpontjából kiindulva, sohasem érjük el ennek végpontját, mert $nc - x$ -ben az x értéke olyan nagyra vehető, hogy e különbség negatív, bármily nagy közönséges szám is az n . Mikor $\varphi_1(x)$ határtalanul növekedik vagy kisebbedik, általában bármi legyen is $\varphi_1(x)$, mindig van olyan $\varphi_2(x)$, hogy $n\varphi_1(x) < \varphi_2(x)$. T. i. ha $\varphi_1(x)$ az x -nek eléggé nagy értékeinél

növekedik, akkor $n \varphi_1(x) < \varphi_1^2(x)$, bármily nagy is az n szám; ha pedig $\varphi_1(x)$ kisebbedő függvény, akkor $n \varphi_1(x) < \sqrt{\varphi_1(x)}$.

A távolságrendek sora nem diszkrét sor, vagyis nincs olyan két távolságrend, melyek közt más rend nem volna. Ha u. i. $\varphi(x) < \psi(x)$, akkor $\varphi(x) < \sqrt{\varphi(x)\psi(x)} < \psi(x)$.

Az ilyen távolságok alkotta idomok alkotórészei közt összefüggéseket definiálunk azzal, hogy az archimedesi hiperbolikus trigonometria formuláit alkalmazzuk rájuk. Így új rendszert kapunk, a nem-archimedesi trigonometriát.

A határtalanul növekedő függvényeket végtelen nagy, a határtalanul kisebbedőket végtelen kis rendűeknek mondjuk. Az állandó számok véges rendűek.

A hiperbolikus geometria képleteiben, mint tudjuk, a távolságoknak hiperbolikus függvényei szerepelnek. Ezeket jelzésben azzal különböztetjük meg az ugyanazon nevű szögfüggvényektől, hogy nagy kezdőbetűvel írjuk. Így $\text{Sin } x = \frac{1}{i} \sin ix$, hol i a képzetes egység, x pedig most valamely távolságot képviselő függvény. E szerint most a hiperbolikus függvények értékei is nem-archimedesi sokaságot alkotnak. Ha e hiperbolikus függvényeket sorba fejtjük, mellőzhetők azon tagok magasabb hatványai, melyek a változónak eléggé nagy értékeinél jelváltozás nélkül határtalanul kisebbednek.

Legyen a $\varphi(x)$ függvény határtalanul növekedő. Most

$$\text{Sin } \varphi(x) = \frac{1}{2}(e^\varphi - e^{-\varphi}) = e^\varphi \left(1 - \frac{1}{e^{2\varphi}}\right)$$

$$\text{Cos } \varphi(x) = \frac{1}{2}(e^\varphi + e^{-\varphi}) = e^\varphi \left(1 + \frac{1}{e^{2\varphi}}\right)$$

$$\text{Tg } \varphi(x) = \frac{e^\varphi - e^{-\varphi}}{e^\varphi + e^{-\varphi}} = 1 - \frac{2}{e^{2\varphi}} + \dots$$

Ha $\varphi(x) < \psi(x)$, akkor $e^{n\varphi} < e^\psi$ az n bármily nagy értéke mellett. De $ne^{n\varphi} < e^{n\psi}$, tehát $n \text{Sin } \varphi(x) < \text{Sin } \psi(x)$ és $n \text{Cos } \varphi(x) < \text{Cos } \psi(x)$. Vagyis magasabb rendű végtelen nagy távolság Sin és Cos függvényei is magasabb rendűek. E hiperbolikus függvények azonban ugyanazon rendű φ és ψ függvényeknél is különböző rendűek lehetnek. Ha pl. $\psi(x) \equiv \varphi(x) + \rho(x)$, hol $\rho(x)$ szintén határtalanul növekedő függvény, de $\varphi(x)$ -nél alacsonyabb rendű, akkor $\varphi(x)$ és $\psi(x)$ egyenlő rendűek; de $e^\psi \equiv e^\rho \cdot e^\varphi > n e^\varphi$, bármily nagy szám is az n , e^ψ magasabb rendű, mint e^φ , következésképpen $\text{Sin } \psi(x)$ is

magasabb rendű, mint $\text{Sin } \varphi(x)$ és ugyanez áll a Cos -függvényre is. A Tg -függvény mindig ugyanegy rendű, t. i. véges.

Mikor pedig $\varphi(x)$ határtalanul kisebbedik, akkor

$$\text{Sin } \varphi(x) = \varphi + \frac{\varphi^3}{3!} + \dots$$

$$\text{Cos } \varphi(x) = 1 + \frac{\varphi^2}{2!} + \dots$$

$$\text{Tg } \varphi(x) = \varphi - \frac{\varphi^3}{3} + \dots$$

Látjuk, hogy $\varphi(x) < \psi(x)$ esetben $n \text{Sin } \varphi(x) < \text{Sin } \psi(x)$ és $n \text{Tg } \varphi(x) < \text{Tg } \psi(x)$. Vagyis magasabb rendű végtelen kis távolság Sin és Tg függvényei magasabb rendűek. Különböző végtelen kis rendű távolságok Cos függvényei egyenlő rendűek.

A trigonometriai formulákból következnek a szögfüggvények értékei. A derékszögű háromszög befogóit a -val és b -vel, az első-vel átellenes szöget α -val jelölve, ismert képletből kapjuk:

$$\text{tg } \alpha = \frac{\text{Tg } a}{\text{Sin } b}$$

Itt a és b valamely x változó függvényei, tehát $\text{tg } \alpha$ is ilyen függvény. Ugyanazon a -hoz b -t egymásután magasabb rendűnek véve $\text{tg } \alpha$ számára egyre alacsonyabb rendű értékeket kapunk.

Magának a szögnek kiszámítására pedig, mint ismeretes, az

$$\alpha = \text{tg } \alpha - \frac{1}{3} \text{tg}^3 \alpha + \frac{1}{5} \text{tg}^5 \alpha - \dots \quad \text{tg } \alpha \geq 1,$$

$$\text{vagy a} \quad \frac{\pi}{2} - \alpha = \frac{1}{\text{tg } \alpha} - \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{\text{tg}^3 \alpha} + \frac{1}{5} \frac{1}{\text{tg}^5 \alpha} - \dots \quad \text{tg } \alpha \geq 1$$

képlet szolgál. Ezekből látjuk, hogy, ha a $\text{tg } \alpha$ -t képviselő függvény a változó eléggé nagy értékei mellett határtalanul növekedik vagy kisebbedik, akkor vagy α , vagy a komplementuma végtelen kicsiny, mert vagy $n\alpha$, vagy $n\left(\frac{\pi}{2} - \alpha\right)$ bármely véges számnál,

tehát π bármely véges részénél is kisebb. E szerint α és pótlószöge egyszerre akkor és csak akkor π -rendűek, ha $\text{tg } a$ véges szám. Látjuk egyúttal azt is, hogy különböző rendű távolságok existenciájából következik, hogy vannak különböző rendű szögek is.

Lássuk adott ponton átmenő egyenesek helyzetét adott alap-egyenesre vonatkoztatva. Annak normális távolsága ettől legyen a , a vizsgált egyenes hajlásszöge a normálishoz β . Az archimedesi

hiperbolikus geometriában, ha az utóbbi egyenes az alapegyeneshez párhuzamos, akkor

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{1}{\operatorname{Sin} a} \dots \dots \dots (1)$$

Ha $\operatorname{tg} \beta$ ennél kisebb, akkor az egyenes metszi az alapegyenest a normális talppontjától valamely b távolságban és

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{\operatorname{Tg} b}{\operatorname{Sin} a} \dots \dots \dots (2)$$

Az illető egyenes α hajlásszögét az alapegyeneshez ez a formula adja:

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{\operatorname{Tg} a}{\operatorname{Sin} b} \dots \dots \dots (2')$$

Ha pedig $\operatorname{tg} \beta$ az (1) értéknél nagyobb, akkor a vizsgált egyenesnek az alapegyenessel közös normálisa van, melynek talppontja az első normális talppontjától bizonyos c távolságra esik, és pedig

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{1}{\operatorname{Sin} \alpha \operatorname{Tg} c} \dots \dots \dots (3)$$

Az (1)-ből látjuk, hogy mikor az a távolságot véges szám képviseli, akkor és csak akkor $\operatorname{tg} \beta$ értéke is véges s így β és komplementuma π -rendűek. Van tehát véges távolság és ezt véges szám állítja elő. Különböző rendű a -khoz pedig különböző rendű $\operatorname{tg} \beta$ -k tartoznak. Mikor a határtalanul kisebbedő függvény, akkor $\operatorname{tg} \beta$ reciprokja is ilyen, tehát különböző rendű végtelen kis távolságokhoz tartozó párhuzamossági szögek komplementumai különböző rendű végtelen kicsinyek. Mikor pedig a határtalanul növekedő függvény, akkor $\operatorname{tg} \beta$ s így β is végtelen kicsiny.

A (2) képletben a ugyanegy értékénél változtassuk b -t. Magasabb rendű b -khez általában alacsonyabb rendű α -k tartoznak. Mig b végtelen kis rendű, addig egyenlő rendű b -khez egyenlő rendű α -k tartoznak; ha azonban b végtelen nagy, akkor b -t bármely kis, de végtelen nagy rendű távolsággal növeljük, α már alacsonyabb rendű lesz, mert mint láttuk, $\operatorname{Sin} b$ magasabb rendű lesz.

E szerint, ha adott egyenesen kívül eső pont körül egyenest forgatunk, mindaddig, míg a normális talppontjától számítva levágott távolság végtelen kicsiny és rendje nem változik, a hajlásszög rendje is változatlan. Ha pedig az előbbi emelkedik, az utóbbi alacsonyabb lesz. Mikor azonban a levágott távolság már végtelen nagy, azontúl ugyanazon vagy akár alacsonyabb rendű, de végtelen nagy távolsággal tovább is alacsonyabb lesz a hajlásszög.

Az itt alkalmazott függvények összessége a legáltalánosabb nem-archimedesi geometria értelmezési tartománya. A többi geometriát úgy tekinthetjük, mint ennek valamely kezdő metszetét. Ilyen metszetet kétféleképpen kaphatunk: *azon függvényeket tekintjük csak távolságoknak, melyek nagysági rendje bizonyos kiválasztott rendnél 1. alacsonyabb, 2 nem magasabb..*

Az első esetben, bár a szereplő függvények bizonyos rendnél alacsonyabbak, nincs olyan függvényrend, melynél magasabb rend nem szerepelne. A második esetben van a szereplő függvényrendeknek maximálisa.

Legyen $\psi(x)$ a kiválasztott rendbe tartozó bármely függvény. Azon esetben, mikor e rend függvényei már nem képviselnek távolságokat, minden távolság Tg -függvénye kisebb $Tg \psi(x)$ -nél. Olyan egyenes, mely az alapegyenestől a távolságban vett külső pontból a normálistól akkora β szöggel hajlik el, melyre ezen egyenlőtlenségek állanak:

$$\frac{Tg \psi(x)}{\sin a} \leq \operatorname{tg} \beta \leq \frac{1}{\sin a \operatorname{Tg} \psi(x)},$$

sem a (2), sem a (3) képletnek nem tehet eleget, mert $Tg b$ -nek és $Tg c$ -nek nagyobboknak kellene lenni, mint $Tg \psi(x)$. Az ilyen egyenes tehát az alapegyeneshez indifferens.

$$A \quad \operatorname{tg} \beta < \frac{Tg \psi(x)}{\sin a}$$

esetben metsző,

$$a \quad \operatorname{tg} \beta > \frac{1}{\sin a \operatorname{Tg} \psi(x)}$$

esetben pedig közös normálisú egyenessel van dolgunk.

Bármily alacsony rendű α szöggel hajlik is valamely metsző egyenes az alapegyeneshez, mindig van más egyenes, melynek hajlásszöge még alacsonyabb rendű. A (2') képletben u. i. bármilyen magasrendű a b , magasabb rendűt is tehetünk helyébe s így $tg \alpha$ -t, tehát α -t is, alacsonyabb rendűvé tehetjük.

Az I. 2a) geometriát kapjuk, ha a kiválasztott rend függvényei határtalanul növekednek. Most $tg \beta$ azon értékei, melyek (2)-ben és (3)-ban a -nak és b -nek, illetőleg c -nek konstans értékeihez tartoznak, végesek. Az indifferens sugárkéve elhajlása a normálistól, valamint ennek komplementuma π -rendűek. Van tehát véges távolságrend.

Az I. 2 b) geometriában a kiválasztott rend függvényei határtalanul kisebbednek vagy pedig konstánsok. Ebben tehát, bár-

mily rendű is az a , $\text{Sin } a$ és $\text{Tg } c$ mindig végtelenül kicsinyek. Így a (3) szerint $\text{tg } \beta$ reciprokjá is ilyen, azaz β komplementuma végtelen kicsiny. Vagyis az indifferens sugárkéve elhajlása a normálistól π -rendű, végtelenül kis komplementummal.

***

Ha a függvényrendek sora véges és $\psi(x)$ a kiválasztott rendbe tartozó függvény, akkor az ezzel képviselt távolságra már áll Archimedes axiomája, mert minden nagyobb távolságot $\psi(x)$ -szel egyenlő rendű $\chi(x)$ függvény állít elő; tehát meghatározhatunk olyan n számot, mellyel $n\psi(x) > \chi(x)$.

Ha a (2') képletben a változatlan, b pedig egyre magasabb rendű lesz, akkor α rendje egyre alacsonyodik; mikor azonban b eléri a maximális rendet, azontúl α rendje nem lehet alacsonyabb. Látjuk tehát, hogy valamely egyeneshez külső pontból húzható egyenes hajlásának van minimális rendje.

Adott egyenesen kívül a távolságban vett pontból a normálistól β szöggel elhajló egyenes

$$\frac{\text{Tg } n\psi(x)}{\text{Sin } a} < \text{tg } \beta < \frac{1}{\text{Sin } a \text{ Tg } n\psi(x)}$$

esetben, bármily nagy szám is az n , sem metsző, sem közös normálisú nem lehet az alapegyeneshez. Az így választott egyenesek indifferensek.

Ha
$$\text{tg } \beta \leq \frac{\text{Tg } n\psi(x)}{\text{Sin } a},$$

akkor az egyenes metsző;

$$\text{tg } \beta \geq \frac{1}{\text{Sin } a \text{ Tg } n\psi(x)}$$

esetben pedig közös normálisú az alapegyeneshez, bármily nagy szám is az n .

A II. 1. geometriát nyerjük, ha a kiválasztott rendbe tartozó függvények határtalanul növekedők. A (2) és (3) képletekben vegyük $\text{tg } \beta$ -t, valamint b -t, illetőleg c -t is végesnek. Így $\text{Sin } a$ számára mindkét képlet véges értéket ad. Van tehát olyan távolság, melyből az alapegyeneshez a normálistól π -rendű szöggel elhajló metsző és közös normálisú egyenesek húzhatók s az elhajlás pótlószöge is π -rendű. E távolság, mely végesnek tekinthető, alacsonyabb rendű a maximálisnál.

A II. 2. geometriában a kiválasztott rendbe a véges számok összessége tartozik. Minden egyes szám egy-egy távolságot kép-

visel s e távolságok mind egyenlő rendűek. Ezeknek rendje a maximális rend. A (2) és (3) képletekből véges $tg \beta$ -hoz és b -nek, illetőleg c -nek ezen maximális rendbe tartozó értékeihez $\sin a$ -nak véges értéke tartozik. E rend tehát véges rend. Végtelen nagy távolságok nincsenek.

A II. 3. geometriában a kiválasztott rendbe tartozó függvények határtalanul kisebbedők. Így a (3) képletben $\sin a$ és $Tg c$ mindig végtelen kicsinyek, tehát $tg \beta$ reciprokjá végtelen kicsiny s így β pótlószöge is ilyen. Itt tehát az alapegyeneshez közös normálisú egyenesek a normálistól mind végtelen kis komplementumú szöggel hajolnak el, következésképpen végesnek tekinthető távolságrend nincs.

***

Ezekből látjuk, hogy az itt elősorolt geometriákban belső ellenmondás nincs, mert különben ugyanazon ellenmondás az archimedesi hiperbolikus geometriában is megvolna.

Az egyes geometriák egymástól függetlenül, tisztán geometriai eszközökkel felépíthetők. Ezekben, még a legáltalánosab nem-archimedesiben sem érvényesül a dualizmus. Ennek megteremtése a pont és az egyenes fogalmának általánosításával lehetséges. Ideális pontokat és egyeneseket vezetve be, teljes dualizmust érhetünk el. Így mindegyikből ugyanazon általános rendszerhez jutunk, azzal a különbséggel, hogy e rendszer ugyanazon elemei egyik geometriának reális, másoknak ideális elemei lehetnek.

***

Befejezésül kitérhetünk azon ellenvetésre, melyet ilyen elvont geometriai vizsgálatokra gyakran hallhatunk: mire jó mindez? Az Euklides-féle geometria nemcsak a gyakorlati élet követelményeit elégíti ki, hanem a különböző természettudományok elméleteihez sem szükséges általánosabb geometria. (Figyelmen kívül hagyjuk a még kialakultnak épen nem mondható relativitás-elméletet.)

Mikor a geometria továbbépítésében valamely új axioma nélkül nem haladhatunk tovább, ennek megválasztásánál egymásnak ellenmondó tételek állanak rendelkezésünkre. Ha csak intuíciónk után indulunk és a gyakorlati alkalmazás egyszerűségét tekintjük, azon tételek egyike kiválik a többi közül. Ennek kizárólagos elfogadásával azonban igen nagy területet műveletlenül hagyunk, nem kapjuk meg tehát a teljes geometriát. Ha a geometriát minden melléktekintet nélkül önmagáért akarjuk megalkotni

teljes rendszerhez csak úgy jutunk, ha a megalapozás összes lehetőségeit kihasználjuk. Igaz, hogy az Euklides-féle geometria a természettudományokban mindenütt elégséges; de ezek határain túl már a gyakorlati alkalmazás egyszerűsége nem nyújt elsőbbséget az axiómaként elfogadható tételek egyikének sem. A metafizika a tételmeletben csak megbizhatatlan eredményeket érhet el, ha a teljes geometriai rendszernek csak egyik ágára szorítkozik.

A «mire jó mindez?» kérdésre Kant azt feleli, hogy e kérdést feltenni soha sem szabad, ha tudományokkal akarunk foglalkozni. Minden logikailag tökéletes ismeretnek van valami lehetséges haszna s ezt, ha előttünk ismeretlen is, utódaink megtalálhatják.

Észrevétel Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez.

Grosschmid Lajos rendes tagnak 1926 évi április 16-án tartott előadása.

Kronecker egyik ismert irreducibilitási tételéhez óhajtunk egy kis helyesbítő észrevételt fűzni, amely — amellett, hogy szerény fel-fogásunk szerint nem lényegtelen — a «2» számnak e kérdésben megnyilvánuló kivételes szerepét is valamelyest kidomborítja.¹

A tétel eredeti szövege szerint:²

«Afin que l'équation qui ne contient que les racines primitives de l'équation $x^n - 1$ devienne réductible en adjoignant une racine primitive de l'unité, il faut et il suffit que l'exposant de cette racine ait un diviseur commun avec le nombre n .»

Egyszerűen kiderül, hogy ez a kritérium így helyesbítendő:
Tétel. Ahhoz, hogy az n -edik primitív egységgyökök polynomja, tehát:

$$F_n(x) = \prod_{\delta|n} (x^\delta - 1)^{\mu(\delta)} \dots \dots \dots (1)$$

valamely Θ m -edik primitív egységgyök adjunciója által reducibilissé váljék, szükséges és elegendő, hogy

$$(n, m) = d > 2 \dots \dots \dots (2)$$

legyen. Itt $\mu(\delta)$ a Möbius-féle függvény.³

¹ Ilyirányú észrevétellel az általunk ismert irodalomban nem találkoztunk.

² L. Kronecker: Mémoire sur les facteurs irréductibles de l'expression $x^n - 1$; Werke Bd. I (1895), p. 75—92 (Liouville-Journal Sér. I, tome 19 (1854), p. 177—192); a főnti tétel a Werke I: 92. oldalán a dolgozat 3 utolsó sorában van.

³ Kronecker tévedése ebben a — minden megokolás nélkül közölt — kijelentésben van (l. cit. p. 92): «Or il est visible que celui des facteurs de la fonction $x^n - 1$, que nous avons désigné par $F_n(x)$, (i. e. a főnti (1), cesse d'être irréductible si l'on adjoint une racine primitive de l'unité telle que son exposant ait un diviseur commun avec le nombre n .» Ezzel szemben triviális, hogy pl. $n = 2v$, $m = 2$ mellett $(n, m) = 2 > 1$, és az $R(1)$ közönséges rationalitási körben irreducibilis $F_{2v}(x)$ a 2-odfokú primitív «-1» egységgyökök adjungálásával irreducibilis marad. Hasonlóan könnyű directe meggyőződni, hogy az $n = 10$, $m = 4$, tehát $(n, m) = 2$ esetben az

$F_{10}(x)$ a $\sqrt[4]{-1} = \sqrt{-1}$, 4-edfokú primitív egységgyökök rationalitási körében még mindig irreducibilis marad. (Ennek a ténynek végső oka ott van, hogy racionális a, b mellett az $(a + b\sqrt{-1})^5 = \pm 1$ reláció csakis $b = 0$ -sal lehetséges.) — A kérdés általános felderítését épen dolgozatunk adja.

Bizonyításunk egyik részének természetszerű fundamentuma az az általános tétel, amely *Kronecker* szóbanforgó pompás *mémoirejének* főeredménye és amelyet ő a dolgozat III. és IV. §-aiban részletesen bebizonyít; és pedig (I. cit. p. 85 és 92):¹

Alaptétel. Az $F_n(x)$ polynom minden oly $R(\alpha)$ rationalitási körben irreducibilis marad, amelynek α származtató száma oly racionális egész együtthatós és primaer

$$f(\alpha) \equiv \alpha^m + a_1 \alpha^{m-1} + \dots + a_m = 0 \dots \dots \dots (3)$$

egyenletnek megoldása, amelynek D discriminánsára nézve:²

$$(D, n) = 1 \dots \dots \dots (4)$$

***

Térjünk át *Tétel-ünk* bizonyítására.

I. Az $(n, m) = d > 2$ feltétel az $F_n(x)$ $R(\Theta)$ -beli reducibilitásához *elegendő*. — Mert hiszen, ha tesszük:

$$n = n' d, m = m' d,$$

míg ρ n -edik, Θ pedig m -edik primitiv egységgyökök, akkor $\rho^{n'}$ és

$\Theta^{m'}$ mindketten primitiv $\frac{n}{(n, n')} = \frac{m}{(m, m')} = d$ -edik egységgyökök;

úgy hogy bizton van oly λ természetes egész, amellyel:

$$\rho^{n'} = \Theta^{m'\lambda},$$

és itt $(\lambda, d) = 1$. Irhatjuk tehát:

$$F_n(\rho) = 0 = \rho^{n'} - \Theta^{m'\lambda},$$

úgy hogy

$$(F_n(x), x^{n'} - \Theta^{m'\lambda}) = \varphi(x, \Theta), \dots \dots \dots (5)$$

ahol $\varphi(x, \Theta)$ az x -nek legalább (valódi) elsőfokú és a Θ -ban racionális együtthatós polynomja. Ha már most az $F_n(x)$ az $R(\Theta)$ -ban irreducibilis lehetne, akkor kellene, hogy

¹ Hogy *Kronecker* fogalmazásában $F_n(x)$ helyett mindjárt «tous les facteurs irréductibles de l'expression $x^n - 1$ » szerepel, az evidenten nem jelent *lényeges* általánosítást.

² Ha a főnti tételben az α -ról azt mondjuk, hogy: «az α oly *algebrai egészszám*, amelynek $d(\alpha)$ discriminánsa az n -hez relativ-prim», akkor *aequivalens* tartalmú tételhez jutunk. Ugyanis egyrészt az *algebrai egész α -hoz tartozó* irreducibilis és primaer-alakú polynom *egész együtthatós*, azaz (3)-típusú; másrészt pedig a (3)-nak elégtévő α algebrai egész, amelynek $d(\alpha)$ -ja, a (4) miatt, az n -hez relativ-prim, amennyiben az f egészszámú discriminánsának a $d(\alpha)$ egészszámú osztója.

$F_n(x) \overline{\infty} \varphi(x, \Theta)$, azaz $F_n(x) = \varphi(x, \Theta)$ legyen;¹ és továbbá az (5) szerint:

$$x^{n'} - \Theta^{m'\lambda} = F_n(x) \cdot \psi(x, \Theta), \dots \dots \dots (6)$$

ahol ψ a φ -vel azonosjellegű polynom az x -ben. De a (6)-ból következnek — minden az n -hez relativ-prim k -val — hogy

$$\rho^{kn'} - \Theta^{m'\lambda} = F_n(\rho^k) \cdot \psi = 0 = \rho^{n'} - \Theta^{m'\lambda},$$

azaz: $\rho^{(k-1)n'} = 1$; szóval $k \equiv 1 \pmod{d}$, hacsak $(k, n) = 1$; ez pedig abszurdum, mert pl. $(n-1, n) = 1$ és $n-1 \equiv -1 \not\equiv 1 \pmod{d}$, épen mivel $d > 2$. — Így hát az $F_n(x)$ az $R(\Theta)$ -ban szükségszerűen reducibilis; qed.²

II. Az $(n, m) = d > 2$ feltétel az $F_n(x)$ $R(\Theta)$ -beli reducibilitásához szükséges. — Ugyanis:

A) ha $(n, m) = 1$, akkor egyben $(n, m^m) = 1$; már pedig a $\Theta^m - 1 = 0$ egyenlet (3) típusú és³

$$\text{abs. ért. Discr. } (x^m - 1) = m^m,$$

úgy hogy az *Alaptétel* alkalmazható, és tehát az $F_n(x)$ az $R(\Theta)$ -ban irreducibilis.⁴

B) Ha $(n, m) = 2$, akkor írhatjuk: $n = 2\nu, m = 2\mu$, úgy hogy $(\nu, \mu) = 1$, miért is a ν, μ egészek közül legalább az egyik páratlan.⁵ Ha már most:

1. a $\nu > 1$ és páratlan, akkor⁶

$$F_{2\nu}(x) \equiv F_\nu(-x); \dots \dots \dots (7)$$

¹ T. i. a $\varphi(x, \Theta)$ főosztó az x -re nézve primaer és az $F_n(x)$ is ilyen miért is az aequivalentia (∞) állandója = 1.

² A bizonyítás ezen I. részében az *Alaptétel* nincsen felhasználva.

³ Ha $\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_m$ az összes különböző m -edik egységgyökök, akkor:

$$\text{Discr. } (x^m - 1) = m^m \cdot (\prod \theta_i)^{m-1} = (-1)^{\frac{(m-1)^2}{2}} \cdot m^{m-1} = -(-m)^m$$

⁴ E II, A) esetre nézve cf. Kronecker l. c. p. 92. — Megjegyezzük, hogy e conclusióhoz az *Alaptétel* nem okvetlenül szükséges; az $F_n(x)$ -nek $R(\Theta)$ -beli irreducibilitása — miként azt H. Weber megmutatta — directe is következik az $R(1)$ -ben való irreducibilitásából, hacsak $(n, m) = 1$ (l. H. Weber, Algebra I. (2, 1898), p. 600–601 és Algebra, kleine Ausg. (1912), p. 333).

⁵ Feltehetjük, hogy $\nu > 1, \mu > 1$, mert hiszen, ha $\nu = 1$, akkor $F_{2\nu}(x) = F_2(x) = x + 1$, amely minden rationalitási körben eo ipso irreducibilis ha pedig $\mu = 1$, akkor $\Theta = -1$, s így a szóban forgó állítás — miként már fentebb reámutattunk — evidens.

⁶ E (7) azonosságra alább még külön is visszatérünk. — Ha $\nu = 1$, akkor $F_2(x) = x + 1 = -F_1(-x)$.

úgy hogy $F_{2\nu}(x)$ és $F_\nu(x)$ *simultán* reducibilisek avagy nem.¹ Mivel pedig most $(\nu, 2\mu) = 1$, azért (az előbbi A) eset szerint) a Θ adjunciója az $F_\nu(x)$ -et nem teszi reducibilissé, és tehát az $F_{2\nu}(x)$ -et sem.

2. Ha végül $\mu > 1$ és *páratlan*, akkor tudjuk, hogy

$$Discr. F_{2\mu}(x) = Discr. F_\mu(x) = [\mu], \dots \dots \dots (8)$$

ahol $[\mu]$ oly racionális egészszámot jelent, amelynek csakis a μ -ból vett primtényezői vannak.² De akkor:

$$(2\nu, [\mu]) = (\nu, [\mu]) = 1,$$

s így — mivel az $F_{2\mu}(x)$ (3)-típusú — az *Alaptétel* értelmében a primitív $\sqrt[2\mu]{1} = \Theta$ adjunciója az $F_{2\nu}(x)$ -et az $R(\Theta)$ -ban is irreducibilisnek hagyja.³

Mindezekből nyilvánvaló, hogy az $F_n(x)$ az $R(\Theta)$ -ban csakis akkor válhatik reducibilissé, ha $(n, m) > 2$; qed.

* * *

Megjegyzés. A (7) azonosság igen egyszerűen belátható, maguknak az $F_n(x)$ polynomoknak az *értelméből*. Az (1) alakból viszont azonos átalakítással így származtatható; tekintve, hogy $\nu > 1$ és *páratlan*, kapjuk sorjában:

$$F_{2\nu}(x) = \prod_{\delta/2\nu} (x^{\frac{2\nu}{\delta}} - 1)^{\mu(\delta)} = \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{2\nu}{\delta}} - 1)^{\mu(\delta)} \cdot \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{2\nu}{2\delta}} - 1)^{\mu(2\delta)} =$$

$$= \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{\nu}{\delta}} + 1)^{\mu(\delta)} \cdot \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{\nu}{\delta}} - 1)^{\mu(\delta)} \cdot \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{\nu}{\delta}} - 1)^{-\mu(\delta)} = F_\nu(-x),$$

amennyiben t. i.

¹ Evidens ugyanis, hogy $f(x)$ és $f(-x)$ a reducibilitás szempontjából azonosan viselkednek.

² A (8) összefüggés közvetlenül adódik a

$$Discr. F_n(x) = (-1)^{\frac{\varphi(n)}{2}} \frac{n^{\varphi(n)}}{p_1^{\frac{\varphi(n)}{\varphi(p_1)}} \dots p_s^{\frac{\varphi(n)}{\varphi(p_s)}}} \dots \dots \dots (R)$$

formulából, amelyben $n > 2$; $p_1, \dots, p_s$ az n -nek összes különböző primfactorai, míg $\varphi(k)$ az *Euler-Gauss-féle* függvény (l. *Rados G.*, Az általános körosztási egyenlet discriminánsa, *Math. és Term. tud. Értesítő*: XXII. köt. (1904), p. 115—122). A (8) alatti *első* egyenlet már a ν helyett μ -vel felírt (7)-ből is adódik; nem így természetesen a (8)-nak második fele; ehhez kell épen az (R).

³ E ponton az *Alaptétel* a fõnt említett *Weber-féle* úton nem kerülhetõ meg, mert most épen $(n, m) \neq 1$.

$$F_\nu(-x) = \prod_{\delta/\nu} [(-x)^{\frac{\nu}{\delta}} - 1]^{\mu(\delta)} = (-1)^{\sum \mu(\delta)/\nu} \prod_{\delta/\nu} (x^{\frac{\nu}{\delta}} + 1)^{\mu(\delta)},$$

és itt $\sum_{\delta/\nu} \mu(\delta) = 0$, mivel $\nu > 1$.

Egyébiránt még így is okoskodhatunk; a megelőző kifejtés 3-adik alakzatából

$$F_{2\nu}(x) = \frac{F_\nu(x^2)}{F_\nu(x)},$$

és tehát

$$F_\nu(x) \cdot F_{2\nu}(x) = F_\nu(x^2) = F_\nu((-x)^2) = F_\nu(-x) \cdot F_{2\nu}(-x),$$

ahonnan pedig, mivel $F_\nu(x)$ és $F_\nu(-x)$ nyilván relativ-primek,¹ látjuk, hogy $F_{2\nu}(x)$ osztható $F_\nu(-x)$ -szel; azonkívül e polynomok közös fokszáma $\varphi(2\nu) = \varphi(\nu)$, továbbá az x -ben mindketten primaerek² és tehát szükségképen azonosak; qed.

¹ T. i. az $F_\nu(x)$ minden u zérushelyére nézve $u^\nu = 1$, míg az $F_\nu(-x)$ v zérushelyeire $v^\nu = -1$, mert ν páratlan.

² Ugyanis $\nu \geq 3$ és így $\varphi(\nu)$ páros szám. — Mellékesen észrevehetjük, hogy az

$$F_\nu(x) \cdot F_\nu(-x) \equiv F_\nu(x^2)$$

azonosság abból is világos, hogy itt a baloldal, egy jól ismert általános képlet alapján (l. pl. *E. Netto*, Algebra I. (1896), p. 116, $\equiv \Phi(x^2)$), ha csak $\Phi(y)$ a ν -edik primitív egységgyökök *négyzeteihez* tartozó primaer polynom amely pedig $(\nu, 2) = 1$ miatt nem egyéb, mint épen $F_\nu(y)$.

Hat atomos jód-molekulák létezéséről a jód széndisulfidos és széntetrachloridos oldatában. (A jód additíósebessége erucasavban.)

Kivonat *Szelestey Gyula* vendégnek az 1926. évi december 17-én *Groh Gyula* r. tag által bemutatott dolgozatából.

Szerző a jód és erucasav közötti additíót tette reakció-kinetikai vizsgálat tárgyává széndisulfidos és széntetrachloridos közegben. E reversibilis reakcióra vonatkozó vizsgálatok során kiderült, hogy a közönséges, bimolekuláris formula alapján számított sebességi coefficientensek nem maradnak állandók, hanem a jód koncentráció függvényeként jelentkeznek oly módon, hogy a jód koncentráció csökkenése alkalmával rohamos csökkenést mutatnak. (Az erucasav-koncentráció változtatása a sebességi állandók értékét nem befolyásolja.) Így a jód koncentrációnak 0.05 molról 0.01 molra, tehát egy ötödére való csökkentésekor a sebességi coefficientens értéke a kezdeti érték egy ötvened részére csökkent. Kutatva ezen jelenség magyarázatát, szerző a sebességi coefficientensek rohamos csökkenésének okául a jód-molekulák részleges asszociált állapotát tétélezte fel. Feltevése szerint három jód-molekula asszociál egy hat-atomos jód-molekulává s csak ezen asszociált molekulák aktívok, vagyis csak ezek additionálnak az erucasavval. Ha a reakció folyamán a jód koncentráció csökken, a hat-atomos jód-molekulák koncentrációja hatványozott mértékben csökken a disszociáció következtében és így a reakciósebesség rohamos csökkenése plausibilis magyarázatot talál. Feltevést igazolták az *Ostwald* és *van t'Hoff* módszereivel, valamint az izoláció módszerével megejtett szabatos rendszám vizsgálatok, amelyek szerint a reakció quadrimolekulárisan, a jódra vonatkoztatva pedig trimolekulárisan folyik le. Hasonló kísérleteket végzett az eredetnél magasabb és alacsonyabb hőfokon mind széndisulfidos, mind pedig széntetrachloridos közegben. E kísérletek szerint a reakciósebesség állandója alacsonyabb hőfokon nagyobb, mint magasabb hőfok mellett, amely tény szintén a hat atomos jód-molekulák létezése mellett bizonyít. Utóbbi kísérletekből lehetséges volt kiszámítani a $3J_2 = J_6$ folyamat reakcióhőjét, amit 17,000—19,000 cal. közti értékűnek talált. (A dolgozat teljes terjedelmében a *Magyar Chemiai Folyóiratban* jelent meg.)

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA TAGJAI.¹

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Concha Győző.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről: A Szent István Akadémia részéről:

	Elnök
Mihályfi Ákos	Másodelnök
Túri Béla	Főtitkár
Erdősi Károly	Csernoch János
Moldoványi Gyula	Br. Forster Gyula
Simon Ignác	Rejtő Sándor
Gr. Zichy János.	Szinnyei József
	Zubriczky Aladár.

A támogatók közül választott tagok:

Boromissza Tibor	Szilvek Lajos
Herceg Eszterházy Pál	Gr. Wenckheim Sándor.

I. Hittudományi és bölceleti osztály.

Osztályelnök: Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár: Tóth Tihamér.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár	Csernoch János.
-------------------	-----------------

Rendes tagok:

Breznay Béla	Mihályfi Ákos
Kiss János	Walter Gyula
Nemes Imre	Kereszty Géza
Tomcsányi Lajos	Margalits Ede
Iovag PetrovácZ József	Piszter Imre
Tokody Ödön	Szilvek Lajos
Székely István	Mázy Engelbert

¹ Az 1926. évi február 26-iki választások utáni állapotot tünteti fel.

Rézbányai József	Trikál József
Zelliger Vilmos	Hám Antal
Huber Lipót	Pataky Arnold
Klinda Teofil	Vass József
Zubriczky Aladár	Scheffler János
Csárszky István	Martin Aurél
Werdenich Endre	Horváth Sándor
Kmoskó Mihály	Szentiványi Róbert
Strommer Viktorin	Hajós József
Schütz Antal	Babura László
Schermann Egyed	Magdiacs Ignác
Hanauer A. István	Tóth Tihamér
Bangha Béla	Tower Vilmos
Wolkenberg Alajos	Marczell Mihály
Bitter Illés	Czapik Gyula
Madarász István	Kühár Flóris Ferenc.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök : Kollányi Ferenc.   Osztálytitkár : Balanyi György.

Tiszteleti tagok:

Br. Forster Gyula   Concha Győző.

Rendes tagok :¹

Balits Lajos	Lőrincz Gyula
Kazaly Imre	Notter Antal
Karácsonyi János	Ujházy László
Szentkláray Jenő	Horn Emil
Timon Ákos	Gr. Mailáth József
Novák Lajos	Mohl Adolf
Márki Sándor	Matunák Mihály
Dedek Crescens Lajos	Erdélyi László
Kollányi Ferenc	Hanuy Ferenc
Böhm János	Túri Béla
Baróti Lajos	Ernszt Sándor
Reiner János	Lukcsics József
Zelliger Alajos	Angyal Pál
Áldásy Antal	Német Ambrus

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Iványi Béla	Holub József
Dőry Ferenc	Heller Farkas
Chobot Ferenc	Erdélyi Aladár
Szendrey János	Kenéz Béla
Magyary Géza	Lukinich Imre
Király János	Bajza József
Kiss Albin	Patek Ferenc
Hóman Bálint	Pethő Sándor
Balanyi György	Biró Vencel
Balás Károly	Bártfai Szabó László.
Sipos István	

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Négyesy László. Osztálytitkár : Várdai Béla.

Tiszteleti tagok :

Gr. Apponyi Albert ·Berzeviczy Albert.

Rendes tagok :

Pályi Ede	Gr. Vay Péter
Rada István	Angyal Ármánd
Zoltvány Irén	Viszota Gyula
Csicsáky Imre	Széman István
Felsmann József	Láng Nándor
Szmida Viktor	Járossy Dezső
Hellebrandt Árpád	Gulyás Pál
Huszka József	Pintér Jenő
Kőrösi Albin	Perényi József
Lévai Mihály	Horger Antal
Bartha József	Várdai Béla
Divald Kornél	Gerevich Tibor
Bán Aladár	Sik Sándor
Kincs István	Szinnyey Ferenc
Kontor Elek	Zlinszky Aladár
Sziklay János	Harsányi Lajos
Demény Dezső	Alszeghy Zsolt
Hermann Antal	Klemm Antal
Erdősi Károly	Voinovich Géza
Auer István	Sajó Sándor
Szinnyei József	Brisits Frigyes
Vargha Damján	György Lajos
Négyesy László	Gyulai Agost.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Schafarzik Ferenc. Osztálytitkár: Papp Károly.

Tiszteleti tagok.

Suták József.

Rendes tagok:

Fényi Gyula	Farkas Géza
Tóth Mike	Toborffy Zoltán
Székely Károly	Anderko Aurél
Károly Irén	Horusitzky Henrik
Rejtő Sándor	László Gábor
Szarvasy Imre	Bognár Cecil
Plósz Béla	Aujeszký Aladár
Sárközy Pál	'Sigmund Elek
Vörös Cyrill	Poór Ferenc
Szabó Zoltán	Entz Géza
Grosschmid Lajos	Heim Pál
Rybár István	Marosi Arnold
Schafarzik Ferenc	Hüttl Dezső
Tangl Károly	Oltay Károly
Gróh Gyula	Ifj. Rejtő Sándor
Szökefalvi Nagy Gyula	Schilberszky Károly
Papp Károly	Gimesi Nándor
Wodetzky József	Nékám Lajos
Marek József	Tass Antal.
Hutyra Ferenc	

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztály felolvasó-ülése.

1926. évi január hó 29-ikén.

Jelen vannak : Elnök Mihályfi Ákos osztályelnök, Babura László, Kiss János, Kmoskó Mihály, Pataky Arnold, Tóth Tihamér r. tagok. Más osztályokból : Balanyi György, Reiner János ft., Sziklay János r. tagok. — Jegyző : Schütz Antal osztálytitkár.

Dávid Antal vendég felolvasása : A sógorházasság Assziriában.

A II. osztály első felolvasó-ülése.

1926. évi február hó 5-én.

Jelen vannak : Az elnök akadályoztatása miatt br. Forster Gyula t. t. elnöklete alatt, Áldásy Antal, Balanyi György, Dóry Ferenc, Kollányi Ferenc, Lőrincz Gyula, Novák Lajos, Reiner János ft., r. tagok. Más osztályokból : Hajós József, Martin Aurél, Mihályfi Ákos o. e., Nékám Lajos, Pataky Arnold, Sziklay János, Zubriczky Aladár r. tagok. — Jegyző : Hóman Bálint osztálytitkár.

Az elnök jelenti, hogy Zubriczky Aladárt, mai ülés előadóját, aki az első osztály tagja, az elnökség kérte fel jelen előadás megtartására, amelynek tárgya : Rabszolgaházasság joga a középkorban.

A III. osztály első felolvasó-ülése.

1926. évi február hó 12-ikén.

Jelen vannak : Az elnöklő osztályelnök Négyesy László r., Badics Ferenc t., Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes, Kőrösi Albin, Perényi József, Sajó Sándor, Sik Sándor, Sziklay János, Zlinszky Aladár r. tagok. Más osztályokból : Balanyi György, Horusitzky Henrik, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Reiner János ft., r. tagok. — Jegyző : Várdai Béla r. t., osztálytitkár helyettes.

Ezen az ülésen a székesfehérvári káptalan képviseltette magát.

1. Badics Ferenc t. tag székfoglalója : Horváth János püspök írói és szó-noki működése.

2. Sik Sándor r. tag : S. Onofrio (költemény).

Az elnöklő osztályelnök Badics Ferenc tiszteleti tagot székfoglalója alkalmából a következő szavakkal üdvözölte :

Mélyen tisztelt Társunk !

A tiszteleti tagokat az Akadémiák alapszabályai nem kötelezik arra, hogy széküket értekezéssel foglalják el. Legkevésebbé kívánhattunk volna értekezést Öntől, aki műveinek hosszú sorozatával elgondolásunk szerint már előre elfoglalta székét s azzal, hogy választásunkat elfogadta, viszonzta is tiszteletadásunkat és Akadémiánk teljes jogú tagja lett.

Őn azonban többet tesz betűszerinti kötelességénél, itt is, mint mindenütt. Jobban mondvá nem kötelességnek érzi a munkát, hanem jognak. Élni akart és

él azzal a jogával, hogy nálunk is dolgozzék. És noha mai irodalomtörténetíróink társaságában az atyamester tekintélyének örvend, mégis elkészíti nekünk is a bemutatkozó munkát, a remeket, mint az új tudósok, akiket először iktatunk be zártkörű tudós társaságba. Engedje meg, hogy ezt a tanulmányt, mely nemcsak abban az értelemben «remek», hogy mintegy felavató munkának készült, hanem abban az értelemben is, hogy a maga nemében a tudós alaposságának, a lelkiismeretes kutató és az adatokból egységes képet szerkesztő történetírói munkának egyik mintaszerű terméke, ezt a becses tanulmányt, illetőleg egész könyvet, mi külön ajándéknak tekintjük, melyhez az Ön önkéntes jóvoltából jutottunk hozzá. Nagy elégtételünkre szolgál, hogy tiszteletadásunkat Ön ilyen értékkel méri és viszonzozza.

De bocsássa meg gyöngeségünket, ha a reményen felül vett jó mindjárt reményeket is ébreszt bennünk. Ön nem akarja nálunk beérni a dekoratív szereppel, munkakedvet hozott és munkaerőt! Legyen hála a Gondviselésnek, a kedv is, az erő is fogyatékalanul maradt Önben s az a remény ébred bennünk, hogy feladatinkban tettel, tanácsal támogatni fog bennünket. A mi Akadémiánknak s külön ennek az osztálynak is megvannak a különleges teendői: feltárni a katolicizmus részét a magyar szellem multjában. Senki e feladat iránt nagyobb fogékonysággal nem bír, mint Ön, aki a mai székfoglalója tárgyát ebből a körből választotta s a magyar katolikus egyházi szónoklatnak egy egykor nagyírú, de újabban már-már feledésbe merült jeles alakját felelevenítette és Őt újra irodalomtörténetünkbe iktatta. De mennyi tennivaló lenne még! Szinte becsületbeli fogyatékunk például a katolikus ének-költészet kincseit összegyűjteni és kritikai kiadásban hozzáférhetővé tenni. Ha anyagi eszközeink meglennének vagy meglesznek hozzá, az Ön búvárkodó gyakorlatának, szövegkritikai lelkiismeretességének, korrajzoló képességének, amire nézve úgyszólván páratlanul áll közöttünk, és föltétlenül biztos feldolgozó módszerének mennyi eszmét és irányítást köszönhetnénk vagy köszönhetünk majd ily természetű munkáinkban!

Ilyen szép tervek, kívánságok és ábrándok támadnak lelkünkben az Ön érkezésekor, érezzük, mennyivel gyarapodtunk, Önben. És mindez nem is ábránd többé, ha Ön is köztünk van, hanem komoly terv lehet. Az anyagi eszközökre van még szükség, a fontosabb: a szellemi erő készen van. Talán lesznek azok is, akik az anyagi áldozatot meghozzák.

Meleg köszönettel mostani székfoglalójáért, minden tisztelettel eredményekben oly gazdag tudományos multja iránt, és kérve, remélve munkásságunk további bőles támogatását, üdvözlöm Méltóságodat Akadémiánk tiszteleti tagjai sorában.

A IV. osztály első felolvasó-ülése.

1926. évi február hó 19-ikén.

Jelen vannak: Elnök Schafarzik Ferenc osztályelnök, Aujeszky Aiadar, Gimesi Nándor, Gróh Gyula, Grosschmidt Lajos, Horusitzky Henrik, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Marek József, Toborffy Zoltán, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból: Horváth Sándor, Reiner János ft., Vargha Damján o. t., r. tagok. — Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Horusitzky Henrik r. t.: Csornai kőkori lelet.

2. Terkán Lajos vendég: a) Egyszerű módszer az égitestek fényességének és hőmérsékletének meghatározására néhány állócsillag, bolygó és üstökös hőmérsékletének bemutatásával; b) A ζ Cephei hőmérsékletének periódikus változása és a periódus tartamának megállapítása. Fényi Gyula r. t. távollétében bemutatja Vörös Cyrill r. t.

3. Mohorovičić Stjepan vendég: Az éterrézcsékek mozgásáról. Megjegyzés Wodetzky Józsefnek «Az abárikus anyag mozgásegyenleteinek integrációja» című munkájához. Bemutatja Wodetzky József r. t.

Első rendes együttes-ülés.

1926. évi február 26-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök, mint elnök, utóbb gr. Apponyi Albert elnök; Badits Ferenc, Suták József t., Alszeghy Zsolt, Aujeszky Aladár, Áldásy Antal, Balanyi György, Bartha József, Bitter Illés, Brisits Frigyes, Bán Aladár, Divald Kornél, Döry Ferenc, Erdősi Károly, Gimesi Nándor, Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Gulyás Pál, Heim Pál, Hómán Bálint, Horusitzky Henrik, Horváth Sándor, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Kiss János, Kontor Elek, Kőrösi Albin, László Gábor, Lőrinc Gyula, Marek József, Martin Aurél, Négyesy László o. e., Nékám Lajos, Novák Lajos, Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Perényi József, Pintér Jenő, ifj. Rejtő Sándor, Rybár István, Sajó Sándor, Schermann Egyed, Schütz Antal o. t., 'Sigmond Elek, Sik Sándor, Strommer Viktorin, bártfai Szabó László, Szabó Zoltán, Sziklay János, Tangl Károly, Toborffy Zoltán, Tóth Tihámér, Trikál József, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Zlinszky Aladár, Zubriczky Aladár r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Az elnök zárt ülést rendel el.

2. Az elnök bejelenti, hogy jelen zárt ülés feladata az Akadémia elnökének és másodelnökének megválasztása. Felemlíti, hogy a másodelnök nem választható újra és az elnökök és titkárok értekezlete azt javasolja, hogy a másodelnököt az Akadémia az osztályok sorrendjében váltakozva válassza meg. Együttal bejelenti, hogy az értekezlet elnöknek gr. Apponyi Albert elnököt, másodelnöknek Concha Győző osztályelnököt jelöli.

3. Az elnök ezen választások megejtése céljából elrendeli a titkos szavazást.

4. Az elnök a beadott szavazatlapon alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon — megválasztottnak jelenti ki

a Szent István Akadémia elnökének: gr. Apponyi Albertet 58 szavazattal egy ellen;

másodelnökének Concha Győzöt 54 szavazattal 5 ellen.

5. Az elnök az együttes-ülést az osztályelnökök és titkárok választásának és a tagjelöléseknek tartamára felfüggeszti.

6. Az elnök megnyitja a folytatólagos együttes-ülést és bejelenti, az elnök és másodelnök választásának eredményét. A következő szavakkal üdvözölve az ülésben megjelent gr. Apponyi Albert elnököt:

A Szent István Akadémia idej elnökválasztása előtt nem a választás eredménye volt kétséges és bizonytalan, ez annyira biztos volt, hogy per acclamationem is megtörténhetett volna, ha ezt az alapszabályok megengedik vala, kétséges volt azonban, vajjon gróf Apponyi Albert őexcellenciája lesz-e hajlandó újra elvállalni az elnöki tisztelet. Az Akadémia plenáris gyűlése nagy megnyugvással fogadta, mikor az elnöki értekezlet lefolyását ismertette bejelentettem, hogy őexcellenciája hajlandó az elnöki tisztséget újból elvállalni. A választók, amint előre látható volt, úgyszólván egyhangú lelkesedéssel ismét gróf Apponyi Albert őexcellenciájára adták szavazatukat s így a Szent István Akadémia elnöke ismét gróf Apponyi Albert.

Szerencsésnek érzem magamat, hogy nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy őexcellenciáját fölkerjem az elnöki szék elfoglalására.

A Szent István Akadémia megalakulása után annak első elnöke Giesswein Sándor az Akadémia egyik főfeladatának jelentette ki, hogy tudományos működésével és katolikus jellegével keresse a kapcsolatokat a külföld, Kelet és Nyugat népeivel, szellemi áramlataival, tudományos mozgalmával. Ha valóban ez egyik főhivatása minden tudományos Akadémiának és minden katolikus intézménynek, lévén úgy a tudomány, mint a katolicizmus a nemzetközi kapcsolatok megteremtésére természeténél fogva a legalkalmasabb: akkor a Szent István Akadémia csak örömmel és büszkeséggel tekinthet elnökére, gróf Apponyi Albert őexcellenciájára, aki egy hosszú élet intenzív szellemi tevékenységével, európai műveltségével, humanisztikus téren ki-

fejtett önzetlen munkálkodásával, bámulatos nyelvismeretével, tüneményes szónoki erejével a magyar névnek az egész világon tiszteletet és becsülést szerzett. Ki volna nála alkalmasabb arra, hogy a Szent István Akadémiát is a világ tudós fórumai előtt képviselje, a világ tudományos köreivel összekösse? Főleg, ha még hozzáteszem azt is, hogy nagy szellemi tulajdonságai, életének sikerei, összeköttetései az egész világ szellemi arisztokráciájával, nemzetközi érintkezései nemcsak hogy nem homályosították el, hanem inkább tisztább és ragyogóbb fényben domborítták ki mély vallásosságát, hűségét az egyházhoz épúgy, mint törhetetlen haza és nemzet-szeretetét. Ezért érzem magamat szerencsésnek, hogy gróf Apponyi Albert őccsellenciájának felajánlhatom az egész Szent István Akadémia nevében újból az elnöki széket.

7. Gróf Apponyi Albert átveszi az elnöklést és utal azokra a mérhetetlen nagy szolgálatokra, amelyeket a katolikus tudomány az emberiségnek tett s ezzel kapcsolatban meleg köszönettel fogadja el az elnökséget. — Megemlékezik a másod-elnökségtől megvált Székely Istvánnak a teológiai tudományokban végzett európai nagyságú munkásságáról és az elnökök és titkárok értekezlete által másodelnöknek jelölt Concha Gyöző t. tagnak, tudományos, nagy érdemeiről.

8. A főtitkár bemutatja az osztályok jelentéseit, az osztályelnökök és osztálytitkárok megválasztásáról.

Az I. osztály elnökének újra megválasztotta :

Mihályfi Ákos osztályelnököt ;

osztálytitkárnak : Tóth Tihamér r. tagot.

A II. osztály elnökének választotta :

Kollányi Ferenc r. tagot ;

osztálytitkárnak : Balanyi György r. tagot.

A III. osztály elnökének újra választotta :

Négyesy László osztályelnököt ;

osztálytitkárnak : Várdai Béla r. tagot.

Mindhárom osztály eddigi osztálytitkára akadályoztatása miatt nem fogadhatta el az újraválasztást.

A IV. osztály elnökének újra választotta :

Schafarzik Ferenc osztályelnököt ;

és osztálytitkárnak újra választotta : Papp Károly osztálytitkárt. — Tudomásul szolgál.

9. A főtitkár bemutatja az osztályok tagjelöléséről szóló jelentéseket.

Az I. osztály rendes tagnak jelöli :

Kühár Flóris Ferencet 11 szavazattal egy ellen ;

a III. osztály rendes tagnak jelöli :

György Lajost 18 szavazattal 3 ellen ;

Gyulai Ágostot 16 szavazattal 5 ellen ;

Hevesi Sándort 16 szavazattal 5 ellen.

A IV. osztály rendes tagnak jelöli :

Tass Antalt 16 szavazattal 4 ellen. (Egy szavazat érvénytelen.)

10. Az elnök a tagválasztás céljából elrendeli a titkos szavazást. Majd

11. a beadott szavazatlapok alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon — megválasztott rendes tagnak jelenti ki :

Az I. osztályban :

Kühár Flóris Ferencet 55 szavazattal egy ellen ;

a III. osztályban :

György Lajost 54 szavazattal 2 ellen ;

Gyulai Ágostot 52 szavazattal 4 ellen ;

a IV. osztályban : Tass Antalt 55 szavazattal egy ellen.

12. Az elnök megnyitja a nyilvános ülést.

13. A főtítkár fájdalommal jelenti be, hogy Répássy János rendes tag 1926 jan. 19-én Budapesten meghalt. A temetésen az Akadémiát a főtítkár képviselte. Javaslatára az együttes-ülés — az elhunyt tagtársának emlékeztétél jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti; a középső ferencvárosi plébánia papságának részvétét fejezi ki s felkéri az I. osztályt, hogy emléksbeszéd tartásáról gondoskodjék.

14. A főtítkár bejelenti, hogy a II. osztály titkáranak javaslatára s az Akadémia elnökségének hozzájárulásával Mihályfi Ákos osztályelnök vezetésével br. Forster Gyula t., Áldásy Antal, Döry Ferenc, Erdősi Károly, Hóman Bálint, Kollányi Ferenc r. tagok és a főtítkár az Akadémia nevében felkereste és Mihályfi Ákos meleghangú beszéddel üdvözölte Concha Győző t. tag, osztályelnököt 80. születése napján. Az együttes-ülés — a bejelentést tudomásul veszi és ezen ünnepi alkalomból meleg írásának jegyzőkönyvében is kifejezést ad.

15. A m. kir. földművelésügyi minisztérium Sigmond Elek r. t. «A tervezett mélybevágású Duna-Tisza csatorna mentén elterülő szikesek ismertetése» című székfoglaló értekezése kiadási költségeinek fedezésére 8 millió korona államsegélyt engedélyezett. Az együttes-ülés — az adományt hálás köszönettel fogadja és köszönetét fejezi ki Schandl Károly és Tóth Jenő államtitkároknak, az államsegély kieszközöléséért.

16. A főtítkár bejelenti, hogy egy magát megnevezni nem kívánó jötevő, P. Horváth Sándor r. t. «Ismereteink egyneműsége és a hittételek» című tanulmánya kiadási költségeihez 12 millió korona összeggel járult. Az együttes-ülés — hálás köszönetet mond ezen szép és nemes adományért.

17. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1925—26. évi államsegély második részlete fejében 8,500.000 koronát utalt ki Akadémiánknak. — Hálás köszönettel fogadtatik és a főtítkár előterjesztésére az együttes-ülés elhatározza, — hogy azon kérelemmel fordul a kormányhoz, hogy a jelenleg aránytalanul csekély állami segély összegét, még 1918-ban is 50.000 aranykorona összegnek megfelelőbb arányú összegre emelje; s megkéri azon tagtársait, akik egyúttal nemzetgyűlési képviselők, hogy ezen kérelmet támogassák.

18. Tower Vilmos r. tag 10 millió koronát ajánl fel «Hídpályadíj» címén kitűzendő pályadíjként, mely oly színműnek jutalmazására fordítandó, amely az 1927—28. években a fővárosban színrekerült sikeres (legalább ötször előadott) darabok között, legjobban szolgálja akár a hazafiasságot, akár a keresztény erkölcsöt és világnézetet. Az együttes-ülés — a felajánlást köszönettel fogadja és a pályadíj szabályzat elkészítésére a III. osztályt kéri fel.

19. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ kérésére a Szent István Akadémia a vidéken szervezett közkönyvtárak részére kiadványainak 14 példányát díjtalanul bocsátja a Bibliografiai Központ rendelkezésére. Azonban viszonzásul kéri, hogy a központ vállalja magára a Szent István Akadémia részéről más egysületeknek és intézeteknek ingyenesen juttatott kiadványoknak elszállítását.

20. Az együttes-ülés elhatározza, hogy — a Magyar Írók életrajzi lexikonjának egy példányára előfizet.

21. Gr. Teleki Tiborné megköszöni a M. Tud. Akadémia alapításának 100-ik évfordulója alkalmából tartott ünnepi ülés Emlékfüzetét.

22. Meghívók érkeztek: A Magyar Földrajzi Társaság 1926 jan. 21-én tartott szakülésére. Az elnökség az illető szak tudósait felkérte az ülésen való megjelenésre. — A Szinnyei Merse Pál Társaság 1926 jan. 24-iki kiállítás megnyitására, amelyen megjelent a főtítkár. — A Magyar Numizmatikai Társulatnak 1926 jan. 28-án tartott felolvasó ülésére. Az elnökség felkérte az illető szakbeli tagokat a részvételre. — A Szinnyei Merse Pál Társaság 1926 febr. 2-án Sz. M. P. halálának hatodik évfordulóján tartott Emlékünnepére. Az Akadémia részéről megjelent a főtítkár. — A Kisfaludy-Társaság 1926 febr. 7-én Gyulai Pál emlékének szentelt közülésére az Akadémia részéről megjelent a III. osztály elnöke és a főtítkár. — Az Aurora Kör Magy. Irodalmi Társaság 1926 febr.

10-iki felolvasó ülésére, amelyen a főtitkár vett részt. — XI. Pius pápa megkoronáztatásának évfordulóján f. évi febr. 11-én tartott ünnepi hálaadó Isten-tiszteletre. Az Akadémiát Négyesy László osztályelnök képviselte. — A Baross Gábor Kör f. évi febr. 27-iki Baross Emlékünnepélyre. Jelen volt a főtitkár. — Tudomásul szolgál.

23. Könyvadományok: Az Orsz. Levéltár megkezdi levéltári Közlemények megküldését. — Az Evangélikus Egyházi Könyvek. Luther Társaság. A magyarországi ág hitv. evang. keresztyén egyházalkotmánya s az 1891—94. évi zsinatról alkotott és kihirdetett egyéb egyházi törvények. 1926. — A vallási kisebbségek Erdélyben. Ford. Szombati-Szabó István. Kiad. A Magyar Székely Egyesület. 1925. — Köszönettel vétetnek.

24. Az elnök jelen ülés hitelesítésére felkéri: Hóman Bálint o. t. és Pataky Arnold r. tagokat.

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

1926. évi március hó 5-én.

Jelen vannak: Elnök Mihályfi Ákos o. e., Horváth Sándor, Pataky Arnold, Schütz Antal, Trikál József, Wolkenberg Alajos, Zubriczky Aladár r. tagok. Más osztályokból: Áldásy Antal, Heller Farkas, Papp Károly o. t., Reiner János f. t. és Sziklay János r. tagok. — Jegyző: Tóth Tihamér o. titkár.

1. Az elnök üdvözli Tóth Tihamért osztálytitkárrá választása alkalmával.

2. Az elnök legmélyebb fájdalommal emlékezik meg P. Tomcsányi Lajos S. J. r. tagnak márc. 2-ikán bekövetkezett haláláról, amely beszédet ezen Értesítő Ünnepi beszédek és méltatások fejezetében teljes terjedelmében közöl.

3. Zubriczky Aladár r. tag felolvasása: Az Egyház küzdelme az uzsora ellen.

4. Az elnök megköszöni az előadást és felsorolja az előadónak nagyértékű kultúrtörténelmi tanulmányait s ezekre való tekintettel azon óhajának ad kifejezést, vajha az ő-kor és középkor történelmét feldolgozta.

A II. osztály második felolvasó-ülése.

1926. évi március hó 19-én.

Jelen vannak: Elnök betegsége miatt akadályozva lévén, Turi Béla r. tag elnöklete alatt, Bajza József, Ernst Sándor, Heller Farkas, Lőrincz Gyula, Lukinich Imre, Reiner János f. t., Bártfai Szabó László. Más osztályokból: Erdősi Károly, Mihályfi Ákos o. e., Nékám Lajos, Sziklay János r. tagok. — Jegyző: Balanyi György.

Pethő Sándor r. tag székfoglalója: Gróf Apponyi Albert és a magyar Girondok.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1926. évi április hó 9-én.

Jelen vannak: Négyesy László elnök, Bán Aladár, Divald Kornél, Gyulay Ágost, Kontor Elek, Körösi Albin, Sik Sándor, Sziklay János, Szinnyi Ferenc r. tagok. Más osztályokból: Hüttl Dezső, Lőrincz Gyula, Papp Károly o. t., Reiner János f. t., r. tagok. — Jegyző: Várdai Béla.

1. Szinnyi Ferenc r. tag: A negyvenes évek társadalmi novellái.

2. Körösi Albin r. t.: Híres szonettek. Fordította és magyarázatokkal kíséri.

Második együttes-ülés.

1926. évi április hó 16-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklete alatt, Badits Ferenc, dr. Forster Gyula, Suták József t., Aujeszky Aladár, Balanyi György o. t., Grosschmidt Lajos, Horusitzky Henrik, Horváth Sándor, Kollányi Ferenc o. e.,

Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Schafarzik Ferenc o. e., Bártfai Szabó László, Sziklay János, Tass Antal, Várday Béla o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Az elnök üdvözlí Tass Antalt mint újonnan megválasztott tagot.

2. A főtitkár mély fájdalommal jelenti be, hogy P. Tomcsányi Lajos S. J. r. tag 1926 márc. 2-ikán Budapesten, Kereszty Géza r. t. 1926 márc. 15-ikén Pozsonyban, Zubriczky Aladár r.- és igazgatósági tag 1926 márc. 26-ikán Budapesten meghalt. Jelenti, hogy P. Tomcsányi Lajos és Zubriczky Aladár temetésén Akadémiánk nagyszámú tagja vett részt és utóbbinak ravatalánál Schütz Antal r. tag mondott búcsúztató beszédet. Az elnökség javaslatára az együttes ülés elhatározza — hogy 1. P. Tomcsányi Lajos, Kereszty Géza r. és Zubriczky Aladár r.- és igazgatósági tag emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti; 2. részvétiratot intéz a pozsonyi társas káptalanhoz; a Jézustársaság magyar rendtartománya- és budapesti rendházához; a budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem rektorához és Zubriczky Aladár hozzátartozóihoz; 3. felkéri az illető osztályokat, hogy emlékbeszédek tartásáról gondoskodják.

3. A budapesti kir. m. P. P. tudományegyetem Rektor Magnificusa és tanácsa, valamint az orvostudományi kar jelenti Bársony János egyetemi tanár, volt Rektor halálát. — Az Akadémia mély fájdalmát fejezi ki a veszteség alkalmából.

4. A főtitkár bejelenti, hogy Akadémiánk elnöke, gr. Apponyi Albert ez évi május hó 29-én tölti be életének 80-ik évét. Előterjesztésére az együttes-ülés elhatározza, — hogy 1. az Akadémia ezen ünnep emlékezetére Emlékkönyvet ad ki a következő tartalommal: 1. Előszó. Concha Győző másodelnöktől. 2. II. Lajos magyar követsége a wormsi birodalmi gyűlésen. Martin Aurél r. tagtól. 3. Gróf Apponyi Albert és a magyar Gironde. Pethő Sándor r. tagtól. 4. S. Onofrio. Sik Sándor r. tagtól. 5. A csornai kőkori lelet. Horusitzky Henrik r. tagtól. — 2. Az ünnepeltet az Emlékkönyv átadásával köszönti.

5. Primási leirat a megválasztott tagok megerősítéséről.

6. Főtitkár bejelenti, hogy az összes megválasztott tagok a választást elfogadták.

7. A IV. oszt. előterjeszti indokolt javaslatát arra nézve, hogy a Fraknoi-nagyjuttalomra az 1917—1924 évkörben megjelent mennyiségnyi munkák közül Suták Józsefnek: A felület-elméletre vonatkozó munkáit ajánlja kitüntetésre. Az együttes-ülés Négyesy László o. e. és Wodetzky József r. tagok, azon megjegyzése mellett, hogy a véleményes jelentésnek mások munkásságáról is meg kellett volna emlékeznie, a jutalmat Suták József t. tagnak ítéli meg.

8. A vallás- és közoktatásügyi miniszter megküldi Akadémiánknak Jókai Mór születésének 100-ik évfordulója alkalmából készített művészi emlékérem egy példányát. Az Akadémia hálás köszönetet mond az ajándékért.

9. Az elnökség az assisi szent Ferenc halálának 700-ados emlékezetének megünneplése végett alakult országos bizottsággal egyetértésben, az ez évi ünnepi ülést, szent Ferenc halálának 700-ados emlékezetének kívánja szentelni és felhatalmazást kér, az ünnepi ülésnek nagyobb keretekben leendő megünneplésére. Az együttes-ülés — a felhatalmazást megadja.

10. A Nemzeti Színház igazgatója az 1926 márc. 28-án tartott Shakespeare-matinéra meghívta Akadémiánkat és egy földszinti páholyjegyet bocsátott az Akadémia rendelkezésére. Az Akadémia képviselőit felkért tagok másirányú elfoglaltságuk miatt a matinén részt nem vehettek. Az Akadémia — erről értesíti a Nemzeti Színház igazgatóját és figyelméért hálás köszöntetet mond.

11. A Magyar Statisztikai Társaságnak márc. 9-ikén, 16-án, 24-én, 30-án, ápr. 9-én és 17-én tartott felolvasó üléseire, amelyeken az Akadémia több tagja vett részt. — A Magyar Luther-Társaságnak 1926 márc. 11-én Jókai-Emlékünnepélyére, amelyen a főtitkár jelent meg. — A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak, 1926 márc. 16-án Fraknoi Vilmos Emlékének tartott nagy-gyűlésre,

amelyen a főtítkár és Akadémiánk több tagja vett részt. — A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak 1926 márc. 26-án tartott rendes évi közgyűlésére, amelyen a főtítkár képviselte az Akadémiát. — Tudomásul szolgál.

12. Az elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Horusitzky Henrik és P. Horváth Sándor r. tagokat kéri fel.

Ezt követi:

A IV. osztály második felolvasó-ülése.

Jelen vannak: Az együttes ülés résztvevői. Elnök: Schafarzik Ferenc oszt. eln. — Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Elnök üdvözlí Tass Antal újonnan megválasztott tagot.

2. Grosschmid Lajos r. tag előadása: «Észrevétel Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez.»

A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1926. évi május hó 14-én.

Jelen vannak: Kollányi Ferenc osztályelnök, mint elnök, Lőrincz Gyula, Patek Ferenc, Reiner János f. t., Bártfai Szabó László r. tagok. Más osztályokból: Alszeghy Zsolt, Erdőssy Károly, Horusitzky Henrik, P. Horváth Sándor, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., id. Rejtő Sándor, Sziklay János, Viszota Gyula, Vörös Cyrill r. tagok. — Jegyző: Balanyi György o. titkár.

1. Az elnök a felolvasó-ülést a következő szavakkal nyitja meg: Amidőn első ízben foglalom el az elnöki széket, legyen szabad mindenek előtt hálás köszönetemet kifejezni azért a felette megtszéló kitüntetésért, hogy a Szent István Akadémia második osztálya elnökévé megválasztani méltóztatott. Jól tudom, hogy ez első-sorban kötelességeket jelent reám nézve és pedig nemcsak az elnöki teendőkkal kapcsolatban, hanem még inkább azon célok szolgálatában, amelyeket Akadémiánk maga elé tűzött. A magam részéről megvan a legteljesebb jóakarát arra nézve, hogy tevékenységemmel, szerény képességeimhez mérten, kiérdemeljem az igen tisztelt Osztály előlegezett bizalmát. Hogy azonban ezt a sikernek csak a legcsekélyebb reményével is tehessem, ehhez az osztály igen tisztelt tagjainak nagybecsű, jóakarátú támogatására van szükségem. Méltóztatassanak megengedni, hogy amikor őszinte nagy köszönetemnek újból kifejezést adok, ezt bizalomteljesen kérjem.

2. Reiner János főtítkár előadása: A jogtudomány irodalomtörténete.

3. Az elnök köszönetet mond.

Rendkívüli együttes-ülés.

1926. évi szeptember hó 24-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök, mint elnökhelyettes elnöklete alatt, Balanyi György o. t., Bartha József, Horusitzky Henrik, P. Horváth Sándor, Kiss János, Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Rejtő Sándor, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Az elnökség előterjesztést tesz arra nézve, hogy a L'Union Catholique d'Études internacionales elnökségének érdeklődő kezdeményezésére, amelyet az Akadémiánk másodelnöke, Concha Gyóző különös melegséggel támogat, az Unionak magyar csoportja szerveztessék.

Az együttes-ülés elhatározza, hogy: a) Az együttes-ülés elvileg hozzájárul ahhoz, hogy az Unio magyar csoportja szerveztessék. b) Ebből a célból ideiglenes átmeneti szervezőbizottságot alakít, amelyre nézve kéri az elnökséget külön ülésben teendő előterjesztését és javaslatát.

2. Az elnökség bemutatja az Unionak Bécsben okt. 3—6-ika között terjedő időben tartandó teljes ülésére szóló meghívóját. Az együttes-ülés elhatározza, hogy erre az ülésre képviselőtében néhány tagját küldi ki s egyúttal felkér néhány az Unio

céljai iránt érdeklődő kiválóságot, az ideiglenes szervező bizottság részéről az ülésen való részvételre.

3. Az együttes-ülés megbízta az elnökséget, hogy hívja meg az Unio elnökét, Gonzague de Reynold egyetemi tanárt és az Unio főtitkárát Gremaud abbét, hogy a bécsi közgyűlést követő okt. 8-án az Akadémia nemzetközi bizottságának ülésén megjelenjenek és előbbi az Unio céljairól és feladatairól előadást tartson.

4. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére: Négyesy László o. e. és Vörös Cyrill r. tagokat kéri fel.

A Szent István Akadémia Nemzetközi-bizottságának ülése.

1926. évi október hó 8-án.

Jelen vannak: gr. Apponyi Albert mint elnök, Badits Ferenc, br. Forster Gyula t., Auer István, Balanyi György o. t., Bangha Béla, Bartha József, Gulyás Pál, Horusitzky Henrik, Kiss János, Madarász István, Marcell Mihály, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Nékám Lajos, Papp Károly o. t., Pataky Arnold, ifj. Rejtő Sándor, Sajó Sándor, Schütz Antal, Sík Sándor, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill r. tagok. — Jegyző Reiner János főtitkár.

1. Gr. Apponyi Albert elnök megnyitóbeszédében üdvözli a meghívott vendégeket és ismerteti a L'Union Catholique d'Études internationalesnak céljait.

2. Gonzague de Reynold egyetemi tanárnak a L'Union Catholique d'Études internationales elnökének francia nyelven tartott előadása: «A katolikusok a nemzetközi életben». Az előadást jelen Értesítő Függeléke magyar fordításban közli.

3. Az elnök felkérésére az Unio főtitkára abbé Gremaud, szintén francia nyelven az Unio lényegéről és a különböző csoportokról tart előadást.

4. Az elnök a nagyszámú közönség lelkes hangulatára is utalva megköszöni az előadóknak értékes előadásait.

A III. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1926. évi október hó 1-én.

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnöklésével, Brisits Frigyes, Divald Kornél, Kőrösi Albin, Pintér Jenő, Sajó Sándor, Sik Sándor, Sziklay János, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár r. tagok. Más osztályokból: Horusitzky Henrik, Kollányi Ferenc o. e., Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft. r. tagok. — Jegyző: Várdai Béla osztálytitkár.

1. Négyesy László: Elnöki megnyitó. (Emlékezéssel Gyulai Pálról.)

2. Várdai Béla o. titkár: Benedetto Croce újabb esztétikai művei.

3. Pakocs Károly vendég: Költemények. Felolvassa Sik Sándor r. tag.

A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1926. évi október hó 15-én.

Jelen vannak: Schafarzik Ferenc elnök, Suták József t., Aujezsky Aladár, Gróh Gyula, Horusitzky Henrik, Hutyra Ferenc, Nékám Lajos, Vörös Cyrill, Wodeczky József r. tagok. Más osztályokból: Hajós József, Reiner János ft., Sziklay János r. tagok. — Jegyző: Papp Károly o. titkár.

Aujezsky Aladár r. tag székfoglalója: «A háziállatok veszetség elleni védojtása Magyarországon».

Az elnök a következő szavakkal üdvözli a székét elfoglalt rendes tagot:

Dr. Aujezsky Aladár orvos, Budapesten született 1869-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti egyetem orvosi karán végezte, ahol különösen néhai *Högyes Endre* professzor előadásai voltak mély hatással fiatal elméjére. Nagyrabecsült mesterének 1900-ban lett az asszisztense, amikor a veszetség súlyos eseteinek megfigyelése végleg megérlelték benne csaknem fogadalomszerűen azt az elhatározását, hogy főnöke

példáját követve, élete feladataul a baktériumok elleni harcot tüzi ki. Az igen sok esetben súlyos megbetegedést okozó hasadó gombák (schizomyceták) természeti viszonyait 1903-ban máris mint a bakteriológia tud. egyetem magántanára kutatta *Aujeszky*, mire 1909-ben a budapesti állatorvosi főiskola nyilv. r. tanárává nevezetett ki. Ezen új állásában most már még szélesebb alapon kizárólag a kitűzött feladatra irányította tekintetét, felkutatva a mikroszkopos kicsinyiségű gombákat nemcsak az élő szervezetekben, hanem a körülöttünk lévő levegőben, vízben és talajban. Egyúttal kereste a külszt okozó baktériumok ellensúlyozására alkalmas védő ojtásokat, amikkel a különben hihetetlen számban elszaporodó, előbb-utóbb halált okozó gombák száma leszorítható, avagy teljes irtalatlanságig ki is irtathók. Tudományos eredményeiről szaktársai körében referált, összefoglaló két főmunkája pedig: «*A baktériumok természetrajza*» Budapest, 1912 és «*Általános bakteriológia*» Budapest, 1924, amikből *dr. Aujeszky* egyaránt mint tudós kutató és mint tanár tekint reánk.

Ezt a fáradhatatlan tudományos tevékenységet észrevette a Szent István Akadémia és azzal kívánta jutalmazni, hogy *Aujeszky Aladár dr.-t* 1922-ben rendes tagjai közé megválasztotta. Most pedig annak a benső óhajomnak adok kifejezést, hogy a Mindenható az imént hallott nagyértékű előadásával immár széket foglalt igen tisztelt társunkat még sokáig tartsa meg jó egészségben és munkakedvben, hogy a bakteriológia terén már eddig is elért sikerei a magyar tudományos kutatás dicsőségére még továbbra is gyarapodhassanak.

Harmadik együttes-ülés.

1926. évi október hó 22-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos o. e. mint helyettes elnök, Badits Ferenc t., Balanyi György o. t., Bartha József, Brisits Frigyes, Kollányi Ferenc o. e., Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pintér Jnő, Sajó Sándor, Szabó Zoltán, Sziklay János, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrille, Wodetzky József r. tagok. — Jegyző: Reiner János f. titkár.

1. A főtitkár jelenti, hogy az elnökség, az Akadémia f. évi április 16-iki együttes-ülésének határozata értelmében, az Akadémia elnökének, gr. Apponyi Albertnek az Apponyi-Emlékkönyvet, Concha Győző másodelnök és Reiner János főtitkártól ellátott következő üdvözlő sorok kíséretében küldötte meg: Mély tisztelettel és bensőséges szeretettel köszönti a Szent István Akadémia születésének nyolcvanadik évfordulóját. Köszönti a magyar művelődés munkását, megértő támogatóját, tisztelet parancsoló vezéré, a katolikus öntudat, szellem s tevékenység nagy képviselőjét, nekünk ragyogó büszkeségünket. Az Akadémia ennek a szép napnak emlékére kiadott Emlékkönyvét egyidejűleg megküldjük s kérjük az égi kegyelmet, engedje férfierővel dolgozni továbbra is a mi legnagyobb céljainkért, amelyek megvalósulása legyen a nemes élet méltó bére. Gr. Apponyi Albert Akadémiánk elnöke, jún. 4-iki kelettel, a következő sorokat intézte válaszul az Akadémiához: A Szent István Akadémia szíves megemlékezéseért 80-ik születésnapomról, szívem mélyéből mondok hálás köszönetet. Büszkeséggel és szeretettel foglalom el a helyet, amelyet a katolikus magyar tudomány képviselői nekem soraikban juttatni kegyesek voltak. — Örvedetes tudomásul szolgál.

2. Boromissza Tibor szatmári püspök, okt. 13-áról keltezett következő levelet intézte Concha Győző Akadémiánk másodelnökéhez:

«Püspökségem huszadik évfordulója alkalmával küldött megleghangú levelét hálásan köszönöm.

Mindig a legnagyobb tisztelettel és bámulattal vagyok eltelve a nagy kultúr-munkával szemben, amelyet a Szent István Akadémia a magyar katolikus szellemű tudomány terén kifejt és szerencsésnek tartom azt a tudományos intézményt, amelynek vezetői és tagjai között olyan nevek szerepelnek, mint épen a Méltó-

ságodé is. Adja a jó Isten, hogy a budapesti Pázmány-egyetemen a Méltóságod szellemében felnevekedett és a Szent István Akadémia katolicizmusától ihletett tudósok vegyék vissza teljesen a vezetést. Meg vagyok győződve arról, hogy az az igazi tudomány és az az egyedül helyes szellem, mely a katolikus tudományból sarjadzik: fogja megmenteni szegény szenvedő fajunkat. Én tudománnyal nem foglalkozhatom, mert az isteni Gondviselés más működési kört jelölt ki nekem, bár a bölcseséttel szemben igen nagy vonzalmat éreztem: mégis aggkört elérő éveim száma ellenére ma is legszívesebben az irodalomban keresek lelkemnek üdülését e nehéz időkben vállamra nehezedő gondjaim ellensúlyozására. Ezért vagyok oly mélységes tisztelettel eltelve Méltóságod tudós személye és a katolikus tudomány előretörésében emberfeletti munkát végző Szent István Akadémiával szemben.

Hálásan köszönöm, hogy jókívánataikkal méltatlan személyemet is felkeresni kegyesek voltak és engedjék meg nekem a legöregebb magyar püspöknek, hogy innen a hozzám már elválaszthatatlan társnak szegődött ágyamból megáldjam a magyar katolikus tudományt és mindazokat, akik annak terjesztésében bármilyen módon közreműködnek.

Ha jobb anyagi viszonyok közt lennék, valamelyes alapítvánnyal szeretném a magam részét is kivenni nemes munkájokból: de a jó Isten most az egyszer elvette tőlem a jótétemény örömét is, talán engesztelésül gyarlóságaimért. Áldott legyen az Isten szent akarata!

3. A Jézus Társaság Tartományi Főnöksége megköszöni P. Tomcsányi Lajos elhunytá feletti részvétet. — Tudomásul szolgál.

4. A bpesti kir. m. P. P. Tudományegyetem Rektora és Zubriczky József és családja, köszönetet mond a Zubriczky Aladár elhunytá alkalmából kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

5. A m. kir. József-műegyetem tanácsa gyászjelentést küld Hauszmann Alajos nyug. tanár haláláról. Az együttes-ülés — mély részvétét fejezi ki a haláleset alkalmából.

6. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1926—27. évre államsegélyül 17,000,000 koronát utalt ki Akadémiánknak. — Mély hálával fogadtatik.

7. Gr. Zichy Gyula kalocsei érsek tízmillió koronát adományozott az Akadémia támogatására. — Mély hálával fogadtatik.

8. A premontrei rend prépost-prelátusa április 20-án két millió korona öszszeggel járult Horusitzky Henrik r. tag csornai vonatkozású felolvasása költségeinek kiegészítésére. Az elnökség az Akadémia nevében hálás köszönetet mondott az adományért. Az együttes-ülés hálás köszönettel veszi tudomásul a bejelentést.

9. Az elnökség javasolja, hogy az ünnepi ülés Assisi szent Ferenc halála 700-ados emlékezetére f. é. november hó 21-én a Fővárosi Vigadó nagytermében tartsa meg Akadémiánk. Az elnök az ünnepi ülés tárgysorozatát a következőkben állapította meg:

1. Az ülést megnyitja gr. Apponyi Albert elnök.

2. Szent Ferenc és a hűlő (frigenscens) világ. Prohászka Ottokár tiszteleti tagtól.

3. Ének Szent Ferencről. Sajó Sándor rendes tagtól.

4. Anima Franciscana. Balanyi György rendes tagtól.

5. A montecasalei erdő. Drámai kép Szent Ferenc virágos kertjéből. Sik Sándor rendes tagtól.

Ezzel kapcsolatban kéri az elnökség, hogy a főtítkárnak mentessék fel az alól, hogy ennek az ünnepi ülésnek keretében jelentést terjesszen elő.

Az együttes-ülés — a javaslatokat elfogadja s az ünnepi ülés tárgysorozatát tudomásul veszi.

10. A III. osztály javaslata a Tower Vilmos jutalomdíj-szabályzata ügyében. — Többek felszólalása után elfogadtatik. — A szabályzatot az Értesítő megfelelő helyen közli.

11. Az elnökség magáévá téve a III. és IV. osztálynak az Ügyrend 6-ik §-ának módosítása tárgyában tett előterjesztését, azt javasolja, hogy úgy a III. mint IV. osztály rendes tagjainak száma 50-re emeltesék és ennek megfelelőleg a 6. §. olyként módosíttassék, hogy a Szent István Akadémia összes tiszteleti és rendes tagjainak zárt létszáma 212 és pedig az I. osztályé 3 tiszteleti és 50 rendes; a II. osztályé 3 tiszteleti és 50 rendes; a III. osztályé 3 tiszteleti és 50 rendes; a IV. osztályé 3 tiszteleti és 50 rendes tag. — Együttal kimondja az együttes-ülés, hogy ezen létszámemelés következtében a IV. osztályban sem gyakorolhatja a székét el nem foglalt tag a teljes jogú tagnak jogát.

12. Lukinich Imre r. tag a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-Könyvtárának igazgatója közli, hogy dr. Herz Jenő igazgató, a főtítkár utánjárására megküldötte Fraknói Vilmosnak nála őrzött iratait. — Tudomásul szolgál.

13. Meghívók érkeztek: Az Országos m. kir. Színművészeti Akadémia tanári testülete Tóth Imre igazgató nemzeti színházi tagságának 50.-, s színészakadémiai igazgatóságának tízéves jubileumára f. évi április 30-án, amelyen a főtítkár képviselte az Akadémiát. — A Budapesti kir. m. P. P. Tudományegyetem ünnepélyes közgyűlésére május 12-én, amelyen az I. és III. oszt. elnöke képviselte az Akadémiát. — Dr. Csengery János születésének 70-ik, tanári működésének 46-ik és egyetemi tanárságának 30-ik évfordulójának alkalmából a szegedi egyetem aulájában május 28-án tartott ünnepélyre. Az elnökség Erdélyi László r. tagot kérte fel az Akadémia képviselőjében, ki is ünnepi beszédben melegen köszöntötte az ünnepeltet; az ünnepelt az ő útján köszönetét küldte Akadémiánknak. — Vas vármegye és Szombathely város kultúregyesülete és Celldömölk közönsége Berzsenyi Dániel születésének 150-ik évfordulója alkalmából rendezett irodalmi emlékül-ünnepélyre. Az elnökség felkérésére az Akadémia képviselőjében Vargha Damján r. tag tartott ünnepi beszédet, amelyet — ez az Értesítő közöl. — A M. Tudományos Akadémia 1926 május 9-iki ünnepélyes közülésére, amelyen az osztályelnökök, főtítkár és az Akadémia nagyszámban jelent meg. — A Tolnamegyei Közművelődési Egyesület 1926. évi május 30-án emléktáblával jelölte meg a borjádi Sass-kúriát, ahol Petőfi Sándor, 1848 nyarán több hétig tartózkodott. Az elnökség Erdélyi Aladár r. tagot kérte fel Akadémiánk képviselőjére. — A M. Numizmatika Társulat alapításának 25-ik évfordulója alkalmából, május 13-án tartott ünnepi ülésre, amelyen a II. osztály elnöke és Akadémiánk nagy számú tagja vett részt. — A magyar Külügyi Társaság jún. 10-én tartott rendes közgyűlésére, amelyen Akadémiánk elnöke és főtítkára vett részt. — A m. kir. Földművelésügyi Minisztérium Állandó Talajjavító Bizottságának 1926. évi június 25-én tartott ismertető ülésére, amelyen az Akadémiát Sigmond Elek r. tag képviselte. — A budapesti Kir. M. P. P. tudományegyetem tanácsának 1926 okt. 2-án tartott a tanévet megnyitó nyilvános ülésére. Az Akadémia részéről az I. és III. osztály elnöke és a főtítkár és igen sok tag jelent meg — A m. kir. József-Műegyetemnek okt. 3-án tartott megnyitó közgyűlésére. Az Akadémiát Schafarzik Ferenc osztályelnök képviselte. — A M. kir. Ferenc József Tudományegyetem alapkövetélteli ünnepélyére és ünnepélyes ülésére október 5-én az Akadémiát Erdélyi László r. tag képviselte. — A budapesti m. kir. Közgazdasági karnak okt. 9-én tartott ünnepélyes rendkívüli ülésére, amelyen Papp Károly oszt. titkár képviselte az Akadémiát. — A magyar Statisztikai Társaságnak 1926 június 12-én és 13-án Szegeden IV. ünnepi ülésére, amelyen Akadémiánknak Szegeden lakó tagjai vettek részt. — Tudomásul szolgál.

14. Könyvadományok: Az Aurora Kör 1925-ik évi Értesítője. — Nagy Miklós: Keselyük a mohácsi mezőn. Mád. — Történelmi és Régészeti Közlemények. Miskolc város Hivatalos Értesítőjének melléklete. Miskolc város megkezdi ezen kiadványának küldését. — A Csornai Premontrei kanonokrend szombathelyi gimnáziumának 1925—6. évi Nagy Értesítője. Szombathely. — Jelentés a Veszprém vármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1925—26. évi állapotáról és működéséről. Összeállította Laczkó Dezső. Veszprém, 1926. — Soproni kath.

Szemle. Kiadja a soproni Katholikus Kör. — A M. Kir. József-Műegyetem 1925—26. tanév megnyitásánál mondott beszédek. 1926. — A miskolci ág. hitv. ev. Jogakadémia szemináriumának értekezései. IV. sz. ifj. Pusztar János. A születések csökkenésének törvényszerűsége. Pécs, 1926. — Adatok Kiskun-Halas város történetéhez. Nagy Szeder István. Kiskun-Halas, 1926. — A Pannonhalmi szent Benedek-rendi Budapesti Kath. reálgimnáziumnak Értesítője. 1925—26. iskolai évről. — A M. Kir. Állatorvosi Főiskola Kiadványai. 40. sz. M. Kir. Állatorvosi főiskola 1925. évi tanév megnyitó ünnepélye. 1925 — A Kir. M. P. P. tud. egyetem rektori hivatala megküldi kiadványait. — A Cisterci Rend budapesti Szent Imre-gimnáziumának XIV. Értesítője 1925—1926. — Köszönettel vétetik

15. A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök felkéri Brisits Frigyes és Sajó Sándor r. tagokat.

Az I. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1926. évi november hó 5-én.

Jelen vannak: Elnök Mihályfi Ákos osztályelnök, Hajós József, Marcel Mihály, Pataky Arnold r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György o. t., Kollányi Ferenc o. e., Papp Károly o. t., Reiner János ft., Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill r. tagok. — Jegyző: Tóth Tihamér osztálytitkár.

Tóth Tihamér o. t.: «Tibériás tavától a Michigan tóig». (Pasztorális beszámoló a csikágói kongresszusról.)

A II. osztály negyedik felolvasó-ülése.

1926. évi november hó 19-én.

Jelen vannak: Kollányi Ferenc osztályelnök elnöklete alatt, Dóry Ferenc, Heller Farkas, Király János, Lukinich Imre, Reiner János ft., Bártfai Szabó László r. tagok. Más osztályokból: Schafarzik Ferenc o. e., Sziklay János. Várdai Béla o. t., r. tagok. — Jegyző: Balanyi György o. titkár.

1. Heller Farkas r. tag székfoglalója: Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?
 2. Az elnök a következő szavakkal üdvözi az előadót székfoglalója alkalmából: Igen tisztelt Tagtársunk székfoglalójában egy szerfelett bonyolult, magam is csak most látom mennyire bonyolult, kérdést világított meg előttünk, igen magas szempontból vizsgálván tárgyát, szigorúan tudományos módszer alkalmazásával, a kérdés minden részletébe behatólag éleselméjűséggel és a nála megszokott nagy erudícióval oldván meg feladatát. Osztályunk annál nagyobb elismeréssel és köszönettel fogadja igen tisztelt Tagtársunk megállapításait, mert mindannyian a legteljesebb meggyőződéssel valljuk, hogy a keresztény etika törvényeinek az egész állami életre kiható gyakorlati tevékenység terén csak úgy érvényesülniök kell, mint a legelvontabb elméletek megalkotásánál. Akadémiánk szokása szerint ezen székfoglaló alapján igen tisztelt Tagtársunkat a Szent István Akadémia teljes jogú tagjául elismerem és mint illet mindannyiunk nevében örömmel üdvözlöm. Nem hallgathatom el azonban, hogy fájdalom, hogy mi többször hangoztatjuk ezen teljes jogúságot, anélkül, hogy minden esetben biztosítani tudnánk tagjainknak azon jogot, amely pedig minden kutatót, tudóst és írókat kell hogy megillessen, hogy t. i. munkáikat a nagyközönség elé vigyük. Nem a kisebb terjedelmű tanulmányokra vonatkozólag mondom ezt, mert Akadémiánk nagy buzgóságú Főtitkára mindig talál rá módot, hogy ezek valamiképpen nyomdába jussanak; hanem a nagyobb munkákra, amelyek kinyomatásához a legtöbb esetben nem rendelkezünk a megfelelő anyagi erővel.

Köztudomású dolog, hogy a reánk zúdult szörnyű szerencsétlenség következtében jutottunk ilyen helyzetbe és nem önhibánkból. De méltán érhetne bennünket a vád, hogy hibáztunk, ha akár csüggetésgéből, akár fásultságból, vagy valami lelki alétlátságból kifolyólag hele törődünk ebbe a helyzetbe és nem ilye-

keznék magunkon segíteni. Nekünk tehát bármennyi nehézség tornyosodjék is elénk, lankadatlanul tovább kell dolgoznunk és mindent elkövetnünk arra nézve, hogy működésünk iránt másokban is érdeklődést keltsünk. Ezt azonban csak úgy érhetjük el, ha céljaink és feladataink iránt magunk is megfelelő érdeklődést tanúsítunk és ha valóban figyelemreméltó, eredményes tudományos munkásságot fejtünk ki.

Ehhez a törekvéshez, ehhez a munkássághoz kérem én Osztályunk és Akadémiánk nevében igen tisztelt Tagtársunknak igen nagyra értékelt további közreműködését.

A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1926. évi december hó 3-án.

Jelen vannak : Négyesy László osztályelnök elnöklete alatt, Bán Aladár, Brits Frigyes, Divald Kornél, Kontor Elek, Pintér Jenő, Szémán István, Sziklay János, Vargha Damján r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György o. t., Dóry Ferenc, Kollányi Ferenc o. e., Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Reiner János ft., Bártfai Szabó László r. tagok. — Jegyző: Várdai Béla osztálytitkár.

1. Vargha Damján r. t.: A gyulafehérvári sorok értelmezése. (Assisi szent Ferenc halálának hétszázados fordulója alkalmából.)

2. Szémán István r. t.: Mozaikok a forradalmi orosz költészetből.

Negyedik együttes-ülés.

1926. évi december hó 17-én.

Jelen vannak : Mihályfi Ákos o. e. elnöklete alatt, Badits Ferenc, Suták József t., Anderkó Auréli, Aujeszky Aladár, Balanyi György o. t., Gerevich Tibor, Gimesi Nándor, Gróh Gyula, Horusitzky Henrik, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Kollányi Ferenc o. e., Kőrösi Albin, Marczell Mihály, Marek József, Nékám Lajos, Négyesy László o. e., Novák Lajos, Papp Károly o. t., Sajó Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Sigmond Elek, Sik Sándor, Sziklay János, Toborffy Zoltán, Tóth Tihamér o. t., Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Jegyző: Reiner János f. titkár.

1. Az elnök megemlékezik br. Forster Gyula tiszteleti tagnak tudományos érdemeiről, 80-ik születése napja alkalmából és javaslatára az együttes-ülés elhatározza, hogy — kiváló tiszteleti tagját ezen alkalomból üdvözli s felkéri Áldásy Antal, Kollányi Ferenc, Mihályfi Ákos és Reiner János tagokat, hogy az ünnepeltet felkeresve, személyesen adják át az Akadémia üdvözlét. Amennyiben azonban az ünnepelt nem lenne Budapesten, megbízza az elnökséget, hogy az Akadémia üdvözlét írásban fejezze ki az ünnepeltnek.

2. Szent Ferenc ünnepélyen bejelentett küldöttségek és testületek jelen volt képviselői: A Magyar Tudományos Akadémia részéről Berzeviczy Albert vezetésével, br. Forster Gyula, Badits Ferenc, Kollányi Ferenc és Prohászka Ottokár. A budapesti kir. m. P. P. tudomány egyetem képviselőiben Preisz Hugó rektor, a szegedi m. kir. Ferenc József tudományegyetem képviselőiben Heller Erik ny. r. tanár, a pécsi m. kir. Erzsébet tudományegyetem nevében Vargha Damján ny. r. tanár, a Piarista-rend, a Domonkosrend, a szent Ferenc-rendek, a Szociális Misszió Társulat és a Szociális Testvérek képviselői, a Szent Korona Szöv. és a Szent István Bajtársi Szövetség küldöttsége. — Örvedetes tudomásul szolgál.

3. Suták József t. tag levelet intézett az elnökséghez, amelyben megköszöni a Fraknoi-jutalom odaítélését. Ezen alkalommal, szóval is megismétli köszönetét. — Örvedetes tudomásul szolgál.

4. Az Akadémia kihirdeti a Fraknoi — nagy-jutalom bölcslettudományi évkörré eső pályázatát.

5. Kollányi Ferenc, mint a Fraknoi részéről alapítványából kiadni kívánt

a Korvin-könyvtár történetét tárgyzó díszmunka ügyében véleményadásra felkért bizottság előadója, előterjeszti a bizottság jelentését és javasolja, hogy: 1. a Fraknói intézkedésétől eltérőleg, 200 számozott magyar példányt is adjon ki az Akadémia s az olasz nyelvű példányok számát 300-ra emelje; 2. a munka szerkesztésére Berzeviczy Albert, Kollányi Ferenc és Gerevich Tibor tagokat kérje fel az Akadémia és 3. bízta meg Zambra Alajos egyetemi tanárt a munka olasz nyelvre való fordításával, aki erre 10 millió korona tiszteletdíj ellenében vállalkozik. Az Akadémia — a jelentést tudomásul veszi, a bizottságnak munkálataitért köszönetet mond.

6. A budapesti közgazdasági egyetem gyászjelentést küld dr. Tóth Lajos vallás- és közoktatásügyi államtitkár haláláról. Az Akadémia — mély fájdalommal ad kifejezést a magyar közművelődés e nagyérdemű munkásának halála felett.

7. A Collegium Hungaricum gyászjelentést küld alapítójának és az intézet igazgatójának dr. Gragger Róbertnek haláláról. Az Akadémia — részvétét fejezi ki a haláleset alkalmából.

8. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségébe, az együttes-ülés — közgyűlési képviselőül Mihályfi Ákos o. e., Áldásy Antal, Erdősi Károly és Papp Károly o. t., r. tagokat választja meg.

9. Heller Farkas r. tag székfoglalójának osztálykiadványként való kiadása nagyobb összegbe kerülne, mint önálló kiadványként megjelentetése, azért az együttes-ülés a székfoglalót az Akadémia önálló kiadványaként jelenteti meg.

10. Az együttes-ülés az 1927. évi ülésrendet az elnökség előterjesztése értelmében állapítja meg és azt a tagokkal közli.

11. Főtitkár bejelenti az üresedésben levő tagsági helyeket, amelyeket az elnök a tagokkal már külön is közölt.

12. A Semaine des Ecrivains Catholiques V-ik ülészakáról szóló meghívóját az Akadémia köszönettel veszi és több tagját felkéri az ülészakon, az Akadémia képviselőjében, való részvételre.

13. Meghívók érkeztek: A Turul Szövetségnek nov. 20-iki VII. Országos Követtábor megnyitójára. A részvételre Balás Károly r. tag kéretett fel. — A szegedi m. kir. Ferenc József tudományegyetemnek alapítója, I. Ferenc József őfelsége halála 10-ik évfordulója emlékeztetere nov. 22-én rendezett kegyeletes ünnepélyen való részvételre az Akadémiának Szegeden lakó tagjai lettek felkérve. — Az Esztergomi Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság dec. 12-iki díszgyűlésére, amelyen Akadémiánk részéről Gerevich Tibor r. tag jelent meg. — A M. Kir. József-Műegyetem ifjúsága nevében I. Ferenc József őfelsége halálának 10-ik évfordulója alkalmából 1926 dec. 19-én rendezett Emlékünnepre. A részvételre felkéretik Schafarzik Ferenc osztályelnök. — Tudomásul szolgál.

14. Könyvadományok: A M. Kir. József Műegyetem Programja az 1926—27. tanévre. 1926. — M. Kir. Ferenc József Tud. Egyetem Emlékfüzet. 1926. Szeged. 1926. — Köszönettel vétetik.

15. Az elnök a tagoknak boldog karácsonyi és boldog újévet kíván és jelen jegyzőkönyv hitelesítésére: Hüttl Dezső és Novák Lajos r. tagokat kéri fel.

Ezt követi:

A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

Jelen vannak: az együttes-ülésnek résztvevői. Elnök: Schafarzik Ferenc o. elnök. — Jegyző: Papp Károly o. titkár.

Szelestey Gyula vendég: «Hat molekulák létezése a jód széndisulfidos és széntetrachloridos oldataiban». Előterjeszti Gróh Gyula r. tag.

ÜNNEPI BESZÉDEK ÉS MÉLTATÁSOK.

Vargha Damján r. tag beszéde, amelyet Berzsenyi Dániel születésének 150. évfordulóján Celdömölkön, 1926 május 9-én, Kemenesalja és a Szombathelyi Kultúregyesület irodalmi országos ünnepén mondott.

A Szent István Akadémia üdvöletét tolmácsolom a jelen országos Berzsenyi-ünnepen. Akadémiánk szellemében, munkatörekvéseiben Berzsenyi nyomdokain halad, mert ezeket az irodalmi nyomokat immár másfél század magyarsága igazolja. Berzsenyi (irodalmi) eszméit magunkénak valljuk és annak diadalért a Szent István Akadémia minden tagja férfimunkával dolgozik.

Berzsenyi Dániel a legnagyobb magyar ódaköltő, akinek klasszikus formában írt versei, főleg ezek vezérlő gondolatai, átmentek az irodalmi köztudatba. E költemények formájuk miatt az iskolák tanulói előtt is ismereteseek: kívülről tanulják, mintáku használják azokat a göröglatin versnemek ismeretéhez. Berzsenyi ódáinak azonban csak a formája idegen, gondolataik mélységei a magyar szív melegét sugározzák és őszinte — szinte áhítatos — férfi buzgalmát tárják elénk ma is.

Minden időkre patinás példái Berzsenyi Dániel költeményei a tiszta magyar honfiúi érzéseknek és a remekbekerült kifejező formáknak. A mult század első évtizedeinek nagy gondolatai jelennek meg Berzsenyi költeményeiben és pedig mindenkor ékesen ünnepi formába öltöztetve.

Innen meríthetünk ma is, amikor a sívár jelent és a felhők készülő viharát éljük, de amikor még érezzük a magyar élni-akarás belső ösztönét keblünkben.

Berzsenyi ódái ma is felkorbácsolják a magyar szíveket. Ifjúságunk ajkára veszi, szívébe zárja, lelkébe fogadja és a Szent István Akadémia szétágazóan is egyéges magyar munkásságában boldog örömmel szemlélve örvend Berzsenyi eszméi illetén diadalának. Élni fog nemzetünk, míg ott virrasztanak a nagy óda-költő eszméi a magyar ifjúság és általa a magyar nép szívében.

Áldjuk a magyarok Istenét, hogy Berzsenyit, az ősmagyar tiszta erkölcsök széphangú dalosát magyar földön születni engedé.

Szüksége van a magyar irodalomnak Berzsenyi Dániel költészetére, nélküle hiányos volna a magyar intelligencia műveltsége; de szüksége van az egész vezető mai magyarságnak Berzsenyi Dániel születése 150. évfordulóján a vas-megyei-kemenesaljai-celdömölki ünnepére és az ezen elhangzott melegszívű honfiúi igazságokra.

A Szent István Akadémia örvendező lélekkel üdvözli Berzsenyi eszméit, magyar lelkesedését és megállapítja: ha megbecsüljük Berzsenyi fenséges gondolatait, leszen élet mibennünk és fiainkban a jövő századokra, — nélküle soha.

Mihályfi Ákos osztályelnök beszéde, amelyet a Szent István Akadémia I. osztályának 1926. évi március hó 5-iki ülésén P. Tomesányi Lajos S. J. r. tag halála alkalmából mondott.

A magyar katolikus társadalom nagy gyászában elsősorban osztozik a magyar katolikus tudományosság legfelsőbb fóruma: a Szent István Akadémia, mely nemcsak egyik legrégibb alapító tagját, hanem egyszersmind egyik legértékesebb és legérdemesebb oszlopát veszítette el, aki valóban példaképe volt a katolikus pap-tudósok.

Clairvauxi Szent Bernát, a középkornak nagy misztikusa, az egyháziak tudományosságáról beszélve így szól: *lucere vanum, ardere parum, lucere et ardere perfectum*. Csak fényleni hiúság, csak lángolni kevés — fényleni és lángolni ez a tökéletes.

A pap-tudós ezen jellemzése alapján elmondhatjuk, hogy P. Tomesányi

tökéletes tudós volt : fénylett és lángolt ; fénylett a tudománya és szívében lángolt apostoli buzgósága, melyet ez a fénylő tudomány vezetett, irányított.

P. Tomcsányi rengeteget tudott, akárcsak a középkor nagy skolasztikusai, otthonos volt a theologiai tudomány minden ágában és nem volt oly bonyolult theologiai kérdés, melyhez a szakavatott tudós biztonságával hozzá ne tudott volna szólni.

Azonban P. Tomcsányi a tudományt magáért a tudományért irodalmilag nem igen művelte — *lucere vanum*, tartotta ő is. A tollhoz csak akkor nyult, ha az egyház szabadságát, jogait, ha a Szentszék álláspontját, valamely megtámadott dogmát, erkölcsi igazságot vagy tiszteletreméltó hagyományt kellett megvédeni. De ezeket azután védte is minden hatalmassággal és tekintéllyel szemben rendíthetetlen bátorsággal. Apologetikus és polemikus irataiban egyaránt tündököl az ő nagy olvasottsága, fényes dialektikája és főleg a római Szentszék iránt való nagy tisztelete, ragaszkodása, engedelmissége.

Rengeteg nagy tudományát csak csekély mértékben foglalta írásba, ő inkább másra használta fel azt : *lucere et ardere perfectum*. Az apostoli buzgóság megfelelő tudás nélkül kevés : *ardere parum*. Rendkívüli időkben a Szentlélek csodás karizmái pótolhatják ugyan a tudományt, de rendes körülmények között szükséges, hogy az apostoli buzgóságot igazi alapos tudás vezesse és irányítsa.

P. Tomcsányi az ő rengeteg tudását apostoli munkájába vitte bele, amelyet soha nem lankadó, folyton égő lelkesedéssel végzett. S így történt, hogy a nagytudású apostoli férfiú félszázadon keresztül a magyar intelligencia lelkievére, lelkiatya, lelkiismereti ügyeiben tanácsadója volt. Bíbornokok, érsek, püspökök, mágnások, miniszterek, politikusok, papok és tudósok, írók és művészek, a híveknek nagy sokasága, valamint azok is, akik az élet tengerén hajótörést szenvedtek, P. Tomcsányihoz fordultak s nála mindnyájan találtak szeretetet, vigaszt, jó tanácsot, biztos irányítást.

Ily módon értékesítette P. Tomcsányi az ő nagy tudását : *lucere et ardere*, — fénylett és lángolt az Isten nagyobb dicsőségére és a lelkek üdvére. Így lett a katolikus pap-tudósok tökéletes mintaképe.

Midőn a Szent István Akadémia nevében tőle búcsút veszek, teszem ezt azzal a reménységgel, hogy P. Tomcsányi nemes példája meg fogja ihletni a magyar papságot, hogy az apostoli buzgósággal együtt művelje a tudományt, úgy amint P. Tomcsányi tette, Isten nagyobb dicsőségére és a lelkek üdvére.

BIRÁLATOK ÉS VÉLEMÉNYES JELENTÉSEK.

Szent István Akadémiának 1917—1924. évkörré eső Fraknoi-Nagyjutalmáról.

A Szent István Akadémia IV. osztálya 1925 december 11-én tartott ülésén alulírott bizottságot küldött ki, hogy véleményes javaslatot terjesszen a Tekintetes Akadémia elé, hogy a nyolc évet felölelő 1917—24-iki évkörből, mely matematikai művet vagy munkákat ajánl jutalmazásra.

A bizottság szemlét tartva az elég terjedelmes irodalmon, kiemelkedőnek találja *Suták József* geometriai vizsgálódásait. A tudós szerző a lefolyt évkörben több figyelemreméltó eredménnyel gazdagította tudományos irodalmunkat. A bizottság ennél fogva *Suták József*nek a felületelméletre vonatkozó kutatásait egyhangúlag jutalmazásra ajánlja.

A kitüntetésre ajánlott dolgozatok között első «*A görbék abszolút elmélete.*» Előterjesztve a Szent István Akadémiában 1916-ban, de csak 1918-ban jelent meg. Ezen alapvető munkában szerző a térgörbék tanát tárgyalja a természetes és főleg a felületelmélettel kapcsolatban lévő fundamentális triéder alapján. A vektorszámítás alkalmazásával a régi eredmények tömör és világos összeállításban jelennek meg és bőségesen találunk új tételeket is. Különösen termékeny gondolatnak bizonyult a

görbe pontjaihoz az érintőre merőlegesen álló V egységnyi vektor hozzárendelése, mert ez alapon a felület görbületei csak a görbe adataival meghatározva új értelmezést kapnak. Tárgyalásába vonja a szerző a felületek organikus görbéit, a felületek metszéseit. Az egész mű kerekded egész, mint egy remekbe készült mestermunka.

Szorosan kapcsolódik az előbbi dolgozathoz «*A görbék kinematikai származtatása.*» (Sz. István Ak. Ért. II. 1917. 170. l.) Ezen munkában a szerző a görbék abszolút elméletének eredményeit részletesebben alkalmazza a mozgással keletkező görbékre.

Kiemelkedő eredményeket találunk «*A felületelmélet fundamentális tételei*» című dolgozatban. (Sz. István Ak. Ért. V. 1920. 172. l.) A vektorszámítás alkalmazása lehetővé teszi szerzőnek, hogy a felületelmélet alaptételeit rövid és átlátszó bizonyításban adja. A felület organikus görbéi új és termékeny formulák alapján nyernek értelmezést.

Speciális felületeket tárgyal «*Az egyenesvonalú felületek elmélete az egyenlő távolságú paraméteres vonalak rendszerében*» című munkában. (Sz. István Ak. Ért. VI. 1921. 108. l.) Suták megállapítja, hogy a vonalfelületek tulajdonságai két görbével függenek össze. Egyik görbe az alkotókat átszelő irányvonal, a direktrix, a másik az alkotók egységnyi vektorából megkészített regulatrix. Ezek alapján érdekes betekintést nyerünk abba, hogy az alkotók mentén mió törvényszerűség szerint változik a felületi normális. Az analitikai segédeszköz az egyes speciális vonalfelületek vizsgálatát könnyíti meg. Majd a vonalfelület organikus görbéinek vizsgálata után ezen felületek lefejtésére találunk fontos tételeket.

A felület általános vonalpárjai közül az irodalomban eddig csak az egymásra merőleges és az egymáshoz konjugált vonalpárok szerepelnek. Ezek a minimális, illetőleg az aszimptotikus vonalakra vonatkozólag involúciót alkotnak. Suták «*A felületek asszociált görbéi*»-ben (Sz. István Ak. Ért. IX. 1924. 56. l.) a görbületi vonalakra vonatkozó involúciós vonalpárokat vizsgálja, vagyis azon vonalakat, melyek mentén a normális görbület ugyanaz, a geodetikus torzió pedig csak előjelben különbözik. Ezen általános görbepárokhoz tartoznak a torziós és a karakterisztikus vonalak. Suták megállapítja azon felületeket, melyeken a kiválasztott asszociált vonalak equidistansok vagy geodetikusok.

Suták felületelméleti vizsgálódásainak gyümölese még a Mathem. és Természettud. Értesítő 35. (1917) kötetében megjelent két dolgozata: «*A gördülő mozgás elmélete*» és «*A merev rendszerek mozgásának geometriai képe.*» Az elsőben a felületi görbék általános elméletét értékesíti a gördülő mozgás vizsgálatánál és általános érvényű eredményei mellett egységes alakban adja az eddig szétszórta eredményeket. Második munkájában a merev rendszerek mozgásánál fellépő vonalfelület általános elméletét adja és könnyed módon oldja meg a vitás Resal—Gautero-féle kérdést.

Mindezen munkáiban Suták egyrészt a régi tételeket új beállításban, összefüggésben és tömör bizonyításban adja, másrészt bőségesen találunk új eredményeket.

Végül a bizottság megemlítésre méltónak tartja azt a meleg vonzódást, együttérzést, melyet Suták József a Szent István Akadémia iránt kezdettől fogva táplál. A kitüntetés ez esetben olyan férfiút ér, akit a Szent István Akadémia teljesen a magáénak vallhat.

Ezek alapján a bizottság javaslatát a Szent István Akadémiának elfogadásra ajánljuk.

Budapest, 1926. febr. 20.

Wodetzky József
a bizottság elnöke.

Rybár István,
bizottsági tag.

Grosschmid Lajos,
bizottsági tag.

Sárközy Pál
a bizottság előadója.

Vörös Cyril,
bizottsági tag

JELENTÉS

néhai Fraknoi Vilmos püspök alapítványából kiadandó s Mátyás könyvtárát tárgyaló műről.

Ez a nagyszabású mű immár nyomdakészen kéziratban fekszik. Első összefoglaló és tudományos tárgyalása Mátyás király budai könyvtárának, ha eltekin-tünk Hevesy Andornak francia nyelven megjelent s inkább népszerűsítő, méltató művétől.

Címe: «Bibliotheca Corvina, Mátyás király budai könyvtára». Szerzői maga a mű kezdeményezője és mecénása, néhai Fraknoi Vilmos, továbbá Főgel József szegedi egyetemi tanár, Gulyás Pál, a budapesti Pázmány-Egyetem címzetes rendkívüli tanára és a Nemzeti Múzeum főkönyvtárosa, valamint dr. Hoffmann Edith, a Szépművészeti Múzeum tisztviseelője. A terjedelmes mű felépítése a következők:

Az első rész a Corvina történetét tárgyalja és benne a Corvina alapításáról szóló első fejezetet még maga Fraknoi írta. A második fejezet a könyvtár történetét az 1471-iki összeesküvés után Mátyás haláláig tárgyalja, szerzője Főgel József, aki «A könyvtár állapota Mátyás halála után a mohácsi vészig» című következő fejezetnek is szerzője. A negyedik, ötödik és hatodik fejezet Gulyás Pál műve és a könyvtár sorsát a mohácsi vész után Buda elestéig, a könyvtár helyzetét 1541—1568 között a hódoltság idején és Buda visszafoglalása után napjainkig tárgyalja. A második rész a Corvinkódexek művészi díszét ismerteti Hoffmann Edith tollából, a harmadik a Corvina könyvkötéseiről szól s ez Gulyás Pál műve. A negyedik rész rendszerint leíró lajstromát adja a kétségtelen Corvinkódexeknek és incunabulumoknak a következő beosztásban: A) latin kódexek, B) görög kódexek, C) incunabulumok, D) az elveszett Corvinák jegyzéke. Ezt a katalógust Főgel József állította össze. Az ötödik rész az egész műre vonatkozó jegyzeteket egymásutánban, negyven írott ív oldal terjedelemben együtt adja. A hatodik részt a nagy negyedréte alakú műmellékletek tartalmazza, számszerint huszonnégyet, köztük négy színeset; a pompásan sikerült műmellékletek, melyeknél különben a külföldön sem tudnak előállítani, Wessely Lipót fotokemigrafiai műintézetéből kerültek ki. Végül a hetedik rész pontos név- és tárgymutatót ad. A mű elé Berzeviczy Albert írt előszót, amelyben ismerteti a mű keletkezését és méltatja kezdeményezőjének és kidolgozójának, Fraknoi püspöknek érdemeit.

A munka teljes tudományos apparátussal készült, a kérdésben legavatottabb szakemberek írták. A Corvina-kutatásnak nagyszabású és magasszinten álló összefoglalása, mellyel a hazai tudomány régi tartozását rója le. Tartalma érinti a bibliográfiát, a történelmet és művészettörténetet egyaránt, megjelenése bizonyára emlékezetes marad a magyar tudományban. Ekként a Szent István Akadémia e mű kiadásával méltóan örökíti meg néhai nagynevű tagjának, a magyar katolikus történetírás nagyságának emlékezetét.

Mátyás budai könyvtárának jelentősége úgy műveltségi, mint történelmi és művészeti szempontból magasan túlnő országunk határain, a jelen nagyszabású és tudományosan magas mértékkel mérhető feldolgozás méltán érdekelheti a művelt külföldet is. Ezért határozta el a Szent István Akadémia a műnek a magyar mellett olasznyelvű kiadását is s az alulírott szerkesztő-bizottság azzal a tiszteletteljes javaslattal lép az Akadémia elé, méltóztassék az olasz fordítással Zambra Alajost, a Pázmány Egyetemen az olasz nyelv és irodalom rendes tanárát megbízni, aki ezt a feladatot mint a leghivatottabb a legjobban végezheti el, aki megkérdésünkre hajlandónak mutatkozott annak elvégzésére s akinek fáradságos fordítási munkájáért 10,000.000 korona honoráriumot vagyunk bátrak javaslatba hozni. Zambra tanár úr, a fordítással, kijelentése szerint január második felére

elkészülne, úgy, hogy az olasz kiadás még húsvét előtt megjelenhetnék, egyidejűleg a magyar kiadással. A mű terjesztése szempontjából szükségesnek vélnők, hogy már a kéziratnak nyomdába adásakor az Akadémia úgy magyar, mint olasz nyelvű előfizetési felhívásokat bocsásson ki. Az árra vonatkozólag a nyomdával való megbeszélés után leszünk bátrak javaslatot tenni.

Budapest, 1926 december 15.

Berzeviczy Albert, Kollányi Ferenc, Gerevich Tibor.

A Szent István Akadémia színmű-jutalmának szabályzata.

A Szent István Akadémia I. osztályának egy, magát itt megnevezetelni nem kívánó tagja, hogy a mai színpadi irodalom részben erkölcsrontó jellegének nemesebbé tételét elősegítse, egy erre alkalmas új színmű jutalmazására tízmillió papírkoronát, vagyis 800 pengőt ajánlott fel, mely egyszersmindenkori jutalomdíjat a Szent István Akadémia, a következő feltételek és módzatok mellett fogja odátétlni:

1. A jutalomdíjat olyan komoly drámai mű nyerheti el, mely az 1927. és 1928. években, a fővárosban színre került, sikeres (legalább ötször előadott), irodalmi becű színművek között legjobban kifejezésre juttatja, mind a hazafiságot, mind a keresztény erkölcsöt és világnézetet.

2. A jutalomdíjat az arra legérdemesebb drámai mű megkaphatja, tekintet nélkül arra, hogy szerzője, a jutalomdíjra való pályázását bejelentette-e a Szent István Akadémia elnökségének, vagy sem. Úgyszintén nem akadály a legérdemesebb mű megjutalmazásának az sem, ha esetleg másutt, akár pályázaton, akár ezen kívül, más jutalomban részesült.

3. A Szent István Akadémia III. osztálya 1926 december végéig, öttagú bizottságot választ, melynek feladata a jelzett években, Budapesten színrekerült és számbajöhető új színművek figyelemmel kísérése és ennek alapján a jutalmazásra vonatkozó megokolt javaslatnak, az 1929. évi első III. osztályülés elé terjesztése. Az osztály határozata, a legközelebbi összes ülés elé terjesztetik, mely véglegesen dönt a jutalom kiadására nézve.

4. Ha az 1927. és 1928. években a fővárosban előadott színművek között nem akadna a követelményeknek megfelelő darab, a jutalomdíj a következő egy-egy évre újólág kihirdetetik, mindaddig, míg a jutalomdíj kiadható nem lesz.

5. Az esetleges további évekre a bírálóbizottság vagy egészben, vagy részben megújítható.

6. A bíráló-bizottság munkadíját, a jutalomdíj időközi kamataiból fizeti az Akadémia és lehetőleg ebből fedezendő a színházi jegyek költsége is.

A Szent István Akadémia színmű-jutalmának melléklete.

A Szent István Akadémiának

Budapest.

Úgy is mint magyar, úgy is mint keresztény fölötte elresterkedtem, midőn tudomásomra jutott a hazánkban időző *Imaoka* Dsuicsiro japán professzornak színművészetünkről mondott bírálata Szerinte «Színházaink szemérmetlenek. Állandóan a szerelmet variálják. Japánban katasztrófa lenne a színházban szerelemről beszélni. Ott a hiúság büntetéséről, a barátságról, a szülői tiszteletéről, a bátorság dicsőítéséről és nem a nemi életéről szólnak a színdarabok». (Idézve Pintér Jenő: «Irodalomtörténet» c. folyóirat, 1925. III. 257. o.)

Hasonlóképen nyilatkozott egy Badenban öngyilkossá lett japán énekesnő esetével kapcsolatban a bécsi japán követség egyik előkelő tagja: «Nálunk — mondotta a többi között — komolyan veszik az erkölcsöt». (Idézve a kőszegi H. M. reálisk. nevelőintézet 1924—25. Értesítő programmcikke, 21. old.)

Lesújtó bírálatok *pogány* ajkokról, rólunk, *keresztényekről!* Nem csoda, ha egyik, nemes célt szolgáló folyóiratunk a mai színpadot «bűntanyának» minősíti. (A Szív. 1925. jún. 27.)

Nem ugyan védelműl, de magyarázatul fölhozzák, hogy ma a színház üzlet, már pedig a közönséget a pikantéria vonzza.

Ennek csattanós cáfolata «A híd».

Magá a Nemzeti Színház igazgatója, Hevesi Sándor is kijelentette, hogy «ha színházból templomot vagy iskolát tudunk csinálni, akárhányszor többen jönnek bele, mintha mulatóhelyet csinálunk belőle». (Nemzeti Ujság, 1925. dec. 25.) Tudtommal így nyilatkozott egy alkalommal Reinhardt is. Ezt bizonyítja különben a külföld számtalan színpadján örvendetesen mutatkozó erkölcsi renaissance üzleti hátlapja is. (L. Szózat, 1925. dec. 25.)

Adná a jó Isten, hogy Herczeg Ferenc tiszta Hídja egyúttal átmenetül, erkölcsi hídul is szolgálna az örökös nemi életet és bűnt tárgyaló, földicsérő, destruktív színpadról — a tüzes hazafiasságot, eszményiséget, tiszta erkölcsöt, keresztény világnézetet szolgáló, jellemnevelő, építő munkát teljesítő, szent hivatást végző színpadra!

Hogy a Hídnak ezt a legeszményibb és valóban a legnagyobb magyarnak szellemében teljesítendő szent földadatát csekélységem részéről is parányi módon elősegítem, a következő javaslatot bátorkodom tenni a Szent István Akadémiának:

Förlájnok tízmillió koronát a Szent István Akadémiának azzal a kérelemmel és fölhatalmazással, hogy ezt az összeget, mint pályadíjat («Híd-pályadíj» címen) olyan színűnek adja ki, mely az 1927—28. évben a fővárosban színré került sikeres (legalább ötször előadott) darabok között legjobban szolgálja akár a hazafiasságot, akár a keresztény erkölcsöt és világnézetet. A pályadíjat azonban csak az a színű kaphatja meg, mely úgy hazafias, mint keresztény erkölcsi szempontból teljesen kifogástalan.

Javaslatom elfogadása esetén, az erről szóló értesítést követő 10 napon belül az említett összeget a Szent István Akadémiának rendelkezésére fogom bocsátani.

Midőn még fenntartom magamnak a jogot, hogy a pályadíjat esetleg még kibővítsem vagy felújítom, egyben más oldalról való kibővítését is hálásan venném.

Kőszeg, 1926. évi február hó 2-án.

Tower Vilmos

a Szent István Akadémia r. tagja.

HALÁLOZÁSOK.

Répássy János rendes tag, meghalt 1926 január 19-én Budapesten.

P. Tomcsányi Lajos rendes tag, meghalt 1926 március 2-án Budapesten.

Kereszty Géza rendes tag, meghalt 1926. március 15-én Pozsonyban.

Zubriczky Aladár rendes- és igazgatótanácsi tag, meghalt 1926 márc. 26-án Budapesten.

Hermann Antal rendes tag, meghalt 1926 április 15-én Szegeden.

Schütz Antal r. tag a következő szavakkal búcsúztatta az egyetem aulájában fölravatalozott Zubriczky Aladár elhunyt rendes tagot:

Mélyen tisztelt gyászoló Gyülekezet! A Pázmány-Egyetem nagy gyászában osztozik a Szent István Akadémia, melynek az Istenben boldogult Zubriczky Aladár alapítása óta tagja, ritka tudományával díszte, törhetetlen munkaerejével ünnepein és hétköznapjain remeklő munkása volt. Hisz úgyszólván Akadémiánk fölolvadó asztalától lépett korai sírjába! Alig három hete, március 5-én, még az Egyháznak az uzsora ellen folytatott nagyarányú küzdelmeit tárta elénk; és ma e világ számára örökre néma az az ajk, mely az igazság, elvhűség és igény-

telenség védelmében a szóból soha ki nem fogyott; mindenkorra lehányatlott az a ferge kéz, mely szakadatlan sorban tudós írást írásra halmozott. Néhány perc még és itthagya férfiküzdelmei és diadalai színterét — soha viszont nem látásra.

Búcsúzóul még egyszer hadd nézzünk bele egyéniségének markáns arcába! Még egyszer, hosszan, mélyen, eszményre szomjas lélekkel; úgy, hogy eltörülhetetlenül belénk égjen!

Zubriczky Aladárban a Szent István Akadémia elvesztette egyik legértékesebb tudósát. A hazai theológiának nem egy területén az úttörés dicsősége fűződik nevéhez; az ókeresztény irodalomtörténetnek ő az első számottevő szakembere nálunk. Ő kinyomozta a hitvédelemnek «regi és új útjait» és tudása és bírása delelőjén aztán maga vájt tehetségének és egyéniségének megfelelő új utat: a maurinusokra emlékeztető évtizedes csöndes, szívós tevékenységéből lassan kibontakoztak a kereszténység egy új apológiájának, szakszerűen megadotolt kultúr-történeti védelmének körvonalai, oly grandiózus arányokban, oly házagtöltő eredetiséggel, hogyha megadatik a páratlan értékű anyagot végleges formába önteni és (miként köztünk erről még csak néhány hete is szó volt) valamely világnyelven közzétenni: dicsőséggel hordozta volna meg nevét és Akadémiánknak hírét a theologia világfóruma előtt.

Most ez a jogos reményünk is sirba szállt vele! Így dőlnek ki egymásután azok a hatalmas termőkák a magyar kultúra gyümölcsösében, melyek még szerencsésebb talajban nőttek föl és izmosodtak meg... S mostani szegénységünkben, megfogyatkozott tartalékaink mellett kétszeresen sujt minden veszteség...

De a tudós érték nemcsak tényleges teljesítményein kell mérni, hanem egyéniségén, melyet mostoha sors le nem morzsolhat, miként a teljesítményt, hanem legfőbb értékesébre esiszol. Zubriczky Aladár a tudomány tiszta szeretetét, világos és átfogó elmét, tág és biztos megtartó képességet, megvesztegethetetlen becsületességet és fogyhatatlan szorgalmat meg munkabírást (egyetemi könyvtárunknak alig van történeti és szellemtudományi vonatkozású könyve, mely meg ne fordult volna kezén) vitt bele szakjába, az apologetikába, mely arra vállalkozik, hogy termékeny harmóniába fűzi a hitet és tudást és így becsületes szövetségbe kapcsolja a nemzet javát szolgáló munkára a két leghatalmasabb emberi erőt, a vallást és a tudományt. Ez, a Szent István Akadémia programja, neki élethivatása volt. Gigászi föladat! De ő bátran nekiállott és protagonistesként a maga életművével elvégezte, ami nekünk mint Szent István Akadémiának még föladat.

Ennek az értéknek nem szabad elkallódnia! Ma inkább mint valaha, minden igaz magyar gyász egyúttal férfias szent fogadás. Zubriczky Aladár nem tartotta életét becsebbnek önmagánál, csakhogy elvégezze pályafutását és bizonyoságot tegyen az Úr Krisztus evangéliumáról. (Act. 20, 24.) Igen, az igazságkereső, életgyarapító tudomány művelését hivatássá tenni és félrevetve önzést, hiúságot, kényelmet, nem sajnálni érte a legnagyobb áldozatot sem: vitam impendere vero — ez az a drága hagyaték, melyet Zubriczky Aladár koporsójától magunkkal viszünk.

Ő maga immár elvégezte az ő napi munkáját — jó munkát! Gazdag nemes egyéniségének nem legkisebb értéke, hogy tudásával, fényes tanári és írói tehetségével lépést tartott szerénysége, jámborsága, Egyházához való hűsége. Neki tudományos hivatása volt hidat építeni a tudás és hívés, föld és ég között. S ezt a hidat nemcsak építette mesteri kézzel, hanem járta is alázatos, hívő imádságos lélekkel. És mikor üttöt az órája és hívta őt Ura, ment, miként életében mindig, valahányszor kötelesség szólította, ment tétovázás nélkül, magától értetődő csöndes elszántsággal, a Krisztus kegyelmével lelkében, imádsággal az ajkán... Have pia anima! Vivas iam in Deo tuo! Have atque vale!

FÜGGELÉK.

Az «Union Catholique d'Études Internationales» feladatai.

Gonzague de Reynoldnak, a L'Union Catholique d'Études Internationales elnökének a Szent István Akadémia Nemzetközi bizottságának 1926 október hó 8-án francia nyelven tartott előadása. Fordította: *Rusznák Rezső*.

Az Union Catholique d'Études Internationales-t, a svájci s mondhatnám az európai katolicizmus által megtermékenyített legkiválóbb férfiak egyike: báró Montenach, Fribourg szövetségi képviselője alapította már 1917-ben.

Br. Montenach, kinek tavaly májusban váratlanul bekövetkezett halála fájdalmas veszteség, a katolikus szellem, a szintézis és harmónia szellemének jeles megismerője volt, akiben minden érték kiegyenlítődést talált és elfoglalta a kellő helyet. Elevenen élt benne a szeretet szülőföldje, városa és a fribourgi föld iránt, de a hazaszeretet, valamint a nemzetköziség és univerzalitás is sajátja volt. Ezenkívül nem hiányzott az érzéke a jövő iránt sem, mert messzire látott, amiért méltán tisztelhetjük korunk előfutáraként. Ebben eredezik az egész háború alatti élénk aggodalma azon: milyen lesz a katolikus egyház helyzete a felfordulásból, a vérből és romokból kialakuló új világban, milyen figyelmet kell fordítania a jogi és politikai problémákra, amelyekben legsúlyosabb érdekei is benne foglaltatnak? Ezért sürgette, hogy a katolikusok készüljenek s legyenek ott a békekötés pillanatában, amely pillanat egy jó vagy rossz, nem tudni, de mindenestre új kornak s egy teljesen megváltozott Európa létének kiindulása.

Ez volt az alapító elgondolásában, az Union Catholiques d'Études Internacionales eredete. Az Uniónak három célja van: először a nemzetközi kérdéseknek a katolikus alapelvek és hagyomány szempontjából történő vizsgálata, másodsor az ezen kérdésekkel foglalkozó szakemberek s a kérdések iránt komolyan érdeklődők megszervezése, végül a katolikus elvek, szempontok és érdekek védelme a nemzetközi életben, különösen a Nemzetek Szövetségénél.

Milyen az Unió szervezete? Az alapot, amelyen nyugszik, a tíz nemzeti csoport alkotja, amelyek legújabbikát, a magyar csoportot immár örömmel üdvözölhetjük. Működésének szervei a nemzetközi szakbizottságok, melyek közösen vizsgálják bizonyos problémák összeségét, minők a szellemi együttműködés, a kisebbségek, az emberbaráti ügyek, a dogmatika-elméleti és jogi kérdések. Az Unió vezető szervei: a közgyűlés, amelynek hatodik ülése nemrég folyt le Bécsben, a svájci Fribourgnban székelő titkárság és a nemzetközi bizottság, melynek tagjai: a vezetőség, minden nemzeti csoport és nemzetközi szakbizottság egy képviselője.

Ennyi részlet elég, mert inkább arra térek rá, ami a legérdekesebb és a legfontosabb: az Unió munkájára, módszerére és az elért eredményekre.

Az Unió nem csinál hangos és feltűnő manifesztációkat. Jelenleg nem is törekszik a tömegek megszervezésére és foglalkoztatására, hanem összegyűjti és megszervezi azokat a kiválóságokat, azon vezető egyéniségeket, akik önmagukban s munkájukban is már erőt képviselnek, kiknek befolyásuk van s kik hatalmas szervezetek élén állanak. Az Unió módszere lényegileg az egyéni s egyénilig összhangba hozott tevékenység. Ezen módszerének köszönheti azt, hogy szervezetének jelenlegi elégtelensége ellenére, meglehetősen jelentős eredményeket ért már eddig is el.

Például, amikor a Nemzetek Szövetsége a mosszuli kérdést tárgyalta, az Unió a törökök által lemészárolt vagy száműzött kaldeus keresztények ügyében részletes jelentést adott a Tanácsnak át, amelyet az, bár nem hivatalos szervezet szerkesztette, eléggé érdekesnek tartott arra, hogy tagjaival hivatalosan közölje s mely határozatában figyelembe vette mindazon adatokat, amelyeket a jelentés feltárt. Később M. Ward, az angol csoport tagja s Uniónk kisebbségi bizottságának elnöke, személyesen járt Mosszulban és Kaldeában, hogy a helyszínen folytassa le az eljárást. A Nemzetek Szövetsége által 1923—24. évben tartott s az ópium elleni küzdelemmel foglalkozó konferencián az Unió hivatalosan volt képviselve, mely alkalommal megismertethette a távoli Kelet kath. misszionáriusainak már évszázados ópium-ellenes munkáját és küzdelmét. Ily módon járt el az Unió a rabszolgaság elleni Népszövetségi Bizottságban is.

De legjelentősebb sikereket a Nemzetek Szövetségének Szellemi Együttműködési Bizottságában értük el. Mialatt az Unió a katolikus közvéleménynek a jól felfogott szellemi együttműködés jogos és szükséges eszméje körüli tömörítésével foglalkozott, addig

a Nemzetek Szövetsége és jelzett bizottsága, melynek az Unió is egyik szerve — az egyetemi ügyek, a felsőoktatás s a szabad egyetemeknek az államiakkal egyenlő elbánásban való részesítése tárgyalásainál — olyan határozatot hozott, mely igen nagy jelentőségűvé lehet s mely nem egy állam kormányának szolgálhat a Nemzetek Szövetsége által adott tanulmányként a tárgyilagosságot illetően. Az Unió behatására nyert a Pax Romana, a Katholikus Egyetemi Hallgatók Nemzetközi Szövetsége egyenjogúságot a többi nemzetközi diákszervezetekkel. S elérte azt is, hogy általánosságban, mindig számontartják a katolicizmus szellemi erejét az együttműködés minden ténykedésében.

Ha felütik az Institut international de coopération intellectuelle kiadásában megjelent folyóiratot, mely az egyetemi és tudományos életéről ad tájékoztatást, megtalálják a különböző nemzetek részére megnyitott rovatban a Szentszék rovatát is épúgy, mint az Instituts Catholiques de France, a Sorbonne és más állami egyetemek híreit és jelentéseit. Az Unió a szellemi együttműködés nemzetközi intézetében Mgr. Beaupin által van képviselve, aki a többi állami képviselőkkel egyenlő elbánást élvez ezen hatalmas intézménynél, melynek tevékenysége és befolyása nem szűnik meg gyarapodni.

Ezek a tényleges eredmények, melyeket itt rövid felsorolásban vázoltam. De ez nem minden, mert az, amit az Unió a kellő időben és határozottsággal alkalmazott közbenjárással megtudott akadályozni, nagyobb jelentőségű, mint az, amit kezdeményezett. S tette ezt különösen a nevelés kényes és sok körülményt kívánó kérdésénél megnyilatkozó szabadkőműves törekvések ellensúlyozásával.

A nemzetközi problémák tanulmányozására alakult katolikus Unió arra törekszik tehát, hogy helyes magatartást tanúsítson a Nemzetek Szövetségével szemben s hogy gyakorlatilag alkalmazza a jelenlét politikáját. Vannak olyanok s közöttük katolikusok is, akik a Nemzetek Szövetségét Isten alkotásaként tekintik, a betlehemi kisdednek mondják, amint azt Genfben, a buzgalomtól telített templomi szónok is mondta; ennél fogva helyeselni, elfogadni s majdnem imádni kell mindazt, amit az mond, tesz és akar... Viszont vannak oly katolikusok is, akiknek szemében a Nemzetek Szövetsége az ördög műve; az a trójai ló, mely tele van szocialistákkal és szabadkőművesekkel, akik elől, szentelt vizet hintve feljűk, menekülni kell. Ezen végletes álláspontok mindegyike nélkülözi az intelligens felfogást és káros is. Mert a valóságban a Nem-

zetek Szövetsége sem az Isten, sem az ördög, hanem az ember nagyon tökéletlen műve és mint ilyent kell azt vizsgálni. Benne meg kell látni az eminenter keresztény, az igazán és sajátlagosan katolikus eszmét, amely nem spontán módon született meg Wilson agyában, hanem amely kifejezést nyer Isten országában — a „Nemzetek Szövetsége“ kifejezés nem adja-e Szent Ágoston *societas civitatum*-ának pontos fordítását? — s amelyet a középkor sokkal tökéletesebben valósított meg, mint amennyire mi ma képesek vagyunk s ez a keresztény világ egysége volt. S meg kell látnunk, hogy mindezt a nagy teológusok sora határozta meg, Szent Tamástól, Suarezer át XV. Benedek pápáig. S ezért mondhatjuk és kell is mondanunk a Nemzetek Szövetségének: „Mi elvileg támogatunk téged, mert azon koncepció megvalósítására törekszel, amely már századok óta a katolicizmus eszméinek egyike. Mi, katolikusok, előmozdítjuk mindazon helyes és jó kezdeményezéseidet, amelyeket foganatosítani fogsz. De harcolunk kiméletlenül mindazon intézkedéseid ellen, amelyek rosszak és hamisak. Ez a feltétele a mi együttműködésünknek.“

II.

Mindezek után már most feljebb, a Nemzetek Szövetsége fölé kell emelkednünk s vizsgálnunk kell általánosságban azt, hogy mi a katolicizmus hivatása, missziója a mai, háború utáni világban.

Az első látvány, mely elénk tárul, a bizonytalanság, a rendbomlás, az anarchia képe. S amikor kimondom e szókat: bizonytalanság, rendbomlás, anarchia, nem gondolok a gazdasági zavarra, a társadalmi harcokra, az államok belpolitikai és államközi politikai összeütközéseire, mert hiszen ezen jelenségek szinte természetesek a négy esztendő háború után, mely rombadöntött három birodalmat és megváltoztatta Európa térképét s egyébként is ez már javul lassan. Hanem főként az erkölcsök lazulására és a szellemi anarchiára gondolok. S ennek a látványa bizony megdöbbentő, ami a majdnem orvosolhatlannak látszó dekadencia egyik tünete.

Ebben a szellemi anarchiában mégis észlelhető törekvés a rendbehozásra s az emberek — bár még megzavarodva, de már nyomatékosan érzik a rendnek és az újjáépítésnek szükségét. Az első, amire szükség van, amiért fáradnunk kell, az egység. A világ úgylátszik megértette azt, hogy az a nép, mely a rombolásra és a romoknak körülötte való felhalmozására kész, majdnem soha nem képes e romokat egyedül eltakarítani és egyedül újjáépíteni. Rombolni lehet egyedül is, de újjáépíteni csak közösen.

Korunk második igen szükséges tényezőjét — a békét csak nemzetközi renddel lehet biztosítani. Már Szent Ágoston mondotta: pax, tranquillitas ordinis. De milyen rend képes erre? A feleletet illetőleg eltérőek a vélemények és tanítások. Azonban mindazok előtt, akik megfigyelnek és gondolkodnak, az ítéletalkotásban az a gondolat ötlük fel, hogy a legkisebb gazdasági, politikai vagy szociális, sőt a legmindennapibb probléma is felvett egy morális problémát, ez viszont egy filozófiát, egy vallásit elevenít meg. Így adódik, mint új szükséglet, a cselekvésnek egy eszméhez fűzése, vagyis a szintézis. Mert az újjáépítés a tényleges rendben csak akkor erős és tartós, ha az a gondolat rendjének szintézisével megegyező és annak megfelelő. S ezen szintézis csúcspontja a vallás. Napjainkban valóban túltengően jelentkezik a vallásos szükséglet. Spiritizmus, teozófia, antropozófia, „keresztény tudomány“ (christian science), kommunizmus képviselik itt a különböző irányokat. Bizonyos, hogy ezek a vallásos érzés eltévedettjei, a miszticizmus megromlása, megannyi bomlott, ragályos jelenség, melytől mindjárt elítőleg fordultunk el. De ugyanakkor vannak intenzív vallási szükségletek is, melyek a megújult katholicizmust akarják régi, megillető helyére visszahelyezni.

Ám a visszahelyezés csak a változhatlan elvektől támogatott szilárd tan és építőirányú filozófia útján valósítható meg. Ez vezet el korunk legaktuálisabb szükségletének felismeréséhez: a tekintélyhez. A politikai tekintélyhez, de még inkább, mert ez amattól függ, a tanító, a vallási tekintélyhez.

A katholicizmus missziója világos: hivatása és hivatottsága a kultúra előmozdítása. Ezt tette az egyház a római dekadencia és az első barbár királyságok alatt, amikor összegyűjtötte a görög-latin kultúra romjait, mikor felépítette bazilikáit a pogány templomok oszlopaival s mikor a maga ruhájába öltöztetve az antik gondolat kincseit mentette meg. Ezt kell az egyháznak ma is megtennie. A katholicizmus az a mágnes, amelyet a fém közé kell dobni, hogy ismét tömb legyen általa az anyag. S igazolom ezt, mikor azt mondom, hogy mi ma helyes érzelmekben élünk, csak hogy az érzelmek hamis eszmékben testesülnek meg s ez a legnagyobb anarchia. Példárá a szocializmus.

Nekünk, katolicusoknak az a kötelességünk, hogy elválasszuk a helyes érzelmeket a hamis eszméktől, hogy megtestesítsük a helyes érzelmeket a helyes eszmékben, s hogy ledöntsük a téves, hamis eszméket, mint törékeny ürességet. Két erő áll a rendelkezésünkre: az egyháznak minden lélekre kiterjedő szeretete s tanai-

nak változhatlansága. Mindezekkel meg is határoztam az Union Catholique d'Études Internationales szellemét. Önök azt felelhetik nekem, hogy az Unió még gyenge és számban is kicsiny erre a hatalmas feladatra, mely oly sok jó, derék közreműködőt igényel. Bizonyos; senki jobban, mint mi, nem láthatja az Unió hiányait és elégtelenségeit. De nem vagyunk felelősek az eredményekért, csupán fáradozásunkért és törekvésünkért. Joseph de Maistre szavait valljuk: „Az ember vállalkozzék úgy, mintha mindenre képes volna s nyugodjék meg úgy, mintha semmire sem lenne alkalmas“. Engedjék meg, hogy befejezésül egy képet kölcsönözzek honomból, Svájcból.

Hazám közepén, majdnem teljesen zöld erdőségtől körülzárva, egy hatalmas hegy emelkedik az ég felé, melynek gránitcsúcsain kemény jég fehérlik: s ez a Szent Gotthárd. Odafönn, a meredező csúcsok előtt összezsugorodó és elszáradó utolsó fák fölött nem virágzik más, mint a gyopár a zuzmótól megrakott, vagy csillámtól fénylő sziklák között. Két világ közé helyezett határ ez: északra tőle van a germán világ, délre a latin. Aszerint, hogy délről vagy északról, a lombardiai síkságról vagy a rajnai völgyek felől fúj a szél, elhozza egyszer a gesztenyés erdő, majd másszor a fenyvesek illatát. Itt van az erkölcsi központ, Európa szíve. Itt van az azt megtermékenyítő nagy folyamok forrása is: a Rajnáé, mely az Északi tenger felé hömpölyög s a Rhóné, mely a Földközi-tengerbe ömlik. S itt ered a Ticino, mely a Póval találkozik, hogy vizüket az Adriába elvigyék.

Ha odalenn boldogok a völgylakók, mert teremnek a sikok, sárgul a gabona, érik a szőlő, kövéredik a legelőkön a nyáj s őszszel a gyümölcsösök színig teleadják a kosarakat; sűrűn vannak a városok az utak mentén, mint egy gyöngyfüzér szemei; a városok mellett a folyókon és folyamokon hidak épülnek s a mindenféle országok és nemzetek bámulatosan különböző értékeiket egy közös kultúrában egyesítik, — mindez azért van, mert a tiszta források itt erednek a felhőkbe nyúló sziklák nyugalmában, pornélküli levegőben.

A Szent Gotthárd, melyet szemük elé idéztem, a katolikus tan szimbóluma. Szálljunk fel ismét ebben a tiszta fényözönben az igazság tiszta forrásaihoz és értsük meg jól, hogy szükség van e határozott dogmákra és megmásíthatlan alapelvekre, ha azt akarjuk, hogy a rend és béke uralkodjék a megbékélt Európában és a keresztségében megújult világon.

KÖZLEMÉNYEK KIVONATAINAK FORDÍTÁSAI.

Il mondo degli indifferenti (mundus frigesceus).

Del membro onorario *Ottocaro Prohászka*.

Dice la enciclica papale «Rite expiatis» che non vi è santo il quale come San Francesco ripeta tanto vivacemente e fedelmente i tratti di Cristo. Perciò tanto i contemporanei quanto le generazioni successive lo considerarono come Cristo redivivo.

Nella Cappella della Porziuncola San Francesco d'Assisi ebbe una mirabile intuizione. Cogli occhi dell'anima San Francesco vide il Figlio del Padre eterno, vide Cristo povero, umile, perseguitato, ma nello stesso tempo lo vide raggianti di forza infinita. Lo vide, come sogliono vedere i profeti: visse cioè in Lui e lo comprese. Questa visione fu per San Francesco una raggianti intuizione, una scoperta e rivelazione grandiosa. Ed una sola è a mio parere la spiegazione della meravigliosa vita che procedé da quell'avvenimento: Seguire Iddio. Vi si profonde la genialità sopraumana dello Spirito Santo.

La genialità di San Francesco è ingenua e fanciullesca. Vede il mondo quale lo può vedere un fanciullo, con meraviglia e con devozione. Si commuove al pensiero che Dio ci ama al punto da immolare per la redenzione dei nostri peccati il proprio Figlio, e piange disperatamente sulla passione di Cristo, come il figliolo che piange sulla salma della madre adorata. La sua genialità è semplice e pura. Vede tutto come è detto nel Vangelo. Non lo turba la vista della gloria, della potenza, dell'impero, della curia romana. La sua genialità è devota. Inalza lodi continuamente al suo Signore e Dio. La sua genialità medianica vibra dell'«*affectus universitatis*» e fa sì che egli traformi in gioia e devozione santa, in canto ed in giubilo l'aspirazione del mondo a Dio. E per tal modo Egli divenne la fiaccola, la colonna di fuoco del «*mundus frigesceus*», del mondo indifferente, votato alla notte ed al gelo.

La passione e la fedeltà che San Francesco aveva per Cristo, ne fecero una specie di cavaliere. Egli si considerava l'annunciatore,

l'araldo di Cristo. Considerava i primi compagni come coloro che il Re aveva scelti a cavalieri, e fattili tali per mano sua. Quando si spogliò delle ricche vesti paterne per coprirsi della misera tonaca del Poverello, con un mattone egli vi segnò una croce volendo indicare con ciò che era diventato Cavaliere di Cristo. E come il cavaliere ferrato del Medioevo metteva tutta la sua ambizione, la sua forza, la sua buona volontà al servizio della nobile causa che aveva scelta e per la quale intendeva combattere, altrettanto faceva il novello cavaliere di Cristo per realizzare in sé stesso il magnifico ideale di Cristo che aveva intuito e profondamente sentito. San Francesco diventa il glorioso cavaliere di Madonna Povertà. Il motto dei cavalieri del medioevo era: «un Dieu, un roi, une dame». Ed anche San Francesco serviva Dio, serviva Cristo Re, serviva Madonna Povertà la quale era la dama che lo ispirava alla lotta, e che egli seguiva fedele. L'ideale di povertà proclamato da San Francesco non derivava dai movimenti ascetici del medioevo; non erano le sofferenze dell'umanità che ispiravano la sua anima, bensì unicamente la intuizione di Cristo: ciò che il Santo aveva veduto ed udito nell'umiltà della Porziuncola, ciò che aveva influito su di Lui colla plasticità di una rivelazione che cioè Cristo era vissuto poveramente e che aveva amato fino alla completa rinuncia. E questa gigantesca realtà soprannaturale aveva infiammato l'anima di San Francesco lasciando sulla sua individualità il suo segno indelibile. San Francesco volle essere povero come Cristo, e per i motivi per i quali era stato povero Cristo.

I rapporti di San Francesco colla Chiesa erano quali potevano essere quelli di un cavaliere del secolo XIII. Salda era la sua fedeltà verso la Chiesa, e altrimenti non avrebbe potuto essere nella sua anima ingenua e fanciullesca. E' bensì vero che qualche volta Egli venne a trovarsi in situazioni difficili di fronte al Papa e di fronte al cardinale Ugolino, protettore dell'Ordine, i quali avrebbero voluto che egli mitigasse il principio radicale dell'assoluta povertà. E San Francesco, perquanto fosse irriducibile nei suoi propositi, non fece mai nulla che potesse ledere il rispetto ed il prestigio del capo visibile della cristianità. Nella Chiesa, San Francesco, vedeva il mistico corpo di Cristo, e nella gerarchia il volto dell'Uomo-Dio; e nulla desiderava Egli con maggior passione che vedere quanto più potente quel corpo e quanto più raggianti quel volto.

San Francesco diede nuova spinta al Vangelo; egli diede nelle sue opere l'apologia più maestosa dell'amore e delle vita armoniosa. Egli diede alla vita assiderata una nuova primavera; diede agli uomini una nuova vista, una nuova fiducia ed una fresca sete di

canto. Egli visse come un secondo Cristo ; rinvivò l'amore per Cristo e per tutto ciò che esiste ; rinvivò la gioia che siamo e che possiamo amare. E per tutto questo, quasi a conferma di quanto aveva fatto e di come era vissuto, si ebbe sul corpo le cinque stimmate di Cristo, i segni dell'amore divino.

Anima Francescana.

Del membro ordinario *Giorgio Balanyi.*

Il fascino esercitato da San Francesco si spiega colla sua spiritualità ricca e delicata, la quale dà una tinta particolarmente individuale ad ogni manifestazione della sua vita. Sfolgiando la storia della sua vita, troviamo ad ogni pagina, in ogni episodio — anche nei più minuti — il segno brillante della sua individualità, che ne rende caratteristica ogni azione, la quale per tal maniera diventa sua, esclusivamente sua. Ogni sua parola, ogni suo gesto ha un accento speciale, un colorito tutto suo, un'anima sua. Ed è impresa ben difficile rendere sensibile, far sentire e capire questa anima. E' impresa ben difficile l'orientarsi tra le molte caratteristiche virtù che crescono rigogliose dal suolo fecondo dell'anima francescana. E compito ancor più difficile è ordinarle in gerarchie. Perché studiando le leggende relative alla vita del Poverello, sorge spontanea in noi la convinzione che il santo patriarca abbia esercitato in grado egualmente eroico tutte le virtù. Però fino ad un certo punto ci serve di guida la testimonianza delle fonti originali. Le quali ci dicono subito come lo strato più profondo e più originale dell'anima francescana sia formato dalla sua perfetta fusione ed immedesimazione in Dio. Il Poverello di Dio non vede altro scopo nella sua vita che inchinarsi umilmente innanzi alla volontà del Signore, significhi essa del bene o del male per lui. Il suo appassionato attaccamento alla divinità lo conduce a seguire ardentemente Cristo ed a cercare di realizzare alla lettera le dottrine ed i comandamenti degli Evangelii. San Francesco ama di amore ineffabile la seconda persona della Trinità. Cerca di penetrare col suo amore ogni particolare della divinità e dell'umanità di Cristo. E particolarmente profonda e mistica è la devozione colla quale circonda il mistero dell'incarnazione (Greccio), nonché quello della transustanziazione e della passione di Cristo (Alverna).

Dall'immedesimarsi in Dio di San Francesco, rispettivamente dal suo appassionato amore di Cristo, derivano altri tratti caratteristici dell'anima francescana. Così prima di tutto il tratto della povertà. Il Poverello respinge da sé senza esitare un attimo solo,

ricchezze, benessere, famiglia, salute, onori, reputazione; tutto ciò, in una parola, che potrebbe allontanarlo anche per un solo momento da Cristo. In obbedienza alla sua indole cavalleresca, egli saluta nella povertà Madonna Povertà, e le giura fedeltà per tutta la vita. Accanto alla povertà, altro tratto caratteristico della sua anima è l'umiltà. Cerca con avidità le occasioni per umiliarsi, ed escogita i procedimenti più raffinati per meritarsi il disprezzo degli uomini. Ancora più ingegnoso si dimostra nel cercare le occasioni per mortificarsi. Sa che gli istinti sfrenati del corpo e le sue concupiscenze indocili sono gli ostacoli maggiori all'ascensione dell'anima. Preciò fa il possibile per soggiogare il povero fratello asino, del quale si dimostra non tanto padrone, quanto piuttosto tiranno inesorabile, punendolo con crudele severità ad ogni minima mancanza.

L'amore perfetto di Cristo presuppone necessariamente il perfetto amore del prossimo. Ed anche sotto questo riguardo San Francesco cercò di avvicinarsi quanto più possibile ai sublimi precetti degli Evangelii. Egli intese la sua vita di una serie infinita di azioni eroiche interessanti l'amore del prossimo. Egli non fa differenza tra uomo ed uomo. Stringe al petto lo sconosciuto, lo straniero ed anche il nemico collo stesso affetto con quale abbraccia il fratello, l'amico o il conterraneo. Ma il suo massimo affetto è per i poveri e per gli ammalati, specialmente per i lebbrosi. Ed ama non soltanto gli uomini, ma anche la natura animata e quella inanimata. E non perché sia panteista, ma perché in tutte le creature ed in tutte le cose create egli scorge la mano di Dio, vi scorge un riflesso della gloria divina.

L'ultimo tratto caratteristico dell'anima francescana si è il tratto apostolico. Non per niente il Poverello aveva voluto diventare cavaliere; rimase cavaliere per tutta la sua vita, cercando senza posa le occasioni per compiere opere grandi nel servizio di Dio e del suo prossimo. E non si accontenta del suo lavoro, della sua opera personale, ma raccoglie intorno a sé compagni, li rende partecipi con inarrivabile senso pedagogico, del suo spirito e li manda nel mondo a predicare il nuovo Vangelo.

Existence logique des géométries hyperboliques semi-archimédiennes.

Résumé du discours de C. Vöröš.

Semi-archimédienne se nomme toute géométrie dans laquelle l'axiome connu sous le nom d'Archimède subsiste pour des distances assez grandes, mais il est écarté du domaine des distances petites. Les deux géométries nommées par M. Dehn (Die Legendre'schen Sätze über die Winkelsumme im Dreieck) non-legendrienne et semi-euclidienne sont de telle espèce. La première est elliptique et la seconde parabolique.

Dans ce discours il ne s'agit que des géométries hyperboliques que l'on peut construire sans l'axiome d'Archimède ou ne l'adoptant qu'avec une restriction. L'une d'elles est la géométrie non-archimédienne la plus générale. Pour montrer que ces systèmes n'ont aucune contradiction interne c'est de la méthode due à H. Hilbert et appliquée aussi par M. Dehn qu'on peut faire usage. Le procédé est pourtant plus simple si, au lieu de ramener ces géométries à celle d'Euclide, comme le faisait M. Dehn, nous les rapportons à la géométrie hyperbolique archimédienne dont l'existence logique est déjà vérifiée.

Die Integration der Bewegungsgleichungen der abarischen Materie. (Auszug.)

Von J. Wodetzky.¹

S. Mohorovičić hat in einer der St. Stephans Akademie vorgelegten und seither auch in den Astr. Nachrichten² publizierten Arbeit die Bewegungsgleichungen der abarischen (oder neutralen) Materie aufgestellt. Von einer partikulären Lösung ausgehend konnte er äußerst interessante und weitreichende kosmologische Schlüsse ziehen. Da es nicht unwahrscheinlich schien, daß diese abarische Materie identisch sei mit dem von P. Lenard angenommenen besonderen Äther, welcher die Gravitation vermittelt, aber nicht Träger des Lichtes ist, so war eine nähere Kenntnis der Integrale der Bewegungsgleichungen erwünscht.

Es gelang auf sehr einfache Weise — analog dem Zweikörper-Problem der gewöhnlichen, gravitierenden Masse — die Integration der scheinbar sehr komplizierten Differentialgleichungen auf reine Quadraturen zurückzuführen. (Gleichungen 5, 7, 10, 11 des ungarischen Textes im allgemeinen Falle, 13 u. 14 bei radialer Bewegung.)

¹ S. Mohorovičić, Das Feld der neutralen Materie und seine Bedeutung für die Kosmologie: Astr. Nachr. 224. Nr. 5370.

² Das Original des Vortrages wurde im Értesítő v. J. 1925 mitgeteilt.

Das Feld der neutralen Materie und seine Bedeutung für die Kosmologie.

Von *Stjepan Mohorovičić* (Zagreb).¹

Diese Arbeit erschien in extenso in den *Astron. Nachrichten* Bd. 224, Nr. 5370, Mai 1925, worauf wir den Interessenten hinweisen.

¹ Der Vortrag erschien im *Értesítő* v. J. 1925.

